

Επιστημονικές εκδόσεις – δημοσιεύσεις

1. *Ελληνικές επιδράσεις στην Αλβανική* (διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 569)

(Μέρος Α' : α. *Φωνητική προσαρμογή των ελληνικών δανείων β.*

Μορφολογική προσαρμογή των ελληνικών δανείων.

Μέρος Β' : *Λεξικό των ελληνικών δανείων της Αλβανικής*)

Στην *Εισαγωγή* της διατριβής (σελ. 11-58) ορίζεται το χωροχρονικό πλαίσιο των επαφών ελληνικής και αλβανικής και στη συνέχεια αναφέρονται οι παράγοντες που επηρέασαν τη διαδικασία δανεισμού.

Αν δεχτούμε ότι η αλβανική διαμορφώνεται ως γλώσσα στα μέσα της πρώτης μ.Χ. χιλιετίας, τότε θα πρέπει να μιλήσουμε για ένα στρώμα ελληνικών δανείων (ΕΔ) που η γλώσσα αυτή κληρονόμησε από τη «μητέρα» της (την ιλλυρική;) και για ένα άλλο που καλύπτει χρονικά τους τελευταίους δεκαπέντε αιώνες.

Γεωγραφικά διακρίνουμε μια συμπαγή αλβανόφωνη ζώνη, που συμπίπτει λίγο-πολύ με τα σύνορα της σημερινής Αλβανίας, καθώς και τις αλβανόφωνες νησίδες του ελλαδικού και νοτιοϊταλικού χώρου. Σε καθεμιά απ' αυτές, οι συνθήκες, ο ρυθμός και τα αποτελέσματα των διαχρονικών επαφών ελληνικής και αλβανικής παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες.

Το κοινό πολιτισμικό και θρησκευτικό υπόβαθρο των δύο λαών, η ύπαρξη πολλών εστιών με δίγλωσσο πληθυσμό, οι συνεχείς πληθυσμιακές μετακινήσεις και προσμίξεις, η καθιέρωση της ελληνικής ως γλώσσας πολιτισμού και εμπορίου, η διάδοση της ελληνικής παιδείας στους γειτονικούς λαούς, είναι μερικοί από τους παράγοντες που ευνόησαν τη διαδικασία δανεισμού.

Η διαδικασία αυτή λαμβάνει νέα χαρακτηριστικά κατά τα χρόνια της Εθνικής Αναγέννησης των Αλβανών (μέσα 19ου αιώνα), όταν παράλληλα με την ανάγκη δανεισμού περισσότερων ελληνικών λέξεων εμφανίζονται για πρώτη φορά καθαρολογικές τάσεις, που θα ενισχυθούν με την πάροδο του χρόνου.

Στις αρχές του 20ού αιώνα παρατηρείται μια στροφή των Αλβανών προς τις δυτικές γλώσσες, που έχει άμεσο αντίκτυπο στο status της ελληνικής σε σχέση με την αλβανική. Στις μετέπειτα δεκαετίες η επίδραση της ελληνικής συνεχίζεται σε περιφερειακό επίπεδο, ώσπου, μετά το Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, οι επαφές των δύο γλωσσών περιορίζονται μόνο στις ελληνόφωνες κοινότητες της νότιας Αλβανίας.

Η διαμόρφωση της *κοινής αλβανικής* συνοδεύεται από την προσπάθεια επανεκτίμησης των ξένων στοιχείων της, η οποία αποσκοπεί στον περιορισμό της χρήσης τους.

Την τελευταία (1991-2001) δεκαετία, εξαιτίας των αλλαγών στο εσωτερικό της χώρας και του μεγάλου αριθμού Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα, οι οποίοι αποτελούν μια συνεχώς μετακινούμενη μάζα, οι επαφές των δύο γλωσσών αποκτούν μια νέα δυναμική, κύρια χαρακτηριστικά της οποίας είναι από τη μία ο δανεισμός νέων στοιχείων της ελληνικής κι από την άλλη η επανεμφάνιση δανείων παλαιότερων εποχών (βλ., λ.χ., εκκλησιαστική γλώσσα).

Μετά την κριτική επισκόπηση της έως τώρα έρευνας για το αντικείμενο

(προεπιστημονική / επιστημονική φάση), παρουσιάζουμε τη δομή και τους στόχους της εργασίας μας.

Λόγω του εύρους του υλικού που συγκεντρώσαμε στο *δεύτερο μέρος* (Λεξικό των ΕΔ της Αλβανικής, σελ. 288-569), περιοριστήκαμε στην εξέταση μόνο της *φωνητικής* και της *μορφολογικής προσαρμογής* των ΕΔ, που αποτελούν δύο ξεχωριστά κεφάλαια του *πρώτου μέρους* της διατριβής. Οι άλλες παράμετροι των ΕΔ (*σημασιολογία, υφολογία, ονοματολογικό υλικό* κ.ά.) θίγονται εν συντομία στην *Εισαγωγή*.

Το *Λεξικό* συγκροτήθηκε με βάση το υλικό που συγκεντρώθηκε από την (σχεδόν εξαντλητική) αποδελτίωση των εργασιών που προηγήθηκαν καθώς και πολλών κειμένων που ανήκουν κυρίως στο χώρο της λαϊκής λογοτεχνίας. Μέρος του υλικού προέρχεται και από δύο ερευνητικές αποστολές που πραγματοποιήσαμε το 1988 σε περιοχές της νότιας Αλβανίας (Rrëzomë, κοντά στο Δέλβινο, και Konispol, στο νοτιότερο σημείο των ελληνοαλβανικών συνόρων).

Η *μικροδομή* του Λεξικού περιλαμβάνει σε μια *πρώτη ενότητα* το *ελληνικό μέρος*, όπου δίνονται πληροφορίες για τους τύπους, τις σημασίες και την ετυμολογία της λέξης-λήμμα.

Στη *δεύτερη ενότητα* παρατίθενται όλες οι πληροφορίες που αφορούν το συγκεκριμένο δάνειο και τους τύπους του (μαρτυρίες από λεξικά κι άλλες πηγές, σημασίες, χωρία από κείμενα, κ.ά.). Στην αρχή του *αλβανικού μέρους* δίνονται πληροφορίες για το επίπεδο χρήσης του δανείου (Δ = διάλεκτος, Κ = κοινή αλβανική, Λ = λόγια), που σε συνδυασμό με τα στοιχεία για την παραγωγικότητά του καθιστούν πληρέστερη την εικόνα του δανείου ως δυναμικής και όχι στατικής μονάδας της γλώσσας. Στο τέλος της β' ενότητας καταγράφεται και το ονοματολογικό υλικό που ανάγεται στο αντίστοιχο λήμμα.

Η *τρίτη και τελευταία ενότητα* παρέχει πληροφορίες για τις προτεινόμενες ετυμολογίες του συγκεκριμένου δανείου, όσες φορές υπάρχουν τέτοιες. Για τα λήμματα όπου δεν υπάρχουν πληροφορίες στο ετυμολογικό, η ετυμολόγησή τους ανήκει κατά κανόνα σε εμάς.

Το Λεξικό που παρουσιάζουμε αποτελείται από περίπου 3.000 λήμματα, ξεπερνώντας αισθητά αυτό της Uhlisch (1964, 1.100 λέξεις). Η πληρότητά του δεν αφορά μόνο τον όγκο αλλά και την εσωτερική διάρθρωση του κάθε λήμματος. Υπό την έννοια αυτή είναι χρήσιμο και για μελλοντικές μελέτες.

Στο κεφάλαιο της *φωνητικής προσαρμογής* (σελ. 61-184) εξετάζεται ο τρόπος απόδοσης των ελληνικών φωνημάτων ή ακολουθιών φωνημάτων (συμπλεγμάτων) στην αλβανική και όπου κρίνεται αναγκαίο γίνονται σχόλια και γενικότερες παρατηρήσεις που αφορούν κυρίως την έκταση και το χρόνο εμφάνισης συγκεκριμένων φαινομένων στις δύο γλώσσες. Ύστερα από την εξέταση των επιμέρους φωνημάτων αναφερόμαστε σε γενικότερα φωνητικά φαινόμενα, όπως ο ρωτακισμός, η ρινικοποίηση φωνημάτων κ.ά.

Από τη συγχρονική συγκριτική εξέταση των φωνηεντικών συστημάτων των δύο γλωσσών παρατηρούμε ότι η αλβανική διαθέτει όλα τα φωνήεντα της νέας ελληνικής. Αυτό σημαίνει ότι οι φωνηεντικές αλλαγές που παρατηρούνται κατά την ενσωμάτωση των ΕΔ στην αλβανική οφείλονται σε άλλους λόγους ή μηχανισμούς και όχι σε αδυναμία αντιστοίχισης των ελληνικών φωνηέντων σε σχέση με αυτά της αλβανικής. Τα φωνήεντα /a/, /i/, /e/, /o/, /u/ εμφανίζονται σταθερά στα νότια ιδιώματα της αλβανικής, με τα οποία

ήρθε κατά κύριο λόγο σε επαφή η ελληνική. Ωστόσο, το φώνημα /o/, λ.χ., αποδίδεται στην αλβανική ως [o], [a], [e], [ë], [i], [u], [’ua], [’ou], αναπτύσσεται και αποβάλλεται, εξαιτίας ανομοίωσης, τροπής σε [a] και στη συνέχεια σε [ë], διφθογοποίησης σε τονισμένη συλλαβή, κ.ο.κ.

Η εξέταση της φωνητικής προσαρμογής των ΕΔ της αλβανικής δεν είναι δυνατόν να αγνοήσει τη διαχρονική και διατοπική διάσταση των επαφών αυτών. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να λαμβάνουμε υπ’ όψιν τόσο τα δεδομένα της ιστορικής γραμματικής (φωνολογία, μορφολογία) της ελληνικής και της αλβανικής όσο και τα δεδομένα της ελληνικής και αλβανικής διαλεκτολογίας. Από την άλλη είναι βέβαιο ότι η μελέτη των επαφών της ελληνικής με άλλες γειτονικές γλώσσες θα μας επιτρέψει να περιγράψουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια τα χρονικά και τοπικά πλαίσια συγκεκριμένων φωνολογικών και μορφολογικών φαινομένων. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα στην περίπτωση διαφορετικής απόδοσης του *υ* σε ΕΔ που ανήκουν σε διαφορετικές εποχές. Έτσι, οι λ. *kum* [kum] < *κύμα* και *qyrër* [cürër] < *κύπερη* διασώζουν αντίστοιχα την αρχαία και την μεσαιωνική προφορά του *υ* ([u], [ü]). Σε πολλά δάνεια από τη νέα ελληνική το *υ* αποδίδεται ως [i] (*fis* < *φύσις*), ενώ σε ορισμένα ως [u] (*mustaqe* < *μουστάκι* < *μυστάκιον*). Παράλληλα μ’ αυτά εμφανίζεται το λεγόμενο «νόθο» /ü/, το οποίο ίσως δεν συνεχίζει την προφορά [ü] του *υ* της ελληνικής λέξης, αλλά προέκυψε στην αλβανική είτε με το μηχανισμό της χείλωσης (*στύψη* > *stipës / stypës*) είτε από δυτικότερη γραφή της (συνήθως *λόγιας*) λέξης (*συμφωνώ* > *simfonis / symfonis*).

Είναι ενδιαφέρον να τονιστεί επίσης ότι υπάρχουν ΕΔ που φέρουν ίχνη φωνηεντισμού βόρειων ιδιωμάτων της ελληνικής, όπως *στένωση* (*qiras* < *κιρνώ* < *κερνώ*, *munastir* < *μοναστήρ* < *μοναστήρι*) και αποβολή άτονου *i* (*litër* < *τ’λίχτρα* < *τυλίχτρα*), κ.ά. Ανατρέπεται έτσι το συμπέρασμα της Uhlisch ότι "finden wir keine epirotischen Dialektformen in Südalbanien" (1964, 232).

Από τη σύγκριση του συμφωνικού συστήματος των δύο γλωσσών φαίνεται ότι η αλβανική διαθέτει τα αντίστοιχα σύμφωνα της κοινής ελληνικής, εκτός από τα /γ/ (πριν από *a*, *o*, *u*) και /ç/ (πριν από *e*, *i*), τα οποία αποδίδει με τους πλησιέστερους φθόγγους (βλ. *γομάρι* > *gomar* [gom’ar], *χέρσα* > *qersë* [c’ersë], κ.ά.) ή σε περίπτωση έντονης επίδρασης ή διγλωσσικών καταστάσεων υιοθετεί τα φωνήματα αυτά ως περιφερειακά. Η αλβανική διαθέτει και τα αντίστοιχα των συμφώνων που εντοπίζονται σε ιδιώματα της ελληνικής, όπως τα /š/, /tš/, /ž/, /tž/.

Με δεδομένη την σχεδόν πλήρη αντιστοίχιση, οι περιπτώσεις αλματικών αλλαγών ερμηνεύονται στο πλαίσιο είτε της δότριας (όταν δηλαδή έχουν πραγματοποιηθεί ήδη στην ελληνική) είτε της λήπτριας γλώσσας, που ενεργοποιεί διάφορους μηχανισμούς προσαρμογής (παρετυμολογία, απλοποίηση συμπλεγμάτων ή ανάπτυξη συνοδίτη φθόγγου, κτλ.). Έτσι, το χειλικό φώνημα /p/ της ελληνικής αποδίδεται στην αλβανική ως [b] (νηχροποίηση: *επίζηλος* > *επιζηλεία* > *pizili* > *bizili*), ως [m], όταν είναι μέλος συμπλέγματος (τροπή του *pn* σε *mn* ήδη στην ελληνική: *καπνιά* > *καμνιά* > *kamn’ë*), ως [c] (τροπή σε [c] του συμπλέγματος *pj* : *πιάστρα* > *qastër*), κτλ.

Ορισμένες από τις φωνητικές αλλαγές των ΕΔ χρησιμεύουν συχνά ως χρονολογικές ενδείξεις. Τέτοιες είναι η *πτώση του αρκτικού φωνήεντος* (πβ. *konë* και *ikonë* < *εικόνα*), ο *παροξύτονος τονισμός* (πβ. *καλόγερος* > *kll’ogjër*, *kallogj’er*), ο *ρωτακισμός* (μέχρι τον 10. μ.Χ. αιώνα: *εικόνα* > *konë* και *korë*) και η *μετάθεση υγρών* (μέχρι τον 10. μ.Χ. αιώνα:

Αλέξανδρος > Llezhdër, Δημήτριος > Mitër).

Η μορφολογική προσαρμογή των ΕΔ (σελ. 185-267) εξετάζεται στο πλαίσιο της κλιτικής και της παραγωγικής μορφολογίας.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ένταξη μιας δάνειας λέξης στη λήπτρια γλώσσα σχετίζονται με τη μορφή και τη σημασία της λέξης αυτής καθώς και με τους μη προβλέψιμους συσχετισμούς της με λέξεις της λήπτριας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος που τα ΕΔ αποκτούν γένος στην αλβανική. Οι ομοιότητες στο ληκτικό τμήμα ουσιαστικών της ελληνικής και της αλβανικής καθώς και το γεγονός ότι η αλβανική ενσωματώνει το οριστικό άρθρο στο τέλος του ουσιαστικού αποτελούν τη βάση του μηχανισμού επανάλυσης, που στην ουσία σχετίζεται με τον αναλογικό σχηματισμό.

Η επανάλυση λοιπόν θα έχει ως σημείο εκκίνησης είτε τους τύπους της ελληνικής που λήγουν σε σύμφωνο είτε αυτούς που λήγουν σε φωνήεν: η λ. *μοναστήρι*, λ.χ., στο γλωσσικό αισθητήριο του αλβανού ομιλητή εκλαμβάνεται ως οριστικός τύπος αρσενικού ουσιαστικού, εφόσον είναι παροξύτονη και λήγει σε -i. Αποκαθίσταται αναλογικά προς το *malí* 'το βουνό' - *mal* 'βουνό' ένας άναρθρος τύπος *monastir*, ο οποίος πιστεύεται ότι με την προσθήκη του επιτιθέμενου άρθρου -i έδωσε τον τύπο *monastiri*. Παρόμοιας μορφής επανάλυση έχουμε και στην περίπτωση των ουσιαστικών που λήγουν σε -α (θηληκά και ουδέτερα). Πβ. *καρέκλα* > *kareklla* > *karekllë*, όπου το *kareklla* θεωρήθηκε έναρθρος τύπος του *karekllë* κατά το σχήμα *vajzë* 'κοπέλα' - *vajza* 'η κοπέλα'.

Αφού εξετάζουμε με βάση ποιο μοντέλο επανάλυσης προσαρμόζονται τα δάνεια ουσιαστικά της αλβανικής από την ελληνική, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι όλα αυτά εντάσσονται στα κλιτικά παραδείγματα της λήπτριας γλώσσας, τόσο στα ιδιώματα όσο και στην κοινή αλβανική. Με την ίδια κανονικότητα προσαρμόζονται και τα δάνεια από άλλες γλώσσες.

Η προσαρμογή αυτή επιτυγχάνεται κυρίως με βάση το φωνολογικό σχήμα των ελληνικών λέξεων. Τυχόν αποκλίσεις από τον κανόνα αυτό οφείλονται σε άλλους λόγους όπως:

- το μήκος των ελληνικών ουσιαστικών (*merok' amë* < *μεροκάματο*)
- οι αναλογικές επιδράσεις *συνωνύμων* (*drang' udhe* < *τραγούδι* κατά το θηλ. ουσ. *këngë* 'τραγούδι'. Κανονικά θα αναμέναμε τύπο *trag' udh*)
- ταύτιση ληκτικού *τεμαχίου* με αλβανικά παραγωγικά *μορφήματα* (η λ. *μυρσίνη*, λ.χ., θα αναμέναμε να αποδοθεί ως *mirsin*, αλλά το γεγονός ότι λήγει σε -ίνη βοηθάει να προσαρμοστεί σύμφωνα με τα αλβανικά θηλυκά σε -inë : *mirsinë*)
- σχηματισμοί από *συμφυρμό* (η λ. *triq' ar* < *τριχιά* σχηματίστηκε κατ' αναλογίαν με τη λ. *lit' ar* < *λητάρι* ή από *συμφυρμό* των λ. **triq' a* < *τριχιά* και *lit' ar*).

Ως καθαρά μορφολογικό κριτήριο χρονολογικής διαστρωμάτωσης μπορεί να θεωρηθεί η διατήρηση της κατάληξης -s (-z) σε ορισμένα δάνεια που ανάγονται σε αρσενικά ουσιαστικά της ελληνικής (-ος, -ός) και που κατά πάσα πιθανότητα εισχώρησαν στην αλβανική κατά το μεσαίωνα.

Από τα άλλα μέρη του λόγου, που εξετάζονται στη συνέχεια, τα ρήματα σχηματίζονται με βάση το θέμα της υποτακτικής αορίστου της ελληνικής (*στήνω* - *έστησα* -

να στήσω => stis, στολίζω - στόλισα - να στολίσω => stolis, κ.ο.κ.), ενώ στα επίθετα παρατηρούνται έναρθροι και άναρθροι σχηματισμοί (λάγαρος > i (e) llagartë και llagar, -e).

Τα δάνεια, όταν συμμετέχουν στα φαινόμενα παραγωγής ή σύνθεσης, κατέχουν μία από τις ακόλουθες τρεις θέσεις:

α) της βάσης σε παράγωγα, σύνθετα, παραθετικά σύνθετα ή συνταγματικές μονάδες (βλ., λ.χ., ρ. përsos 'τελειοποιώ' < pë- + sos (< σωσ- < σώζω), sh-fron-ëzo-j 'εκ-θρον-ίζ-ω', κ.ά.). Οι σχηματισμοί με ελληνικές βάσεις και αλβανικά προσφύματα (προθήματα και επιθήματα) αποτελούν τον κύριο κορμό των παραγώγων των ΕΔ στην αλβανική.

β) του προσδιορισμού ή του ορίσματος σε σύνθετα, παραθετικά σύνθετα ή συνταγματικές μονάδες (βλ., λ.χ., varrvithisur '(αυτός) που είθε να βυθιστεί (=μη βρεθεί) το μνήμα του', syperit '(αυτός) που έχει βλέμμα σαν του πετρίτη', barkstihî '(αυτός) που τρώει σαν στοιχείο', κ.ο.κ.).

γ) του προσφύματος. Η ελληνική δάνεισε στην αλβανική όχι μόνο λέξεις αλλά και παραγωγικά μορφήματα, τα οποία εντοπίζονται κυρίως σε περιφερειακές διαλέκτους, εκεί όπου και η επαφή των γλωσσών είναι (ήταν) πιο έντονη. Μετά την εξέταση του μηχανισμού εμφάνισης των προσφύματων στη λήπτρια γλώσσα (αναλογική επέκταση, μερικός μεταφραστικός δανεισμός), παραθέτουμε αναλυτικό κατάλογο των επιμέρους δάνειων προθημάτων και επιθημάτων, μαζί με πληροφορίες για τη γενικευμένη/περιορισμένη χρήση τους (προθήματα της κοινής αλβανικής: kata-, (kaca-) < κατα-, meso- < μεσο-, palo- < παλιο-, para (para-) < παρα-, επιθήματα της κοινής αλβανικής: -s/-is < -ίζω, -os < -ώνω, κ.ά.).

Πέραν όμως του δανεισμού ελληνικών λέξεων και μορφημάτων, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα η ελληνική χρησιμεύει ως «μήτρα» σχηματισμού εκατοντάδων νεόπλαστων λέξεων αλλά και ως ενεργοποιητής των παραγωγικών μηχανισμών της αλβανικής. Η δημιουργική σχέση με τα παραγωγικά μοντέλα της ελληνικής αποτέλεσε πλούσια εμπειρία για τον περαιτέρω εμπλουτισμό της αλβανικής με μεταφραστικά δάνεια και από άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες.

Με τη διατριβή μας επιβεβαιώνεται για άλλη μια φορά αυτό που ο Norbert Jokl έγραφε το 1926: «Es sind vielfältige Rinnsale, durch die, zugleich mit griech. Kultur, griech. Sprachgut sich in das Alb. Ergoss».

2. Μέλος της ομάδας συντακτών, υπό την καθοδήγηση του καθηγητή Ε. Κριαρά, του *Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας, τ. ΙΔ', Θεσσαλονίκη 1997*.

3. **Thimi Mitko, Fjalëtore Shqip-Gërqisht / Gërqisht-Shqip & ndihmesa të tjera leksikografike (Përgatitja e dorëshkrimeve për botim dhe studimi hyrës nga Dhori Q. Qirjazi).** // **Ευθύμιος Μήτκος, Λεξιγραφία Αλβανο-Ελληνική / Ελληνο-Αλβανική & άλλες λεξικογραφικές συμβολές (Επιμέλεια έκδοσης χειρογράφων και εισαγωγική μελέτη Δώρας Κ. Κυριαζής) Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë 2014, f. 820.**

Ο Thimi Mitko (Ευθύμιος Μήτκος), μαζί με τον Kostandin Kristoforidhi (Κωνσταντίνο Χριστοφορίδη), τον Naim Frashëri (Ναΐμ Φράσερι) και άλλους ελληνομαθείς αλβανούς λογίους του 19^{ου} αιώνα, αποτελεί ένα λαμπρό παράδειγμα του ρόλου που διαδραμάτισαν η ελληνική γλώσσα και ο ελληνικός πολιτισμός στην εθνική αφύπνιση και

τη γλωσσική καλλιέργεια των γειτονικών βαλκανικών λαών. Γεννημένος στην Κορυτσά το 1820, γόνος οικογένειας μέλη της οποίας συμμετείχαν στην Επανάσταση του 1821, μας ήταν γνωστός κυρίως από την «Αλβανική Μέλισσα» (Αλεξάνδρεια 1878), την πρώτη εκτενή αλβανική λαογραφική συλλογή, που τον καθιέρωσε ως «πατέρα» της αλβανικής λαογραφίας.

Με το έργο αυτό έρχεται στο φως μια άγνωστη μέχρι σήμερα πτυχή της δραστηριότητάς του, αυτή του λεξικογράφου. Με βάση το χειρόγραφο υλικό που υπάρχει στα Κεντρικά Αρχεία του Αλβανικού Κράτους (πάνω από 6.500 σελίδες, εκ των οποίων περιέχουν λεξικογραφική ύλη οι 4.500) προχωρήσαμε στην έκδοση του Αλβανο-Ελληνικού και Ελληνο-Αλβανικού λεξικού του Μήτκου, καθώς και στην επανέκδοση του «Λεξιλόγιον Αλβανο-Ελληνικόν» της «Μέλισσας», με ενσωματωμένες τις μεταγενέστερες προσθήκες και διορθώσεις του συγγραφέα.

Εκτός από το καθεαυτό λεξικογραφικό υλικό, που συμπληρώνει και επεκτείνει τις γνώσεις μας για την αλβανική των τελευταίων δεκαετιών του προπερασμένου αιώνα, τα λεξικά του Μήτκου παρέχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τα μέσα και τους τρόπους που επέλεξαν οι λόγιοι της εποχής για τον λεξιλογικό εμπλουτισμό της αλβανικής, συνδυάζοντας την παράδοση (γραπτή και προφορική) και τη νεολογία. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ιδέες που αναπτύσσει ο Μήτκος στον πρόλογο της «Μέλισσας» και ειδικά στην «Προεισαγωγή» του «Λεξιλόγιον Αλβανο-Ελληνικόν», όπως και στο άγνωστο μέχρι σήμερα κείμενό του με τίτλο «Διόρθωσις τῶν ἐν τῷ α΄ βιβλίῳ [της ‘Μέλισσας’] ἐσφαλμένων λέξεων». Γνώστης και θαυμαστής του ελληνικού πολιτισμού, ο Μήτκος πιστεύει ότι τα φώτα του θα φτάσουν στον απλό Αλβανό μόνο μέσω της καλλιέργειας και προώθησης της μητρικής του γλώσσας. Στη διαδικασία αυτή, ο Μήτκος επιφυλάσσει για την ελληνική ξεχωριστή θέση και ρόλο, ως «φυσικής πηγής» εμπλουτισμού της αλβανικής, όσες φορές χρειαστεί να καλύψει ενδεχόμενα κενά της με τη χρήση υλικού από άλλες γλώσσες. Η «προνομιακή» αυτή αντιμετώπιση της ελληνικής βασίζεται στη «στενοτάτη συγγένεια» των δυο γλωσσών και των δυο λαών. Ο Μήτκος καταφέρνει να κάνει ένα σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στο χώρο πολιτισμικής εμβέλειας της ελληνικής, ο οποίος διαμορφώθηκε στα προ-εθνικά Βαλκάνια, και στον εθνολογικό χώρο των Ελλήνων, η οριοθέτηση του οποίου σχετίζεται με την ίδρυση εθνικών κρατών στην περιοχή, αρχής γινομένης με το νεοελληνικό κράτος.

Στο «Διόρθωσις...», εστιάζοντας κατά κύριο λόγο σε στοιχεία τουρκικής προέλευσης της αλβανικής, ο Μήτκος διατυπώνει σε λίγες μόνο σειρές κάποιες ενδιαφέρουσες σκέψεις για τις αλλαγές που υφίστανται οι λέξεις καθώς περνάνε από τη μία γλώσσα στην άλλη.

Οι παραπάνω ιδέες και θέσεις γίνονται μέρος της λεξικογραφικής πρακτικής του και μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο συγκριτικής μελέτης σε ένα ευρύτερο βαλκανικό πλαίσιο.

Το έργο μας αυτό έχει αποσπάσει ευμενείς κριτικές και κατατάχθηκε στα τέσσερα προταθέντα έργα, από σύνολο 29, για το βραβείο “Çabej 2016” της Αλβανικής Ακαδημίας Επιστημών.

4. **Thimi Mitko (1820-1890), *Bleta Shqiptare, shkrime të tjera dhe dokumente, në 2 vëllime (Përgatiti Dhorë Q. Qirjazi). Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë 2020, f. 499 + 392.* / Ευθύμιος Μήτκος (1820-1890), *Αλβανική Μέλισσα, λοιπά γραπτά και έγγραφα, σε 2 τόμους (Επιμέλεια Δ. Κ. Κυριαζής, Αλβανική Ακαδημία Επιστημών, Τίρανα 2029, σσ. + 392).***

Η «Αλβανική Μέλισσα» αποτελεί ένα είδος Χρηστομάθειας της αλβανικής γλώσσας και του αλβανικού παραδοσιακού πολιτισμού. Μια πρώτη απόπειρα έκδοσής της γίνεται στην Αθήνα το 1875, αλλά δεν ολοκληρώνεται για τεχνικούς λόγους. Το έργο εκδίδεται στην Αλεξάνδρεια το 1878 και απηχεί τις πνευματικές διεργασίες των βαλκανικών λαών στα τέλη του 19^{ου} αιώνα καθώς και το ρόλο που διαδραμάτισε σε αυτές η ελληνομάθεια βαλκάνιων λογίων της εποχής. Επανεκδίδεται σε μια συντομότερη μορφή, μόνο στο αλβανικό τμήμα της, το έτος 1924. Ο α΄ τόμος συγκεντρώνει τα σπαράγματα της πρώτης μη ολοκληρωμένης έκδοσης και συμπεριλαμβάνει την αναστατική έκδοση της «Μέλισσας» του 1878, προσπαθώντας να παρακολουθήσει την εκδοτική ιστορία του βιβλίου αυτού αλλά και την πνευματική πορεία των Αλβανών και τη σχέση τους με τη γλώσσα και τον πολιτισμό των Ελλήνων στο μεταίχμιο του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα (Βλ. Εισαγωγική μας μελέτη «Αλβανική Μέλισσα και αλβανική αφύπνιση»).

Ακολουθεί και δεύτερος τόμος, συμπληρωματικός, με έγγραφα που αφορούν την έκδοση, απήχηση και τη διάδοση της «Μέλισσας», καθώς και την αλληλογραφία του Ε. Μήτκου με τον G. Meyer, απ' όπου φαίνονται οι άοκνες προσπάθειές του για την έκδοση του σημαντικού αυτού έργου. Στη συνέχεια έπεται η μεταγραφή από εμάς ενός χφ του Μήτκου με την ημιτελή αλβανική μετάφραση του έργου «ο Γεροστάθης» του Λ. Μελά, που ο Μήτκος επιχείρησε τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Η μετάφραση αυτή παρουσιάζει μεγάλο φιλολογικό, γλωσσολογικό και παιδαγωγικό ενδιαφέρον και είναι ένα λαμπρό παράδειγμα του πώς τα ελληνικά γράμματα έπαιξαν διαμεσολαβητικό ρόλο για να φθάσουν στα Βαλκάνια οι ιδέες του γαλλικού και γενικότερα δυτικού διαφωτισμού. Το κείμενο της αλβανικής μετάφρασης συνοδεύεται από το ελληνικό πρωτότυπο.

5. **Dhimitër Kamarda (1821-1882), *Për një shqipe “të gjithakushme edhe të gjithakundme” & të tjera vepërza” (Përkujdesja e botimit dhe studimi krahasues nga Dh. Q. Qirjazi). Qendra e Studimeve dhe Publikimeve për Arbëreshët, Tiranë 2021, f. 657.* / Δημήτριος Καμάρδας (1881-1882), *Για μια αλβανική «όλων των αλβανοφώνων και απ' όλη την αλβανόφωνη επικράτεια» & λοιπές συμβολές (Επιμέλεια έκδοσης και εισαγωγική συγκριτική μελέτη από τον Δ. Κ. Κυριαζή). Κέντρο Μελετών και Εκδόσεων για τους Αρμπερέσοι, Τίρανα 2021, σσ. 657.***

Αντικείμενο του βιβλίου αποτελεί η μετάφραση του Καμάρδα με τίτλο “Fyletia e Arbënore prej këñëkatë të Ilaóshima” (Livorno 1867) της γνωστής μελέτης της συγγραφέως Dora D’Istria “La nationalité albanaise d’après les chants populaires”, Revue des deux Mondes, Paris, Μάης 1866. Για τις ανάγκες του βιβλίου επανεκδίδονται με χρονολογική σειρά το γαλλικό πρωτότυπο της D’Istria, συνοδευμένο από τη μετάφραση στη σύγχρονη αλβανική, καθώς και η ιταλική μετάφραση “La nazionalita albanese secondo i canti popolari”, που εκδόθηκε στην Κοζέντσα το 1867 από τον E. Artom. Μεταφράζοντας το γαλλικό δοκίμιο της Dora D’Istria, ο Camarda φαίνεται να δοκιμάζει τις δυνατότητες και αντοχές της

αλβανικής της εποχής του. Το πρώτο μέρος της μετάφρασης Καμάρδα (Prekallëzimë) μοιάζει με ένα συμπτυκνωμένο δοκίμιο ή πρόγραμμα δράσης για την ανύψωση της αλβανικής στο επίπεδο των άλλων καλλιεργημένων ευρωπαϊκών γλωσσών. Το κείμενο αυτό έχει βαρύνουσα σημασία σε ό,τι αφορά τις ιδέες που αναπτύσσει και τη θέση που κατέχει στην πορεία διαμόρφωσης της κοινής αλβανικής. Ο Καμάρδας παρουσιάζει τα κριτήρια και τη μέθοδο που ακολούθησε και τοποθετείται ξεκάθαρα υπέρ μιας αλβανικής «όλων των αλβανοφώνων και απ' όλη την αλβανόφωνη επικράτεια», πέραν των «συνόρων της γκέγκικης και της τόσκικης διαλέκτου».

Τη μετάφραση του Καμάρδα, που ήταν δυσνόητη για τους Αλβανούς της κυρίως Αλβανίας, ανέλαβε να πραγματοποιήσει ο Ε. Μήτκος, συνδυετικός κρίκος ανάμεσα στις νέες μεταναστευτικές κοινότητες των Αλβανών (19^{ος} αι.) με, αφενός, τους Αλβανούς της κυρίως Αλβανίας, και αφετέρου, τους αλβανόφωνους της Ιταλίας και της Ελλάδας. Η συγκριτική μελέτη της μετάφρασης Καμάρδα και των τεσσάρων διαδοχικών και ημιτελών μεταφράσεων του Μήτκου, που μεταγράφονται και δημοσιεύονται εξ ολοκλήρου από εμάς, αποτελούν αντικείμενο του τελευταίου κεφαλαίου του α' μέρους του βιβλίου.

Στο β' μέρος παρουσιάζονται τρεις άλλες, άγνωστες εν πολλοίς, συμβολές του Καμάρδα, ο οποίος, γεννηθείς το 1821, είναι συνομήλικος της Ελληνικής Επανάστασης, και, πέραν αυτού, παραμένει, ανάμεσα στους αλβανόφωνους, ένας από τους βαθύτερους γνώστες και τους μεγαλύτερους θαυμαστές της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού. Ο θαυμασμός του αυτός είναι διάχυτος στις ιδέες του για το αλφάβητο της αλβανικής, αρχής γινομένης με μια επιστολή του στην εφημερίδα «Ελπίς» των Αθηνών» (1861) και συνεχίζοντας με τη δημοσίευση από τον ίδιο του ΑΛΦΑΒΗΤΟΝ ΓΕΝΙΚΟΝ ΑΛΒΑΝΟ-ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ / ALFABETO GENERALE ALBANO-EPIROTICO (1869). Από τα δυο άλλα έργα του Καμάρδα, το ένα αναφέρεται σε “Tre canzoni popolari albanesi dell’ Epiro” (1875), που μεταφέρουν την ηχώ της Ελληνικής Επανάστασης, ενώ το άλλο φέρει τον τίτλο “Rochi versi in Greco” (1874). Πρόκειται για μια δέσμη ποιημάτων του συγγραφέα, μαζί με την ιταλική μετάφρασή τους, τα οποία, αν και δεν ξεχωρίζουν για υψηλή καλλιτεχνική στάθμη, συνοδεύονται από μια εισαγωγή (Parole sullo studio del Greco), που καθιστά πιο ολοκληρωμένη την προσωπικότητα του Καμάρδα και την εικόνα μας για τη σχέση του με τον ελληνικό κόσμο. Το βιβλιαράκι αυτό επανεκδίδεται ολόκληρο και συνοδεύεται από τη μετάφραση στην αλβανική του εισαγωγικού δοκιμίου του συγγραφέα.

Άρθρα - ανακοινώσεις (ακολουθούν με χρονολογική σειρά)

Τα δημοσιεύματά μας στρέφονται γύρω από τρεις θεματικούς άξονες, που είναι **(α)** η σχέση της ελληνικής με άλλες βαλκανικές γλώσσες, κυρίως την αλβανική, αλλά και την τουρκική και τις νοτιοσλαβικές· **(β)** οι γλωσσικές συνέπειες των σχέσεων αυτών· **(β)** το κοινωνικό πλαίσιο και οι κοινωνικές προεκτάσεις των γλωσσικών επαφών στα Βαλκάνια· **(γ)** τα ελληνικά γλωσσικά ιδιώματα της Νότιας Αλβανίας και η σχέση τους με τα υπόλοιπα νεοελληνικά ιδιώματα/διαλέκτους καθώς και με τα γειτονικά τους αλλόγλωσσα ιδιώματα.

1. *Emrat vetjakë me prejardhje nga greqishtja e re / Σχετικά με την ορθογραφία των ονομάτων ελληνικής προέλευσης στην κοινή αλβανική*. Αλβανικό περιοδικό *Gjuha Jonë* [Η γλώσσα μας] 2, 1989, 76-81.

Για την ακριβή γραφική απόδοση μιας λέξης ή κύριου ονόματος της νέας ελληνικής στην αλβανική είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε την προφορά της και τις δυνατότητες του γραφικού συστήματος της αλβανικής, το οποίο διαφέρει σε μεγάλο βαθμό απ' αυτό της ελληνικής. Η αλβανική απέκτησε ενιαίο αλφάβητο μόλις το 1908 ενώ η ελληνική γράφεται με το ίδιο αλφάβητο για πάνω από δύο χιλιετίες. Για την έλληνική υφίσταται πρόβλημα ιστορικής ορθογραφίας, για την αλβανική όχι. Με μια σειρά παραδειγμάτων αποδεικνύεται ότι η υιοθέτηση απο την αλβανική του τρόπου γραφής που εφαρμόζουν άλλες (δυτικές) γλώσσες είναι επισφαλής και οδηγεί συχνά σε λάθη.

2. *Fjalori i Marko Boçarit / Το λεξικό του Μάρκου Μπότσαρη*. Περιοδικό *Gjuha Jonë*, 4, 1990, 97-102.

Ιστορικό έκδοσης και φιλολογική-γλωσσολογική αξία του δίγλωσσου ελληνοαλβανικού λεξικού. Το λεξικό γράφτηκε από το χέρι του Μ.Μπότσαρη αλλά δεν συντάχτηκε μόνο απ' αυτόν. Το έργο παρουσιάζει πολλαπλό ενδιαφέρον για την ιστορική διαλεκτολογία, την ιστορική λεξικολογία, την κοινωνιογλωσσολογία κ.ά. Μια προσεκτικότερη μελέτη του υλικού μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι «συντάκτες» του ήταν δίγλωσσα άτομα, οι γλωσσικοί κώδικες των οποίων έχουν δεχτεί αμφίπλευρες επιδράσεις. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος απόδοσης αφηρημένων ουσιαστικών της ελληνικής στην «αρβανίτικη απλή» (έτσι ονομάζεται στον τίτλο του λεξικού).

3. *Τα ελληνικά των Ελλήνων της Αλβανίας. Περιορισμοί και δυνατότητες*. Διάλεξη στον Τομέα Γλωσσολογίας του ΑΠΘ, Απρίλης 1991. Περιοδικό *Εποπτεία*, Ιούλιος-Αύγουστος 1991, 47-50.

Ύστερα από ένα σύντομο ιστορικό της ελληνόγλωσσης παιδείας και τη διαπίστωση ότι στα σχολεία της ελληνικής μειονότητας έχει διαμορφωθεί μια σύνθετη γλωσσική πραγματικότητα (α. διδασκαλία της ελληνικής ως μητρικής γλώσσας β. διδασκαλία της αλβανικής ως επίσημης γλώσσας του κράτους γ. διδασκαλία μιας ξένης γλώσσας), αναφερόμαστε σε ορισμένους από τους παράγοντες που είναι ανάγκη να ληφθούν υπ' όψιν για τη χάραξη σωστής γλωσσικής πολιτικής (βαθμός σύγκλισης και απόκλισης του τοπικού ιδιώματος από την κοινή νέα ελληνική, βαθμός και προβλήματα διγλωσσίας, ρόλος των ελληνικών ΜΜΕ, ψυχολογικοί παράγοντες, κτλ.) και στην ανάγκη επιμόρφωσης του διδακτικού προσωπικού.

4. *Calques of Greek Origin in Albanian (19th Century – early 20th Century)*. Περιοδικό *Zeitschrift für Balkanologie*, 33/2 (1997), 174-181. (Ανακοίνωση στη Διεθνή Ημερίδα για τις Ελληνοαλβανικές Γλωσσικές Σχέσεις του Τομέα Γλωσσολογίας ΑΠΘ, Μάιος 1995).

Κατά την περίοδο της Εθνικής Αναγέννησης του έθνους τους (μέσα 19ου αιώνα - αρχές 20ού αιώνα), οι αλβανοί λόγιοι βρέθηκαν αντιμέτωποι με την ανάγκη διεύρυνσης των εκφραστικών δυνατοτήτων της γλώσσας τους. Είχε σημάνει η ώρα των νεολογισμών! Ο μεταφραστικός δανεισμός αναδεικνύεται σε έναν από τους παραγωγικότερους και αποτελεσματικότερους μηχανισμούς για την κάλυψη αυτών των αναγκών. Λόγω του κύρους

της («*βασιλίσ των γλωσσών*») την χαρακτηρίζει το 1866 ο ελληνομαθής αλβανός λόγιος J.Vreto), η ελληνική γλώσσα αποτελεί τη «μήτρα» εκατοντάδων λέξεων (μεταφραστικών δανείων) που πρωτοεμφανίζονται σε διδακτικά κείμενα (σχολικά, χρηστοθήθειες, κ.ά.), σε εφημερίδες και σε μεταφράσεις (πβ. ΚΔ) της εποχής. Βλ., λ.χ., τις λέξεις *fatndjekës* - *τυχοδιώκτης*, *përsërilint* - *αναγεννώ*, *pemësjellës* - *καρποφόρος*, *dritëshkrim* - *φωτογραφία*, *barbënjës* - *φαρμακοποιός*, *muzikëbërës* - *μουσουργός*, *rroftëthirrje* - *ζητωκραυγή*, κ.ά. (εφημερ. «Lirija», 1909-1910). Εξετάζουμε το ιδεολογικό πλαίσιο, τους μηχανισμούς και τα αποτελέσματα της διαδικασίας αυτής, και επισημαίνουμε την ανάγκη σύνταξης και τη χρησιμότητα ενός λεξικού των μεταφραστικών δανείων της αλβανικής.

5. *Αρβανίτες – Αρβανίτικα - Βιβλιογραφικά. ΔΙΑΛΕΚΤΟΛΟΓΙΑ (Αφιέρωμα στις δίγλωσσες ομάδες του ελληνικού χώρου)*. τ. 5 (1996-1998), 7-37. Επιχειρούμε μια ιστορική επισκόπηση του θέματος (αιτίες, χρόνος καθόδου των Αρβανιτών στον ελλαδικό χώρο) και στη συνέχεια εξετάζουμε την πορεία ενσωμάτωσής τους στον κορμό του ελληνικού έθνους, ιδίως μετά την Επανάσταση του '21. Η εφαρμογή από το νεοσύστατο ελληνικό κράτος του μοντέλου «ένα έθνος - μια γλώσσα - ένας πολιτισμός» καθώς και το «σύνδρομο» αντιφαλμεραϊσμού δημιούργησαν ένα κλίμα που δεν άφηνε πολλά περιθώρια για τη διατήρηση και καλλιέργεια της όποιας διαφορετικότητας. Η περίοδος της Μεταπολίτευσης καθιστά δυνατό έναν αρμονικότερο συνδυασμό των όρων *ενσωμάτωση* και *διαφορετικότητα* στο πλαίσιο πάντα ενός συνόλου κοινός αποδεκτών και καθιερωμένων αξιών.

Στη συνέχεια δίνουμε σύντομες πληροφορίες για τα αρβανίτικα (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, γλωσσική συρρίκνωση, κ.ά.), τονίζοντας ότι δεν αποτελούν ένα συμπαγές ιδίωμα, αλλά παρουσιάζουν διατοπικές διαφορές.

Τα αρβανίτικα μάς παρέχουν πολύτιμο υλικό για τη διαχρονική εξέλιξη της αλβανικής, αλλά η μελέτη τους μπορεί να φανεί χρήσιμη και για τις έρευνες γύρω από τις παλαιότερες ελληνικές διαλέκτους των περιοχών όπου πρωτοεγκαταστάθηκαν οι Αρβανίτες. Στο νεοελληνικό λεξιλόγιο και ιδίως σε ορισμένες κοινωνικές διαλέκτους (αργκό, παραδοσιακά επαγγέλματα, κ.ά.) εντοπίζονται λέξεις αρβανίτικου ετύμου.

6. *Παραλειπομένων ανάγνωση (Από τη στάση ελληνομαθών αλβανών λογίων προς την ελληνική γλώσσα κατά τον κρίσιμο 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα)*. Περιοδικό *Albanohellenica*, 1, 1999, 71-76.

Παίρνοντας αφορμή από τα γραπτά και το έργο ελληνομαθών αλβανών λογίων της εποχής (E. Mitko, Πρόλογος «Αλβανικής Μέλισσας», 1878, N. Frashëri, «Ο αληθής πόθος των Σκυπετάρων», 1886, S. Frashëri, «Αλβανία: τι ήταν, τι είναι και τι μέλλει να γίνει», 1899, K. Χριστοφορίδης, «Λεξικό της Αλβανικής Γλώσσας», 1904, A. Xhuvani, άρθρο του 1911, κ.ά.) παρακολουθούμε πώς εξελίσσεται και πώς διαφοροποιείται η στάση τους προς την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό εν γένει. Η αρχική καθολική αποδοχή τους - κάτω από την «ομπρέλα» της κοινής καταγωγής Αλβανών και Ελλήνων, βλ. πελασγική θεωρία - θα τροποποιηθεί αργότερα σε υπό όρους αποδοχή, που σε ορισμένες περιπτώσεις (υπαγορευμένες από εξωγλωσσικούς παράγοντες) φτάνει μέχρι και την καθολική απόρριψη.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση του Mitko ότι «ως έχουσι νυν τα πράγματα,

μεταξύ ολιγίστων δύναται να εισχωρήσει ο ελληνικός πολιτισμός» [...], όμως «μεταξύ του ογκωδестέρου αλβανικού πληθυσμού, ... , πώς δύναται να εισχωρήσει ο ελληνισμός εάν δεν μεταδοθώσιν αι ελληνικάί ιδέαι διά της χρήσεως της καθομιλουμένης αυτών αλβανικής γλώσσης;».

7. *Ελληνικά δάνεια της σύγχρονης αλβανικής. Μια υφολογική προσέγγιση.* Στα Πρακτικά του Α΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (Βερολίνο, 2-4 Οκτωβρίου 1998): *Ο Ελληνικός Κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση, 1453-1981.* Τόμος Α΄, 683-693, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999. [Η ίδια ανακοίνωση δημοσιεύτηκε και σε αλβανική μετάφραση (Huazimet Greke në Shqipëri e Sotme – Vështrim Stilistik) στο περιοδικό *Albanohellenica*, 1, 1999, 33-43].

Η συγχρονική εξέταση των ελληνικών λεξιλογικών δανείων (ΕΔ) της αλβανικής δείχνει ότι πολλά απ' αυτά είναι μαρκαρισμένα και σχηματίζουν υφολογικά ζεύγη με τα συνώνυμά τους του ουδέτερου υφολογικά στρώματος του λεξιλογίου (dhaskal / mësuës, honëps / pëlqej, stis / ngre, κ.ά.).

Στη λαϊκή λογοτεχνία εντοπίζουμε ένα άλλο είδος υφολογικού ζεύγους με εμφανική συνήθως λειτουργία. Πρόκειται για την παράταξη δύο συνώνυμων λέξεων, από τις οποίες η μία είναι ΕΔ (kockat dhe kokallat, nder e timi, jet' e zoi, κ.ά.).

Ο υφολογικός χρωματισμός των ΕΔ είναι έντονος και στην καθομιλουμένη αλβανική και δεν έχει αφήσει ανέγγιχτα επίσης ορισμένα ονόματα ελληνικής / χριστιανικής προέλευσης. Η παρουσία πολλών αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα και η επέκταση της «ζώνης επιρροής» της ελληνικής στην αλβανική αναμένεται να ενισχύσουν την κινητικότητα των ΕΔ από τα περιφερειακά ιδιώματα προς την κοινή αλβανική, από το ουδέτερο στο σημαδεμένο υφολογικά στρώμα του λεξιλογίου.

8. «*Mirëvetija*» - *The First Albanian Book of Good Conduct and its Greek Prototype. Framework and Impact.* Στα Πρακτικά του Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου της Βαλκανικής Εταιρείας Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης με θέμα *Η Εκπαίδευση στα Βαλκάνια: Από το Διαφωτισμό στην Ίδρυση Εθνικών Κρατών* (Θεσσαλονίκη, 19-20 Μαρτίου 1999), εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2000, 371-376. Δημοσιεύτηκε και στα ελληνικά («*Mirëvetija*» – *Η πρώτη αλβανική Χρηστοθήθεια και το ελληνικό της πρότυπο. Πλαίσιο και προεκτάσεις*) στο περιοδικό *Albanohellenica*, 2, 2000-2001, 95-100.

Η πρώτη αλβανική χρηστοθήθεια, γνωστή ως «*Mirëvetija*», εκδόθηκε το 1886 και αποτελείται από 180 σελίδες. Στο τέλος του γραμμένου στην αλβανική εισαγωγικού σημειώματος του J.Vreto δίδεται η πληροφορία ότι τη «σύντομη αυτή Χρηστοθήθεια... από δω και στο εξής την υφάναμε [συνθέσαμε] βάσει της Χρηστοθήθειας του Φραγκίσκου Σουαβίου, μεταφρασθείσας στην ελληνική από τον Στέφανο Κομμητά, και διαιρεθείσας σε δύο μέρη, το ένα *περί των κάλων έργων* και το άλλο *περί των καλών τρόπων...*». Η πληροφορία αυτή επιβεβαιώνει τον διαμεσολαβητικό ρόλο του ελληνικού διαφωτισμού για τη διάδοση και στον αλβανικό χώρο των προερχόμενων από τη Δύση μηνυμάτων του «αιώνος των φώτων».

Στη συνέχεια αναφερόμαστε στο ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο της έκδοσης αυτής καθώς και σε πτυχές της μετάφρασης του Vreto, ο οποίος καταφεύγει στο μεταφραστικό

δανεισμό προκειμένου να αποδώσει στην αλβανική την πληθώρα αφηρημένων λέξεων, που περιέχει ένα τέτοιο κείμενο.

9. *Περί μαρμάρων και «βαρβάρων»*. Στα Πρακτικά του 12^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρίας Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας με θέμα: *Η Συμβολή της Διδασκαλίας και Εκμάθησης Γλωσσών στην Προώθηση ενός Πολιτισμού Ειρήνης* (Θεσσαλονίκη, 9-12 Δεκεμβρίου 1999), τόμος 8, 2001, σελ. 627-31. Δημοσιεύτηκε και στην αλβανική (εφημ. «Gazeta e Athinës», 12 Ιανουαρίου 2001). Κατά τη διδασκαλία της αλβανικής διαπιστώνουμε ότι το ακροατήριο είναι συχνά φορέας και αποδέκτης διαφόρων προκαταλήψεων για τους «άλλους». Στην περίπτωση των Αλβανών και της αλβανικής, στο «βάρους των μαρμάρων» και στο σύμπλεγμα ανωτερότητας που απορρέει απ' αυτό προστίθεται ποικιλοτρόπως και η αρνητική συνήθως εικόνα που έχει διαμορφώσει γι' αυτούς η ελληνική κοινή γνώμη.

Ο καλύτερος σύμμαχος του διδάσκοντος στην προσπάθεια αναίρεσης τέτοιων προκαταλήψεων αποδεικνύεται η ίδια η γλώσσα. Οι «περιοδεύοντες» και σε τμήματα άλλων βαλκανικών γλωσσών σπουδαστές συμβάλλουν από μια άλλη σκοπιά, διότι ενεργοποιούν τις γνώσεις τους από τις υπόλοιπες γλώσσες, για να αποδειχθεί ότι οι ομοιότητες που χαρακτηρίζουν τις βαλκανικές γλώσσες δεν είναι τυχαίες αλλά οφείλονται στη μακρόχρονη συμβίωση και αλληλεπίδραση των λαών που τις μιλάνε.

10. *Παρετυμολογία και Ιστορία (Η περίπτωση της Αλβανικής Εθνικής Αναγέννησης)*. Στα υπό έκδοση Πρακτικά του Συνεδρίου με θέμα *Ελλάδα και Αλβανία. 19ος και 20ός αιώνας*, που διοργάνωσε το IMXA (Θεσσαλονίκη, 12-13 Μαΐου 2000). Δημοσιευμένο και στην αλβανική (περιοδικό *Albanohellenica*, 2, 2000-2001, 7-14).

Στα χρόνια της εθνικής αφύπνισης των Αλβανών, παράλληλα με τις λαϊκές παρετυμολογίες -κλασικό παράδειγμα ο συσχετισμός των λ. *Shqipëri* (Αλβανία), *shqiptar* (Αλβανός) με τη λ. *shqipë* (αετός)-, στα έργα ελληνομαθών Αλβανών διανοουμένων της εποχής εντοπίζονται και μια σειρά από λόγιες παρετυμολογίες. Ο *Αχιλλέας*, λ.χ., θα ονομαστεί *Aqilehti* (ο τόσο ελαφρύς, δηλ. ο γρήγορος), η *Ηπειρος* θα σχετιστεί με το επίθετο *i epërm* (ευρισκόμενος ψηλά), ο *Πύρρος* με το ουσ. *burrë* 'άνδρας, ανδρείος' κ.ο.κ.

Η αναζήτηση των αιτιών μιας τέτοιας προσέγγισης μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι εν λόγω παρετυμολογίες δεν είναι τυχαίες και διαφέρουν από τις αντίστοιχες λαϊκές όσον αφορά τους μηχανισμούς παραγωγής τους. Εξυπηρετούν την προσπάθεια ανεύρεσης «τεκμηρίων» περί της αρχαιότητας των Αλβανών και των προγόνων τους στη Βαλκανική, που με τη σειρά της θα στηρίξει τη θεμελίωση του αιτήματος για τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου αλβανικού κράτους.

11. *Gjurmë të krishterimit në leksikun e shqipes: emrat e shenjtoreve dhe neologjizmat [Ιχνη του χριστιανισμού στο λεξιλόγιο της αλβανικής: ονόματα αγίων και νεολογισμοί]*. Στον τόμο με τα Πρακτικά του Συνεδρίου με θέμα *2000 vjet art dhe kulturë kishtare në Shqipëri [2000 χρόνια χριστιανικής τέχνης και πολιτισμού στην Αλβανία]*, που διοργανώθηκε υπό την αιγίδα του αρχιεπισκόπου Τιράνων και πάσης Αλβανίας Αναστασίου (Τίρανα, 16-18 Νοεμβρίου 2000). Τίρανα 2003, 373-380.

Η επί σχεδόν δύο χιλιετίες παρουσία του χριστιανισμού στο χώρο όπου κατοικούν σήμερα οι Αλβανοί έχει αφήσει ίχνη στα τοπωνύμια και τα ανθρωπωνύμια (με βάση τα ονόματα αγίων) αλλά και στο γενικό λεξιλόγιο της αλβανικής.

Το γεγονός ότι η Αλβανία υπήρξε ανέκαθεν χώρος σύγκρουσης της Δυτικής και Ανατολικής Εκκλησίας αποτυπώνεται και σε γλωσσικό επίπεδο (βλ., λ.χ., την παράλληλη χρήση των λέξεων *murg* (<λατ. *monachus* < ελλ. *μοναχός*) και *kllogjën, kallogjer* (<ελλ. *καλόγερος*), καθώς και τα τοπωνύμια *Shmil* και *Shpal*, όπου το πρώτο συστατικό τους προέρχεται από τη λατινική (*sanctus* > αλβ. *shën* > *sh-* 'αγιος') και το δεύτερο από την ελληνική (*Μιχαήλ* > αλβ. *Mëhill* > *Mil*, *Παύλος* > αλβ. *Pal*).

Με τις προσπάθειες που γίνονται για τη μετάφραση εκκλησιαστικών κειμένων, κυρίως στη διάρκεια του 19ου αιώνα, η αλβανική εμπλουτίζεται με μια πληθώρα νεολογισμών, εκ των οποίων τα περισσότερα ανάγονται σε ελληνικές λέξεις. Ποια είναι η θέση τους στο λεξιλόγιο της κοινής αλβανικής και κατά πόσο επανέρχονται στη χρήση για να καλύψουν τις τρέχουσες ανάγκες της εκκλησιαστικής ορολογίας; Βάσει ποιων κριτηρίων θα επιχειρηθεί ενδεχόμενη αναθεώρηση των αλβανικών μεταφράσεων λειτουργικών κειμένων; Τα προβλήματα αυτά τίθενται και απαντώνται στη συνέχεια του άρθρου.

12. «*Gërqishten e dinje / s'më the kalimera...*» : *Bilinguizmi dhe marrëdhëniet e shqipes me greqishten në veprën e prof. E.Çabejt.* / «Ρωμαίικα ήξερες / δε μου 'πες καλημέρα...»: *Διγλωσσία και σχέσεις αλβανικής και ελληνικής στο έργο του E.Çabej.* Στα Πρακτικά του διεθνούς συμποσίου με θέμα «*E.Çabej dhe kultura shqiptare*» (Παν/μιο Αργυροκάστρου, Μάιος 2003). Τίρανα 2004, 303-325.

Με αφορμή το έργο του γνωστού αλβανού γλωσσολόγου γίνεται μια αποτίμηση της έρευνας στο πεδίο των σχέσεων αλβανικής και ελληνικής, με έμφαση στο ρόλο των δίγλωσσων ομιλητών και της διγλωσσίας εν γένει σ' αυτή την αμφίπλευρη διαδικασία.

Τονίζεται με συγκεκριμένα παραδείγματα η ανάγκη συλλογής και αξιοποίησης του γλωσσικού πλούτου από τις ελληνόφωνες κοινότητες της νότιας Αλβανίας (Άγιοι Σαράντα, Δέλβινο, Αργυρόκαστρο, Χιμάρα), που μας παρέχει χρήσιμο υλικό τόσο για την ελληνική όσο και για την αλβανική γλωσσολογία. Το ίδιο ισχύει και για τα νοτιοτοσκικά ιδιώματα της αλβανικής.

Μετά το 1990 οι δύο γλώσσες εισέρχονται σε μια φάση εντονότερων επαφών που οδηγούν αφενός στην επανάχρηση «ξεχασμένων» ελληνικών δανείων της αλβανικής και αφετέρου στην εισαγωγή πληθώρας νέων στοιχείων που οφείλονται στην παρουσία και μετακίνηση αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα.

13. *Ndikime të shoshqme a zhvillime paralele? Vështrim krahasues në fjalë popullore me semantikë dëshirore të greqishtes dhe të shqipes.* / *Αμφίδρομες επιδράσεις ή παράλληλες εξελίξεις; Συγκριτική εξέταση λαϊκών λέξεων ευκτικής σημασίας στην ελληνική και την αλβανική.* Στον τόμο με τα Πρακτικά του 22^{ου} διεθνούς αλβανολογικού σεμιναρίου (Πρίστινα, Αύγουστος 2003). Πρίστινα 2004, 248-257.

Ειδική και ενδιαφέρουσα περίπτωση ισοσημίας αποτελούν τα λαϊκά σύνθετα, ρηματικά επίθετα και οι μονολεκτικοποιημένες φράσεις που εκφράζουν ευχή, κατάρα, κτλ. και που απαντούν και στις δύο γλώσσες. Το ενδιαφέρον της ομάδας αυτής λέξεων

συνίσταται στο ότι για το σχηματισμό τους χρησιμοποιούνται συχνά όμοια παραγωγικά και μορφολογικά μοντέλα και στις δύο γλώσσες: *ditësosur* ‘t’u sosshin ditët, more ditësosur!’ πβ. *λιγοήμερος* dhe *λιγομεριασμένος* ‘εκείνος που τον καταριόμαστε να έχει πικρές ημέρες’ Μπόγκας Β’ 242, *rikërrënë, rikërarë* ‘të rëntë pika, të rëntë!’ , πβ. *πικοβαρεμένος* ‘να σε βαρέσ’ η πικά!’ Μπόγκας Α’ 304, *αστραπουβαρεμένος* και *αστραπουκαμένος* ‘κακορίζικος’ Μπόγκας Α’ 67, *dablorawμένος*, ‘εκείνος που είθε να τον φάει νταμπλάς, να αποθάνει από αποπληξίαν (Νάξ.) Ανδρ. PE 205, *bukëshkalë* cf. *ψωμοπάτης*, *largneshi, qoftëlargu* πβ. *ωξαπέδου* ‘διάβολος’ Σέβης 92, *οξαποδώ* Μπόγκας Β’ 239, *μακρυγιαπεδώ* Μπόγκας Β’ 226, *οξαπουδώς ο* (Γιαν.), *οξαπέδους* (Ζαγ.) Μπόγκας Α’ 283, *αξαποδίτης*, ‘εκείνος που είθε να είναι έξω απ’ εδώ και μακρυά, επί του διαβόλου’ (Χίος).

Ωστόσο, παρά τις ομοιότητες και τις συγκλίσεις, υπάρχουν και περιπτώσεις διαφορών και αποκλίσεων, όπου η κάθε γλώσσα ενεργοποιεί διαφορετικά μέσα για τη διατύπωση του ίδιου περιεχομένου. Στη συνέχεια διερευνούμε τους παράγοντες που οδήγησαν στη σύγκλιση αλλά και στην απόκλιση των δύο γλωσσών.

14. *Στάσεις αλβανών μεταναστών απέναντι στη διγλωσσία των παιδιών τους.* (σε συνεργασία με τη συνάδελφο Α. Χατζηδάκη του Παν/μίου Κρήτης). Στο CD με τα Πρακτικά του 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Ρέθυμνο, Σεπτέμβρης 2003). ISBN: 960-88268-0-2. <http://www.philology.uoc.gr>

Τα διεθνή ερευνητικά δεδομένα για τη διγλωσσία συγκλίνουν ως προς το ότι, στην περίπτωση πολλών μεταναστευτικών ομάδων στην Ευρώπη, παρατηρείται ραγδαία γλωσσική μετακίνηση (language shift). Οι πιέσεις για αφομοίωση, η σημασία της κυρίαρχης γλώσσας για τη σχολική επιτυχία και την κοινωνική ενσωμάτωση, ίσως και άνοδο, η χαλαρή σύνδεση της γλώσσας με την εθνοτική ταυτότητα οδηγούν σε μειωμένη χρήση της εθνοτικής γλώσσας στην οικογένεια. Το αποτέλεσμα είναι η διγλωσσία της δεύτερης γενιάς να χαρακτηρίζεται όχι μόνο από την κυριαρχία της γλώσσας της χώρας υποδοχής αλλά και από την απώλεια της εθνοτικής γλώσσας τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο κοινότητας.

Η έρευνά μας έχει κοινωνιογλωσσολογικό προσανατολισμό και διερευνά εμπειρικά τόσο τις πρακτικές και τις στάσεις των αλλοδαπών γονέων, και συγκεκριμένα των αλβανόφωνων, απέναντι στις δύο γλώσσες που χειρίζονται τα παιδιά τους όσο και το ενδεχόμενο της γλωσσικής απώλειας (language loss/attrition) στη μεταναστευτική κοινότητα των Αλβανών.

15. *Η ελληνική ως μεταγλώσσα (η περίπτωση της Γραμματικής της Αλβανικής Γλώσσής’ και του Λεξικού της Αλβανικής Γλώσσης’ του Κ. Χριστοφορίδη).* Στο CD με τα Πρακτικά του 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Ρέθυμνο, Σεπτέμβρης 2003). ISBN: 960-88268-0-2. <http://www.philology.uoc.gr>

Ο σημαντικός ρόλος της ελληνικής στα Βαλκάνια δεν περιορίζεται μόνο στο γεγονός ότι υπήρξε επί σειρά αιώνων *lingua franca*, αλλά και γιατί τροφοδότησε τις βαλκανικές γλώσσες με πληθώρα δάνειων λέξεων και χρησίμευσε ως πρότυπο σχηματισμού πολλών μεταφραστικών δανείων με βάση ελληνικά μοντέλα.

Προκειμένου για την αλβανική, η ελληνική εμφανίζεται και ως γλώσσα

ερμηνεύματος, δηλαδή ως μεταγλώσσα (metalanguage), σε μερικά από τα βασικά κωδικοποιητικά έργα της που εκδόθηκαν κατά την περίοδο της Αλβανικής Εθνικής Αναγέννησης.

Με το άρθρο μας αυτό επιχειρούμε να εξετάσουμε τη χρήση της ελληνικής ως μεταγλώσσας στη *Γραμματική της Αλβανικής Γλώσσας* (1882) και κυρίως στο *Λεξικό της Αλβανικής Γλώσσας* (1904), που φέρουν την υπογραφή του Κωνσταντίνου Χριστοφορίδου.

16. «*Rrojñë me shkronjat tona...*» – *Aspekte të qëndrimit grek ndaj njësimi të alfabetit të gjuhës shqipe.* / «*Ζούνε με τα γράμματα μας...*» - *Όψεις της ελληνικής στάσης προς την καθιέρωση ενιαίας μορφής του αλφαβήτου της αλβανικής.* Στον τόμο με τα Πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου για το αλβανικό αλφάβητο (Σκόπια, Νοέμβρης 2003): 95-VJETORI I KONGRESIT TE MANASTIRIT, Shkup 2005, Ministria e Arsimit dhe e Shkencës, 212-223.

Μέσα από στοιχεία που σταχυολογήσαμε από διπλωματικά έγγραφα της εποχής (Εκθέσεις Ελληνικού Προξενείου Μοναστηρίου, Ιωαννίνων, Κων/πολης κτλ.) αλλά και από την λαϊκή παράδοση («*Γιατί οι Γύφτοι κι οι Αρβανίτες δεν έχουν γράμματα*» Ν. Πολίτη, *Παραδόσεις*, 1904) διερευνούμε την ελληνική στάση/στάσεις ως προς το ζήτημα καθιέρωσης ενιαίου αλβανικού αλφαβήτου.

Ενδιαφέροντα στοιχεία για τη στάση του ελληνικού παράγοντα, σε μια πρόωμη όμως φάση, έρχονται στο φως και από τα αρχεία της Βιβλικής Εταιρείας που πρωτοστάτησε στο έργο μετάφρασης της ΚΔ στην αλβανική.

17. *Η Πόλη ως τόπος στο έργο του Ισμαήλ Κανταρέ.* Στον τόμο με τα Πρακτικά της διημερίδας της Παιδαγωγικής Σχολής και του Τμήματος Βαλκανικών Σπουδών Φλώρινας του ΑΠΘ, με θέμα *Η καθ' ημάς Ανατολή* (Δεκέμβρης 2003), Φλώρινα 2005, 289-294.

Προσπάθεια σκιαγράφησης και διερεύνησης του τρόπου χρήσης της Κωνσταντινούπολης ως *τόπου* στο λογοτεχνικό έργο του Ι. Κανταρέ, όπως προκύπτει κυρίως από το έργο του «*Το Παλάτι των ονείρων*» (Τίρανα 1980).

18. *Ndihmesa e Petros Furiqis-it në fushë të albanologjisë (Rreth pranisë dhe gjurmëve të «gjakut të shprishur të arbërit» në Greqi).* / *Η συμβολή του Πέτρου Φουρίκη στην αλβανολογία (Γύρω από την παρουσία και τα ίχνη του αρβανιτόφωνου στοιχείου στην Ελλάδα).* Στα Πρακτικά του 23^{ου} διεθνούς αλβανολογικού σεμιναρίου (Πρίστινα, Αύγουστος 2003): *Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë 2004* : Universiteti i Prishtinës – Fakulteti i Filologjisë, 313-326.

Επιχειρείται μια συνολική παρουσίαση και αξιολόγηση του έργου του Π. Φουρίκη στον τομέα της αλβανολογίας και τονίζεται ότι πρόκειται ουσιαστικά για τον πρώτο έλληνα ερευνητή που προσέγγισε με επιστημονικά κριτήρια το αντικείμενο αυτό. Η μελέτη του έργου του οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Φουρίκης ήταν καλά μυημένος στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία, ενώ δεν απουσιάζουν από τα άρθρα του κρίσεις και παρατηρήσεις κοινωνιογλωσσολογικού χαρακτήρα για την «ελληναλβανική διάλεκτο της Αττικής».

19. *Edhe një herë për Fjalorin e Kristoforidhit.* («*Leksikó i gjuhës shqipesë*» apo

shqip-greqisht?). *Κι άλλη μια φορά για το Λεξικό του Χριστοφορίδη. ('Λεξικό της Αλβανικής Γλώσσας' ή αλβανο-ελληνικό;)*. Στον τόμο με τα Πρακτικά του διεθνούς συμποσίου για την αλβανική λεξικογραφία (Τίρανα, Νοέμβρης 2004): *Leksikografia shqipe – Trashëgimi dhe Perspektivë, Tiranë 2005: Akademia e Shkencave e Shqipërisë – Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, 289-307.*

Το γεγονός ότι ο ίδιος ο Χριστοφορίδης ονομάζει το λεξικό του τότε της «Αλβανικής Γλώσσας» τότε Αλβανο-ελληνικό, μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως μάλλον πρόκειται για έργο που είχε σχεδιαστεί να χρησιμοποιείται τόσο από τον Αλβανό όσο κι από τον Έλληνα χρήστη του. Αυτό τεκμηριώνεται όχι μόνο από την έκταση που καταλαμβάνουν η ελληνική και η αλβανική στα επιμέρους ερμηνεύματα του Λεξικού αλλά κι από την παρατήρηση ότι τα ερμηνεύματα στην ελληνική προσιδιάζουν καλύτερα στη μεταγλώσσα των δίγλωσσων λεξικών, εν αντιθέσει με τα ερμηνεύματα στην αλβανική, που είναι εκτενέστερα και περιγραφικά.

Στα γλωσσολογικής φύσης επιχειρήματα προστίθεται και ένα ιστορικοφιλολογικό, που βασίζεται στα όσα γράφονται στην έκθεση αξιολόγησης του Λεξικού, γραμμένη τον Απρίλη 1901 κατά παραγγελία του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών, η οποία το χαρακτηρίζει ως «θησαυρόν της αλβανικής γλώσσας».

20. *Η σχέση του ελληνικού γλωσσικού ιδιώματος της Χιμάρας με τα άλλα νεοελληνικά ιδιώματα. Στο Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα (Πρακτικά της Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ., 6-7 Μαΐου 2006), Θεσσαλονίκη 2007, 198-209.*

Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η κριτική αξιολόγηση της σχετικής επιστημονικής βιβλιογραφίας και συμπεραίνεται ότι τα περί στενής σχέσης του ελληνικού ιδιώματος της Χιμάρας με εκείνα της Μάνης ή της Δυτικής Κρήτης ανάγονται στο χώρο της εθνικής μυθολογίας / ελληνικού εθνικού φαντασιακού και δεν βασίζονται σε γλωσσικά επιχειρήματα. Αποδεικνύουμε ότι το ελληνικό ιδίωμα της Χιμάρας δεν συγκεντρώνει χαρακτηριστικά ειδικής ή αποκλειστικής συγγένειας με κανένα από τα υπόλοιπα νεοελληνικά ιδιώματα και ότι διαθέτει δικά του ιδιάζοντα χαρακτηριστικά (τροπή *st > s* σε όλα τα περιβάλλοντα, τοπωνυμική κατάληξη *-έος*, που δηλώνει πλησμονή, βλ. *Κασανέος* 'μέρος με πολλές καστανιές', κτλ.).

Η ανάλυση του γλωσσικού υλικού δείχνει πως η παρουσία της ελληνικής στο χώρο αυτό έχει βάθος χρόνου και δεν οφείλεται στις εμπορικές επαφές της περιοχής με τα Επτάνησα ή στη διάδοση των ελληνικών σχολείων κατά τους τελευταίους αιώνες. Παρότι η Χιμάρα-χωριό μιλάει νότιο ιδίωμα, ενώ οι Δρυμάδες και η Παλιάσα ημιβόρειο, υπάρχει ωστόσο ένα κοινό αρχαϊκό υπόστρωμα, το οποίο δείχνει ότι στο συγκεκριμένο χώρο είχαμε διαδοχικές εγκαταστάσεις ελληνόφωνου πληθυσμού, αλλά και έναν αρχικό πυρήνα δωρικού υποστρώματος.

21. *Γλωσσικές πολιτικές και προοπτικές στα μετακομμουνιστικά Βαλκάνια. Η περίπτωση της Αλβανίας και του Κοσσυφοπεδίου. Στον τόμο Διαστάσεις της μετάβασης και η ευρωπαϊκή προοπτική των χωρών της Βαλκανικής (Πρακτικά του Α' επιστημονικού συνεδρίου του Τμήματος Βαλκανικών Σπουδών Φλώρινας του Παν/μίου Δυτικής*

Μακεδονίας, Φλώρινα, 10-12 Νοεμβρίου 2006), Θεσσαλονίκη 2007, 739-751.

Τα Βαλκάνια εξακολουθούν να προσελκύουν το ενδιαφέρον των γλωσσολόγων όχι μόνο επειδή αποτελούν την κατ' εξοχήν περίπτωση Sprachbund αλλά και γιατί παρουσιάζουν ενδιαφέρουσες εξελίξεις σε ό,τι αφορά στη συμβολική λειτουργία της γλώσσας και στη χρήση της ως εθνοσυστατικού στοιχείου. Εκτός από το κλασικό παράδειγμα της πρώην ενιαίας Γιουγκοσλαβίας, όπου μαζί με τον πολιτικό κατακερματισμό παρατηρήθηκε και ο αντίστοιχος γλωσσικός - συνέπεια και ταυτόχρονα προϋπόθεση εδραίωσης του πρώτου-, η περίπτωση της Αλβανίας και του Κοσσυφοπεδίου εμπλουτίζουν τον σχετικό προβληματισμό προς άλλες κατευθύνσεις. Στη μετακομμουνιστική Αλβανία, ειδικά στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, εκδηλώθηκε έντονα το αίτημα αναθεώρησης της διαλεκτικής βάσης της αλβανικής κοινής, που θα αποκαθιστούσε την σε βάρος της γκεγκικής επικράτηση της τοςκικής διαλέκτου. Στο Κόσοβο, κάτω από διαφορετικές συνθήκες και εν όψει της δημιουργίας μιας ξεχωριστής κρατικής οντότητας, τέθηκε με έμφαση το ζήτημα ανάδειξης μιας ξεχωριστής κοσοβάρικης ποικιλίας της αλβανικής, που θα τόνιζε και θα ενίσχυε την ιδιαίτερη κοσοβάρικη εθνική ταυτότητα.

22. *Ndihmesa e Panajot Kupitorit në fushë të albanologjisë / Η συμβολή του Παναγιώτη Κουπιτώρη στην αλβανολογία. Hylli i Dritës, 3 (258), 138-144, Shkodër 2008.*

Ο Π. Κουπιτώρης είναι ένας αρβανίτικης καταγωγής έλληνας λόγιος του 19^{ου} αιώνα, που προσπάθησε να θέσει το ζήτημα των σχέσεων αρβανίτικης / αλβανικής και ελληνικής σε ένα πλαίσιο που θα διευκόλυνε την ένταξη των Αρβανιτών στο ελληνικό φαντασιακό και θα προωθούσε τη φιλική προσέγγιση Αλβανών και Ελλήνων.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού επιστρατεύει την ακμάζουσα την εποχή εκείνη πελασγική θεωρία και τα περί στενής σχέσης ελληνικής και αλβανικής ως αναγόμενων στην ίδια αρχική πηγή. Τις ιδέες του αυτές αναπτύσσει ο Κουπιτώρης στο έργο του «Πραγματεία ιστορική και φιλολογική περί της γλώσσας και του έθνους των Αλβανών» (Αθήνα 1879).

23. *Një krijim poetik interesant në arbërishten e Hidrës i vitit 1889. / Μια ενδιαφέρουσα ποιητική σύνθεση στα αρβανίτικα της Ύδρας του έτους 1889. Hylli i Dritës, 3 (258), 191-207, Shkodër 2008.*

Μεταγραφή με βάση το σημερινό αλβανικό αλφάβητο και έκδοση (συνοδευμένη από μια σύντομη εισαγωγή και γλωσσάρι) μιας ενδιαφέρουσας ποιητικής σύνθεσης που δημοσιεύτηκε σε περιοδικό του Πειραιά το έτος 1889. Ενδιαφέρον παρουσιάζει όχι τόσο το θέμα ή η πλοκή της σύνθεσης όσο η γλώσσα της, που δείχνει να βασίζεται στην αρβανίτικη προφορική παράδοση.

24. *Ιδεολογικές όψεις της γλωσσικής περιθωριοποίησης.* Στον τόμο Selected Papers from the International Conference on Language Documentation and Tradition (ed. Carol Everhard & Elizabeth Mela-Athanasopoulou), Thessaloniki 2011, pp. 149-166, με τα Πρακτικά του Α' διεθνούς συνεδρίου τεκμηρίωσης της γλώσσας και παράδοσης γλωσσών υπό εξαφάνιση (Θεσσαλονίκη, 7-9 Νοεμβρίου 2008).

Ενώ έχουν αποσαφηνιστεί ικανοποιητικά οι μηχανισμοί που οδήγησαν στην επικράτηση της ελληνικής ως εθνικής γλώσσας και ως μέσου συγκρότησης και βασικού

συστατικού του νεοελληνικού έθνους, μένουν αδιερεύνητες πολλές από τις παράπλευρες πτυχές της διαδικασίας αυτής, το πώς δηλαδή η ανάδειξη της ελληνικής σε ηγεμονική γλώσσα συνοδεύτηκε από την υποταγή των ξενόγλωσσων ποικιλιών που χρησιμοποιούνταν μέσα στα όρια του νεοελληνικού κράτους.

Η αναζήτηση συστατικών του κλίματος που χαρακτήριζε την προ- και μετα-επαναστατική Ελλάδα, η διερεύνηση τάσεων και στάσεων που εμφανίστηκαν κατά την προ-εθνική και την εθνική περίοδο, είναι ορισμένα από τα θέματα που θίγουμε αντλώντας υλικό από πηγές που εκτείνονται χρονικά από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα και μέχρι τις μέρες μας.

Αναλούμε, για παράδειγμα, ένα λαϊκό κείμενο, προερχόμενο από την επαρχία Κουρέντων της Ηπείρου, το οποίο περιλαμβάνεται στις *Παραδόσεις* του Ν. Γ. Πολίτη και φέρει τον τίτλο «Γιατί οι Γύφτοι και οι Αρβανίτες δεν έχουν γράμματα». Το κείμενο αυτό, με στοιχεία που το κάνουν να μοιάζει περισσότερο με μύθο, αντικατοπτρίζει πτυχές της επίσημης εθνικής ιδεολογίας σε μια κρίσιμη εποχή (τέλη 19^{ου} αι.) και νευραλγική περιοχή (Ηπειρος), για της οποίας τις τύχες «ο Θεός» δεν είχε αποφασίσει ακόμα. Είναι ένα ζωντανό παράδειγμα του πώς η επίσημη ιδεολογία διαχέεται στη λεγόμενη λαϊκή ιδεολογία, με όχημα την επαναφορά και επικαιροποίηση ενός παλαιότερου λαϊκού μύθου.

25. *Τουρκικά λεξιλογικά δάνεια στην κοινή νεοελληνική και την κοινή αλβανική. Μια συγκριτική προσέγγιση.* Στον τόμο με τα Πρακτικά της 30ής Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ., (1-3 Μαΐου 2009).

Ξεκινώντας από την προϋπόθεση ότι η ΚΝΕ και η ΚΑ κατά τη διαδικασία διαμόρφωσής τους ενσωμάτωσαν με επιλεκτικό τρόπο λεξιλογικά στοιχεία της τουρκικής, προερχόμενα από την ίδια λίγο πολύ δεξαμενή, διαπιστώνουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις οι επιλογές των δυο γλωσσών υπήρξαν διαφορετικές. Έτσι τουρκικά δάνεια της ΚΝΕ (*καβγάς, φιρίκι*) δεν τα βρίσκουμε στην ΚΑ ή τα εντοπίζουμε μόνο σε διαλέκτους της αλβανικής (*kavgá, ferike*), όπως επίσης τουρκικά δάνεια της ΚΑ (*hiç* ‘καθόλου’, *takat* ‘δύναμη, δυνατότητα’) απουσιάζουν από την ΚΝΕ ή επιχωριάζουν σε νεοελληνικά ιδιώματα (*ίτσου, τακάτι* Ήπ.). Διαφορετικά από την ΚΝΕ η ΚΑ έχει ενσωματώσει μια σειρά από γραμματικές λέξεις (*bilë* ‘μάλιστα’, *gjëne* ‘ξανά’, *gjoja* ‘δήθεν’, *halá* ‘άκόμα’, *madjë* ‘μάλιστα’, *pëjse* ‘έστω, εν πάση περιπτώσει’, *raçká* ‘αν και, παρότι’ κ.ά.) καθώς και την κατάληξη –llar για το σχηματισμό του πληθυντικού αρσενικών ουσιαστικών. Σε ό,τι αφορά τα δάνεια παραγωγικά επιθήματα, εκτός από τα κοινά στις δυο γλώσσες –τζής / -xhi, -λίκι / -llëk, -λής / -lli, παρατηρούμε ότι η ΚΑ διαθέτει επιπλέον και το –çe (π.χ. *grekçe* ‘ελληνιστί’), ενώ το –lli παραμένει ενεργό (π.χ. *medialli* ‘διαπλεκόμενος παράγοντας των μίντια’). Επίσης, η –llëk, όπως και η ελληνική -λίκι, σχηματίζει σε περιορισμένο βαθμό αφηρημένα ουσιαστικά με αρνητική φόρτιση (*deputetllëk* ‘βουλευτηλίκι’, *drejtortllëk* ‘διευθυντηλίκι’ κ.ά.)· το ίδιο συμβαίνει και με τη –xhi (πβ. *taksixhi* ‘ταξιτζής’, αλλά *tenderxhi* «’τρωκτικό’ δημόσιων διαγωνισμών», *qeverixhi* ‘κυβερν(αρπαχ)τικός αξιωματούχος’).

Ύστερα από μια, εκ των πραγμάτων, ενδεικτική αποτίμηση των δεδομένων που μας παρέχουν το λεξικό της ΚΝΕ του ΙΝΣ (1998) και το λεξικό της ΚΑ της Αλβανικής Ακαδημίας (2006), ερευνούμε τα αίτια που οδήγησαν στις αποκλίσεις αυτές.

Από τους εξωγλωσσικούς παράγοντες βαρύνουσας σημασίας είναι οι διαφορές των

δυο λαών σε ό,τι αφορά τη διαχρονική τους σχέση με το ισλάμ, την Οθωμανική αυτοκρατορία και το τουρκικό κράτος.

Σε γλωσσικό επίπεδο, η διαμόρφωση της ΚΝΕ και της ΚΑ έγινε κάτω από διαφορετικές προϋποθέσεις και με διαφορά χρόνου. Οι ζυμώσεις για τη διαμόρφωση της ΚΝΕ άρχισαν με τον 19^ο αιώνα και βασίστηκαν σε μια πλούσια γραπτή και προφορική παράδοση. Οι προσπάθειες δημιουργίας της ΚΑ ξεκίνησαν με καθυστέρηση ενός περίπου αιώνα και οι πρωτεργάτες της χρειάστηκε να ανακαλύψουν την παράδοση της γλώσσας τους.

26. *Rrugë të zelura e shtigje të pashkelura: i pari Fjalor Frazologjik Ballkanik, hartuar nën drejtimin e Akad. Jani Thomaj. / Το πρώτο Βαλκανικό Φρασεολογικό Λεξικό, που συντάχτηκε υπό την καθοδήγηση του ακαδ. J. Thomaj.* Στον τόμο με τις περιλήψεις ανακοινώσεων στην ημερίδα του Παν/μιου Κορυτσάς (20-21 Μάη 2010) για το έργο του ακαδημαϊκού J. Thomaj. Korçë 2010: Universiteti i Korçës, 147-155. (Στη δημοσιευμένη στο περιοδικό μορφή του κειμένου, η οποία στερείται –για τεχνικούς λόγους– από τη βιβλιογραφία, παραθέτουμε το πλήρες κείμενο της ανακοίνωσης, όπως εστάλη για δημοσίευση).

Η έκδοση του Βαλκανικού Φρασεολογικού Λεξικού (Fjalor Frazologjik Ballkanik, Tiranë 1999) αποτελεί αναμφίβολα ένα σημαντικό βήμα στο χώρο της συγκριτικής φρασεολογίας, που μόνο τα τελευταία χρόνια άρχισε να καλλιεργείται συστηματικά. Το έργο αυτό, με τις αρετές και τις ελλείψεις του, θέτει ζητήματα γενικού και ειδικού χαρακτήρα, όπως:

α. Πρόκειται για λεξικό φρασεολογισμών που απαντάνε μόνο ή και στις βαλκανικές γλώσσες; Και επιπλέον, που τους βρίσκουμε σε όλες τις βαλκανικές γλώσσες ή μόνο σε όσες συμμετέχουν στην Balkansprachbund;

β. Η επιλογή των φρασεολογισμών μιας συγκεκριμένης βαλκανικής γλώσσας ως σημείου αναφοράς, και η αναζήτηση αντιστοιχιών στις υπόλοιπες δημιουργεί περιορισμούς που απορρέουν από τις ιδιαιτερότητες των επιμέρους γλωσσών.

γ. Μια συγκριτική προσέγγιση οφείλει να εντοπίσει τόσο τα σημεία σύγκλισης όσο και τα σημεία απόκλισης των γλωσσών. Επομένως, θα ήταν χρήσιμο να επιδιωχθεί η σύνταξη ενός θεματικού λεξικού φρασεολογισμών των βαλκανικών γλωσσών, δηλαδή η κατάταξή τους σύμφωνα με τα σημασιολογικά πεδία όπου υπάγονται.

Στο πρώτο μέρος της ανακοίνωσης τίθενται ζητήματα γενικού και θεωρητικού χαρακτήρα, ενώ στο δεύτερο «προσγειωνόμαστε» σε επιμέρους θέματα με βάση παραδείγματα που αντλούμε από τις αλβανο-ελληνικές αντιστοιχίες, καταλήγοντας με την επισήμανση ότι ακόμη και τα λάθη απόδοσης αποτελούν χρήσιμο και πολλαπλώς αξιοποιήσιμο υλικό στο πλαίσιο της βαλκανικής γλωσσολογίας και της συγκριτικής φρασεολογίας.

27. *Γλώσσα των συνόρων και σύνορα της γλώσσας (Ζητήματα ταυτότητας στη λογοτεχνία των συνόρων).* Ανακοίνωση στο Δ' Διεθνές Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (Γρανάδα 9-11 Σεπτ. 2010). Αναρτήθηκε στον ιστότοπο της EENS (4._SUNEDRIO_EENS, E-Book, ISBN 978-960-99699-0-1) και εκδόθηκε στο Γ' τόμο του

βιβλίου Κ. Δημάδης (επιμ.) *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα)*. Αθήνα 2011: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, 237-253.

Η ανακοίνωσή μας, αντλώντας υλικό από τη λεγόμενη «λογοτεχνία των συνόρων», στρέφεται γύρω από ερωτήματα όπως:

1. Γιατί ένας ελλαδίτης συγγραφέας, που μεγάλωσε δίπλα στα ελληνο-αλβανικά σύνορα, ο Σ. Δημητρίου, κάνει εκτεταμένη χρήση του τοπικού του ιδιώματος («Ν' ακούω καλά τ' όνομά σου», 1993, «Τους τα λέει ο Θεός», 2002), ενώ οι μη ελλαδίτες ομοεθνείς και ομότεχνοί του, βορειοηπειρώτες λογοτέχνες που μεγάλωσαν από την άλλη πλευρά των συνόρων, είναι πολύ φειδωλοί στη χρήση ιδιοματικών γλωσσικών στοιχείων;

2. Γιατί δεν είμαστε το ίδιο ανεκτικοί / αντιδραστικοί στα greeklish των Ελληνο-Αμερικανών και στα albgreeκ των αλβανών μεταναστών; Γιατί, ακόμη κι αν (κατά Γκ. Καπλάνι, «Μικρό ημερολόγιο συνόρων», 2006) «Άλλαξες το όνομά σου. Βαφτίστηκες. Έμαθες τη γλώσσα...», παρ' όλα αυτά «...νιώθεις ξένος, πολύ ξένος, υπερβολικά ξένος, κανονικός παρείσακτος...»;

Στην περίπτωση (1), η διαφορετικότητα των στάσεων εδράζεται σε διαφορετικές στοχεύσεις: ο ένας θέλει να τονίσει την τοπική του ιδιαιτερότητα στο πλαίσιο μιας δεδομένης / μη αμφισβητούμενης ελληνικότητας· οι άλλοι προσπαθούν να αποδείξουν ότι είναι παρακλάδι ενός μεγάλου ποταμού, αδικημένο και λησμονημένο απ' την ιστορία...

Στην περίπτωση (2), βρισκόμαστε μπροστά στο παράδοξο όπου τόσο η άγνοια (πρώτη γενιά μεταναστών) όσο και η καλή γνώση της ελληνικής (δεύτερη γενιά μεταναστών) μοιάζουν να παρεμποδίζουν την πλήρη ένταξη του μετανάστη στην κοινωνία που τον φιλοξενεί. Το «παράδοξο» αυτό αρχίζει να ξεθωριάζει όταν σκεφτόμαστε πως, τελικά, η ένταξη σχετίζεται κυρίως από τη βούληση της Πολιτείας και των πολιτών, από το κατά πόσο είναι έτοιμοι να δεχτούν την (αναπόφευκτη) πρόκληση.

28. *Aspects of interlinguistic isosemy in pastoral terminology of Pindos region*. Στο βιβλίο Th. Kahl, M. Metzeltin, H. Schaller (Hg.) *Balkanisms Today*. Wien – Berlin 2012: LIT VERLAG GmbH & Co. KG & LIT VERLAG Dr. W. Hopf, 137-150, με τα πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου με ίδιο θέμα (Βιέννη 3-5.09.2010).

Η λεπτομερής ανάλυση και συνεξέταση της ποιμενικής ορολογίας γλωσσών που ήρθαν και έρχονται σε επαφή στην ευρύτερη περιοχή της Πίνδου μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι εδώ υπάρχει μεγάλος βαθμός διαγλωσσικής ισοσημίας, ο οποίος μειώνεται βαθμιαία καθώς απομακρυνόμαστε σε διαφορετικές κατευθύνσεις.

Το γεγονός ότι οι αλλόγλωσσες πληθυσμιακές ομάδες της περιοχής αυτής ασχολούνται με μια αρχαία και βασική παραγωγική δραστηριότητα όπως η κτηνοτροφία, οι τακτικές ανά έτος μετακινήσεις τους από τις πεδιάδες στα ορεινά και αντίστροφα, καθώς και η συνεχής επαφή μεταξύ διαφόρων γλωσσών, συνέβαλαν στη διαμόρφωση κοινών τρόπων θεώρησης του κόσμου και γλωσσικής εξωτερικότητάς του.

Η εικόνα που αναδύεται από την εξέταση της ισοσημίας στην περιοχή συνάδει με – και επιβεβαιώνει – την άποψη ότι στο τμήμα αυτό της χερσονήσου διαμορφώθηκε ο πυρήνας της Βαλκανικής Ένωσης Γλωσσών (Balkansprachbund).

29. *Kontakte gjuhësore në pashallëkun e Janinës, përmes dokumenteve të Arkivit të*

Ali Pashë Tepelenës / Γλωσσικές επαφές στο πασαλίκι Ιωαννίνων, μέσα από τα έγγραφα του Αρχείου Αλή πασά Τεπελενλή. Στον τόμο V. Maldjieviej, K. Taczyńskiej (ed.) *Poznań Balkany. Historia – Polityka – Kultura – Języki.* Toruń 2012, 21-38, με τα πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου με θέμα *Convergence and Divergence within the Balkan KEG. Language – Culture – Literature – History.* (University of Toruń, Poland, 2-4 December 2010).

Αντικείμενο της ανακοίνωσης είναι τα έγγραφα του Αρχείου του Αλή Πασά, τα οποία παρουσιάζουν, μεταξύ άλλων, μεγάλο γλωσσολογικό ενδιαφέρον. Το πλούσιο υλικό θα μπορούσε να καταταχθεί όχι μόνο χρονολογικά αλλά και με βάση τη γεωγραφική προέλευση των κειμένων καθώς και με κειμενολογικά κριτήρια. Επίσης, καθώς μεγάλο μέρος των εγγράφων έχουν γραφεί από δίγλωσσα και τρίγλωσσα άτομα (ελληνικά, αλβανικά, τούρκικα), μας δίδεται η ευκαιρία να ερευνήσουμε πτυχές της δι- και τρι-γλωσσίας στο πασαλίκι Ιωαννίνων. Τα έγγραφα αυτά, στο σύνολό τους, σχηματίζουν ένα *continuum* που εκτείνεται από τον προφορικό στο γραπτό λόγο, από τους διαλεκτικούς στους κοινούς τύπους, από το οικείο στο επίσημο ύφος.

Το πλέγμα γλωσσικών επαφών στην Ήπειρο γίνεται ακόμη πιο περίπλοκο αν λάβουμε υπόψη και την παρουσία άλλων ετερόγλωσσων ομάδων όπως οι Βλαχόφωνοι, οι Σλαβόφωνοι, οι Τσιγγάνοι και οι Εβραίοι. Εκείνο που προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση είναι η ξεχωριστή θέση της ελληνικής στα έγγραφα του Αρχείου. Η τουρκική, παρά το προνομιακό της καθεστώ, δεν κατόρθωσε να αντικαταστήσει την ελληνική, αλλά αναδιπλώθηκε απέναντί της ακόμη κι όταν επρόκειτο για παραδοσιακούς ή προσηλυτισμένους πιστούς του Ισλάμ. Τα έγγραφα διασώζουν ένα ασυνήθιστο πλούτο τύπων της βαλκανικής τουρκικής, η μελέτη των οποίων μπορεί να οδηγήσει σε μια καλύτερη ερμηνεία της θέσης που κατέχουν σήμερα τα τούρκικα δάνεια στις βαλκανικές γλώσσες.

Παράλληλα με την ελληνική και την τουρκική, στα έγγραφα απαντά και η αλβανική, που εκπροσωπείται από περιορισμένο αριθμό λέξεων. Αν, όμως, διαβαστούν προσεκτικά, σε ορισμένα έγγραφα η αλβανική μοιάζει με υπόγειο ρεύμα, του οποίου η κοίτη φαίνεται να έχει δημιουργηθεί αιώνες πριν. Ο Β. Παναγιωτόπουλος, επικεφαλής της εκδοτικής ομάδας, χαρακτηρίζει εύστοχα το Αρχείο ως «μνημείο ες αεί της αλβανικής ελληνοφωνίας» στο Πασαλίκι Ιωαννίνων και ευρύτερα.

Στη συνέχεια, με συγκεκριμένα παραδείγματα από διάφορα επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης, αναφερόμαστε σε ορισμένα από τα αποτελέσματα των γλωσσικών επαφών και υπογραμμίζουμε την ανάγκη συνολικής μελέτης των εγγράφων.

30. (σε συνεργασία με τον Α. Σπύρου). *Τα ελληνικά γλωσσικά ιδιώματα της Αλβανίας. Νεοελληνική διαλεκτολογία* 6, Αθήνα 2011: Κέντρο Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων – Ι.Λ.Ν.Ε., 175-199.

Στο πρώτο τμήμα του άρθρου γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση των ελληνικών γλωσσικών ιδιωμάτων της νότιας Αλβανίας με βάση τα 24 ισόγλωσσα που προτείνει ο Τζιτζιλής, ενώ στη συνέχεια δίδονται κι άλλες πληροφορίες προκειμένου να σκιαγραφηθεί το προφίλ τους. Από τη συνεξέτασή τους συμπεραίνουμε ότι πρόκειται για διακριτές γεωγραφικές ποικιλίες, που έχουν αναπτύξει δικά τους, ενίοτε αυτοτελή, χαρακτηριστικά. (Για παράδειγμα, στις περιοχές Πωγωνίου, Δρόπολης, Δελβίνου, Αγίων Σαράντα, όπως και

στη Χιμάρα-χωριό, χρησιμοποιείται νότιος φωνηεντισμός, εν αντιθέσει με τους Δρυμάδες και την Παλιάσα, όπου ημιβόρειος, καθώς και την Άρτα Αυλώνα και το Ζβερέτσι, όπου απαντά βόρειος φωνηεντισμός).

Χάρη στα αρχαϊκά στοιχεία που διασώζουν και τα διάφορα ισόγλωσσα με άλλες περιοχές της ελληνόφωνης επικράτειας (βλ. ενδεικτικά τα φυτωνύμια *βράχλο* και *κνύζα*, που απαντάνε επίσης στα Επτάνησα και την Κ. Ιταλία), οι τρεις ελληνόφωνες περιοχές της νότιας Αλβανίας παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την ιστορία και τη διαλεκτολογία της ελληνικής, αλλά προσφέρονται επίσης και για κοινωνιογλωσσολογικές προσεγγίσεις στο πλαίσιο των γλωσσών σε επαφή.

31. *Το ελληνικό γλωσσικό ιδίωμα της Άρτας Αυλώνα*. 10^ο Διεθνές Συνέδριο ΕλληνικήςΓλωσσολογίας, Κομοτηνή (Σεπτέμβρης 2011). www.icgl.gr/files/greek/85-890-898.pdf

Εντελώς ανεξερεύνητη και άγνωστη στους επιστημονικούς κύκλους παραμένει μέχρι σήμερα η βορειότερη –εντός Αλβανίας– ελληνόφωνη εστία της Άρτας Αυλώνα (αλβ. Nartë) και του διπλανού χωριού Σβερέτσι (αλβ. Zvërec). Ορισμένα χαρακτηριστικά του ιδιώματος είναι: ο βόρειος φωνηεντισμός, το αρσενικό άρθρο *i*, η υπερωική προφορά του *λ*, που τρέπεται σε *μ* (*βάμτος* ‘βάλτος’, *άμος* ‘άλλος’, *μαλώ* ‘λαλώ’, *κνώθω* ‘κλώθω’), η ανάπτυξη ενός κεντρικού φωνήεντος *ə* σε συμφωνικά συμπλέγματα που περιέχουν ως δεύτερο μέλος τους τα υγρά σύμφωνα *λ* ή *ρ* ακολουθούμενα από το φωνήεν *i*: *καρφά* ‘κρυφά’, *έπαλνα* ‘έπλυνα’, δεν διατηρείται η μορφολογική διάκριση ανάμεσα στην ονομαστική και στην αιτιατική πληθυντικού των αρσενικών σε –*ος* (...*ήφερνε τς κεφάλοι τέτοιους...* *Φυλακή εβανάνε καμπόσοι [=καμπόσους]*) και –*ός* (*οι Αρτνοί, τς Αρτνοί*). Το χαρακτηριστικό αυτό έχει επεκταθεί και στα αρσενικά σε –*ας*, στο βαθμό που σχηματίζουν τον πληθυντικό όμοια με τα δευτερόκλιτα (*i άντρας, οι άντροι, τς άντροι*), όπως και στα σε –*ης* (*i στρατιώτς, οι στρατιώτ(οι), τς στρατιώτ(οι)*), μόριο *δα* (=θα), σχηματισμός συγκριτικού βαθμού επιθέτων με το μόριο (*α*)κόμα (π.χ. *κόμα καλός*), αρκετοί λεξιλογικοί αρχαϊσμοί, όπως *σύν’φο* ‘κουνιάδα’ (<αρχ. *σύννυμφος*, Andriotis 1974: 536), *μάχτρα* ‘σκάφη για την παρασκευή ψωμιού’ (Hσύχιος, Andriotis 1974: 364, λ. *μάκτρα*) και *βρούκουλους* ‘ακρίδα’ (*βροῦκος· ακρίδων εἶδος*. Hσύχιος, Andriotis 1974: 188, λ. *βρούκος*). Σημειώνουμε ότι οι δυο τελευταίες *λ*. εντοπίζονται μόνο στην Κ. Ιταλία και όχι στα λοιπά ελληνικά ιδιώματα του ευρύτερου χώρου.

32. *Slavic elements in the Greek idioms of South Albania, Philologica Jassyensia* VII/1 (15) 2012, 151-166.

Με σημείο εκκίνησης τις προηγούμενες συμβολές για τα σλαβικά στοιχεία της Ελληνικής και της Αλβανικής (Meyer 1891, 1894, Vasmer 1941, Селищев 1931 κ.ά.), καθώς και τις πρόσφατες μελέτες στον τομέα αυτό (ΥΠΙ 1997, 2000, Οικονόμου 2010 κτλ.), εξετάζουμε τα σλαβικά ‘ίχνη’ στα ελληνικά γλωσσικά ιδιώματα της νότιας Αλβανίας (ΕΓΙΝΑ). Η μελέτη μας βασίζεται σε πρωτογενές υλικό (επιτόπια έρευνα) και επικεντρώνεται σε λέξεις / επιθήματα / τοπωνύμια σλαβικής αρχής.

Ευρισκόμενα σε διαρκή επαφή με την Αλβανική και αποτελώντας συνέχεια / ασυνέχεια των υπόλοιπων ελληνικών γλωσσικών ιδιωμάτων της Ηπείρου, τα ΕΓΙΝΑ, σε

ό,τι αφορά τα σλαβικά δάνειά τους, παρουσιάζουν ορισμένες ιδιαιτερότητες και ασυμμετρίες σε σχέση με τα αλβανικά και ελληνικά ιδιώματα της ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής. Εκτός από μεμονωμένες λέξεις (βλ. λ.χ. την αλιευτική ορολογία στο ιδίωμα της Άρτας Αυλώνα), είναι χαρακτηριστική η χρήση της κατάληξης *-ίκοβο, -η, -ο*, που κατά τη γνώμη μας ανάγεται στη σλαβική, και διαδόθηκε μόνο στο ελληνικό ιδίωμα Δελβίνου και Αγίων Σαράντα, μέσω των μηχανισμών της λαϊκής ετυμολογίας και της αναλογίας.

33. *Fjalori Shqip-Greqisht i Th. Mitkos dhe suaza ballkanike e tij. / Το Αλβανο-Ελληνικό λεξικό του Ε. Μήτκου και το βαλκανικό πλαίσιο του*. Στον τόμο R. Ismajli (ed.) *Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit – Albanian and Balkan languages*, Prishtinë 2012: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës – Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 609-625, με τα πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου με θέμα «Αλβανική και βαλκανικές γλώσσες» (Πρίστινα, Νοέμβρης 2011).

Πρόκειται για το σημαντικότερο λεξικογραφικό έργο του Μήτκου, το οποίο στέκεται επάξια δίπλα στο Λεξικό της Αλβανικής Γλώσσας (Αθήνα 1904) του Κ. Χριστοφορίδη. Το βαλκανικό πλαίσιο του Αλβανο-Ελληνικού λεξικού του Μήτκου σκιαγραφείται όχι απλά από το γεγονός ότι πρόκειται για δίγλωσσο λεξικό, ούτε και από το γεγονός ότι λέξεις-δάνεια από βαλκανικές γλώσσες έχουν εισχωρήσει στο λεξικό του μαζί με τις ανάλογες ενδείξεις. Η βαλκανική διάσταση αναδεικνύεται πρωτίστως από τον τρόπο που αντικατοπτρίζονται και ερμηνεύονται οι σχέσεις της ελληνικής με τις γλώσσες αυτές. Στο σημείο αυτό, η πεποίθηση του Μήτκου για την εγγύτητα της αλβανικής με την ελληνική, διαμορφωμένη υπό την επιρροή του Καμάρδα και διατυπωμένη με σαφήνεια στον πρόλογο της «Μέλισσας» ή/και στην «προεισαγωγή» του «Λεξιλόγιον Αλβανο - Έλληνικόν», μας παρέχουν την ευχέρεια να παρακολουθήσουμε τον τρόπο πώς η θεωρία αυτή μετουσιώνεται στις σελίδες των λεξικών του συγγραφέα.

Η πρώτη τάση του να διερευνά οπουδήποτε και οποτεδήποτε τις πιθανές σχέσεις της αλβανικής με την ελληνική εκδηλώνεται κάπως πιο συγκρατημένη στις σελίδες του Αλβανο-Ελληνικού λεξικού. Παρ' όλα αυτά, τονίζοντας την ιδέα ότι οι γλώσσες αυτές έχουν αρχαίους δεσμούς ο Μήτκος προλειαίνει το έδαφος για να δώσει στην ελληνική ένα ιδιαίτερο καθεστώς: κατά την άποψή του, η ελληνική, διαφορετικά από τις υπόλοιπες γλώσσες, θα είναι η φυσική πηγή κάλυψης των ενδεχόμενων λεξιλογικών αναγκών της αλβανικής.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο Μήτκος συνοδεύει με τον χαρακτηρισμό *turq.* (τουρκ.) ακόμη και τις ελληνικές λέξεις του ερμηνευτικού τμήματος του Αλβανο-Ελληνικού λεξικού του, πράγμα που σημαίνει ότι διαθέτει ιδιαίτερη ευαισθησία προς τα τούρκικα δάνεια, η οποία μπορεί να ενταχθεί και να ερμηνευτεί και στο βαλκανικό πλαίσιο της εποχής. Διότι παρόμοιες στάσεις και αντιλήψεις συνοδεύουν τη διαδικασία και τις προσπάθειες καλλιέργειας των εθνικών γλωσσών γειτονικών με τους Αλβανούς λαών, που ο Μήτκος γνωρίζει και παρακολουθεί. Αν και τάσσεται κατά της χρήσης ξένων λέξεων, τονίζει επανειλημμένα ότι δεν μπορεί να τις «διώξει» από τα λαογραφικά κείμενα της «Μέλισσας».

34. *Λαϊκές λέξεις και νεολογισμοί: λεξιλογική διαστρωμάτωση στα Ελληνο-*

Αλβανικά λεξικά των Ε. Μήτκου και Π. Κουπιτώρη. Περιοδικό Albanohellenica V 2013 85-105. Δημοσιεύθηκε σε αλβανική μετάφραση: Fjalë 'plaka' dhe fjalë 'nuse': shtresimi leksikor në fjalorët greqisht-shqip të Th. Mitkos dhe P. Kupitorit. Περιοδικό Perla XVIII 2013 2 (65) 26-45]

Το πλούσιο υλικό που περιέχουν τα ελληνο-αλβανικά λεξικά του Θ. Μήτκου (χειρόγραφο, που ετοιμάζουμε προς έκδοση) και του Π. Κουπιτώρη (εκδόθηκε από τον Τ. Γιοχάλα, Αθήνα 2006) μας παρέχει τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τη διαδικασία και τους τρόπους λεξιλογικού εμπλουτισμού της αλβανικής κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19. αι. Από την επιμέρους εξέταση και από τη συγκριτική μελέτη τους παρατηρούμε ότι:

Η αλβανική τοποθετεί απέναντι στην ελληνική παλαιότερες/λαϊκές λέξεις, αλλά και νεολογισμούς, που ως επί το πλείστον είναι μεταφραστικά δάνεια. Ο μεταφραστικός δανεισμός θεωρείται μια ενδιάμεση λύση για την άμβλυνση της αντίθεσης ανάμεσα στην ανάγκη εμπλουτισμού της γλώσσας και στις πιέσεις για «καθαρισμό» της από τις ξένες λέξεις.

Ένα ενδιαφέρον φαινόμενο, που απαντά στον Κουπιτώρη, είναι οι λεγόμενοι διαδοχικοί νεολογισμοί, δηλαδή μεταφραστικά δάνεια της αλβανικής πλασμένα πάνω στη «μήτρα» νεόκοπων ελληνικών λέξεων, οι οποίες δεν έχουν λάβει ακόμη το «βάπτισμα του πυρός».

Ο Μήτκος δείχνει πιο «ανοιχτοχέρης» με τα μεταφραστικά δάνεια κατά τη σύνταξη του ελληνο-αλβανικού λεξικού, και πιο φειδωλός στην περίπτωση του αλβανο-ελληνικού λεξικού. Ο Κουπιτώρης χρησιμοποιεί ορισμένες περιφραστικές δομές που, ακόμη κι αν είναι μέρος μιας παράδοσης, παραμένουν ξένες για έναν αλβανόφωνο.

Η παρουσία άμεσων δανείων από τις νεολατινικές γλώσσες είναι ακόμη περιορισμένη. Η εμφάνισή τους θα οδηγήσει στην αναδιοργάνωση των στρωμάτων του λεξιλογίου της αλβανικής και στον επαναπροσδιορισμό των σχέσεών της με άλλες γλώσσες.

35. *Neo-turqizma, pseudo-turqizma dhe mock turqizma në shqip dhe në gjuhë të tjera ballkanike.* / Νεο-τουρκισμοί, ψευδο-τουρκισμοί και mock τουρκισμοί στην αλβανική και σε άλλες βαλκανικές γλώσσες. Στον τόμο B.Rugova, M.Vokrri (ed.) *Studime për nder të Rexhep Ismajlit (me rastin e 65-vjetorit të lindjes)*. Prishtinë 2012: Universiteti i Prishtinës, 763-783.

Το άρθρο αυτό δημοσιεύεται στον αφιερωματικό προς τιμήν του καθηγητή R. Ismajli τόμο, που φιλοξενεί συμβολές επιφανών βαλκανιολόγων. Με αφορμή στοιχεία που συγκεντρώσαμε από την αλβανική αλλά και από άλλες βαλκανικές γλώσσες, εξετάζουμε τις συνθήκες «γέννησης» των ψευδο-τουρκισμών και προτείνουμε μια περαιτέρω εξειδίκευση της σχετικής ορολογίας, διαχωρίζοντας τους νεο-τουρκισμούς από τους καθεαυτό ψευδο-τουρκισμούς και εισάγοντας την ομάδα των mock τουρκισμών.

Νεοτουρκισμούς λοιπόν ονομάζουμε τις λέξεις που μοιάζουν με τις υπόλοιπες τουρκικές και έχουν σχηματιστεί σύμφωνα με τους κανόνες της τουρκικής, αλλά δεν μαρτυρούνται σ' αυτή με τον συγκεκριμένο/η τύπο/σημασία. Για παράδειγμα, η λ. *kalemxhí* της αλβανικής έχει αναπτύξει τη σημασία 'καλαμαράς', η οποία δεν μαρτυρείται στην τουρκική, ή, ακριβέστερα, δεν είναι καταχωρημένη στα λεξικά της με τη νέα αυτή σημασία.

Οι *ψευδοτουρκισμοί* είναι λέξεις που μοιάζουν με τις τουρκικές αλλά είναι σχηματισμένες κατά παράβαση των κανόνων της γλώσσας αυτής. Δημιουργούνται στο πλαίσιο άλλων γλωσσών, όπως οι βαλκανικές, οι οποίες στο παρελθόν δέχτηκαν έντονες τουρκικές επιδράσεις, τα ίχνη των οποίων λειτουργούν ως υπόβαθρο τέτοιων σχηματισμών.

Έτσι, η λ. *qorrferman*, νεολογισμός του I. Kadare, μόνο επιφανειακά θυμίζει τουρκική λέξη, διότι δεν μπορεί να αναλυθεί ως ‘*qorr + ferman*’, δηλαδή *τυφλό φιρμάνι, αλλά ως ‘φιρμάνι τύφλωσης των αντιφρονούντων’ της αυτοκρατορίας (και κάθε δικτατορίας).

Οι *mock τουρκισμοί* (ο όρος κατά το *mock Spanish*) εμφανίζονται σε όλες σχεδόν τις βαλκανικές γλώσσες στο πλαίσιο του παιχνιδιού ‘say it in Turkish’ (Friedman) και εκ πρώτης όψεως δημιουργούν χιουμοριστικές καταστάσεις ή εκφράζουν μια κριτική και απορριπτική στάση ως προς τον κόσμο που εκπροσωπούσε κάποτε η γλώσσα αυτή. Ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις η αιχμή τους στρέφεται προς τη σημερινή πραγματικότητα και στιγματίζει φαινόμενα του παρόντος κάνοντας χρήση γλωσσικών μέσων και συνειρμών που παραπέμπουν στο οθωμανικό παρελθόν των λαών της Βαλκανικής (βλ. για παράδειγμα τη φρ. *zogar vatan*, ένα *mock τουρκισμό* της αλβανικής, που κατά λέξη σημαίνει ‘μαλλιά κουβάρια πατρίδα’, αλλά στην ουσία αποτελεί χαρακτηρισμό της ‘Αλβανίας σε μετάβαση’).

36. *Γεωγραφική κατανομή των αλβανικών στοιχείων στα νεοελληνικά ιδιώματα*. Ανακοίνωση στο 5th International Conference on Modern Greek Dialects & Linguistic Theory, Ghent University (Belgium), 20-22 September 2012. http://imgd.philology.upatras.gr/files/MGDLT5_proceedings.pdf

Συνοπτικά, σε ό,τι αφορά τη σχέση και τις επαφές των δυο γλωσσών παρατηρούμε: -ελληνόφωνες περιοχές μέσα σε αλβανόφωνο περίγυρο, με γλώσσα κύρους την αλβανική (μεταπολεμική περίοδος, νότια Αλβανία)· -αλβανόφωνες περιοχές μέσα σε ελληνόφωνο περίγυρο, με γλώσσα κύρους την ελληνική (προπολεμική Ήπειρος)· -αρβανιτόφωνες περιοχές με γλώσσα κύρους την ελληνική·-καθαρά ελληνόφωνες περιοχές χωρίς άμεση επαφή με την αλβανική ή τα αρβανίτικα (νησιά νότιου Αιγαίου και ανατολικά νεοελληνικά ιδιώματα).

Δεν χωράει αμφιβολία ότι η ευκρίνεια της εικόνας της γεωγραφικής κατανομής των υπό εξέταση στοιχείων θα ήταν μεγαλύτερη εάν διαθέταμε περισσότερο πρωτογενές υλικό. Από την άλλη, κι όταν υπάρχει υλικό, πολλές φορές τίθενται ζητήματα που άπτονται της πληρότητας και ποιότητας καταγραφής του. Με βάση κυρίως τους εκδοθέντες τόμους του ΙΑ, κατατάσσουμε το υλικό αυτό σε ορισμένες υποομάδες αναδεικνύοντας και τη σχετική προβληματική:

α) στοιχεία βέβαιης αλβανικής-αρβανίτικης προέλευσης. Η λ. *αμπάριζα*. λ.χ., ‘είδος παιχνιδιού’ (ΙΑ 1 534) θεωρήθηκε σωστά αρβανίτικο στοιχείο διότι, εκτός της υποκορ. κατάλ. –ζα, η γεωγραφική της κατανομή δείχνει ότι απαντά σε περιοχές με εστίες αρβανιτοφωνίας.

β) στοιχεία αλβανικής-αρβανίτικης προέλευσης, που μέχρι σήμερα θεωρούνταν ότι ανάγονται στην ελληνική. Η λ. *βάζα* (*βάζα*) ‘1. μικρά υπηρέτρια’ 2. μικρά κόρη’, που απαντά στην Πελοπόννησο (ΙΑ 3 424) σχετίζεται άμεσα με την αλβ. λ. *vajza* ‘το κορίτσι’ και δεν σχηματίστηκε από την ελλ. λ. *βία* + υποκορ.κατάλ. –*iza* της αλβανικής. Στην ομάδα αυτή συμπεριλαμβάνουμε και όσα δάνεια έφτασαν στην ελληνική με τη μεσολάβηση της αλβανικής. Για παράδειγμα, η λ. *γκιόσα* ‘1. είδος γίδας 2. κακόφημη γυναίκα’ είναι πιθανότερο να ανάγεται στην αλβ. *gjosë* < σλ. *kozje* (meso) (Meyer, Çabej) παρά στην αρομ. *ghes(ũ)* ‘μαύρη γίδα με καστανές ρίγες’, όπως σημειώνουν τα λεξικά του ΙΝΣ και του Μπαμπ. Πάντως το ΙΑ και ο Ανδριώτης υιοθετούν την αλβανική ετυμολογία της λ.

γ) στοιχεία ελληνικής προέλευσης, που έχουν ετυμολογηθεί λανθασμένα ως προερχόμενα από την αλβανική. Το ΙΑ (5/2 231) ανάγει τη λ. *γρούζα* ‘το φυτό κόνυζα η βαρύσομος’ στην αλβ. *grúzë*, αλλά έχει υποστηριχθεί πειστικά ότι η σχέση είναι αντίστροφη. Οι λέξεις *γρούζο*, *γρούζα* (Ηπειρος), *κρούζα* (Κέρκυρα) και *kliza*, *kriza*, *klisa* (Κάτω Ιταλία) σχετίζονται με την αρχ.ελλ. λ. *κνύζα* (Tzitzilis 1997 : 204).

δ) στοιχεία χαρακτηρισμένα ως αγνώστου ετυμολογίας, τα οποία ετυμολογούνται επαρκώς από την αλβανική. Η λ. *βάργα* (τ. *βάρκα*) ‘ορμαθός σύκων ξηρών’ (ΙΑ 3 455), που απαντά στην Κορινθία και το ΙΑ τη χαρακτηρίζει αγνώστου ετύμου, σχετίζεται σίγουρα με τη λ. *varg* ‘ορμαθός’ της αλβανικής. Η λ. *γκρενιάς* ‘ποικιλία σίτου του ημέρου’ αγνώστου ετυμολογίας (ΙΑ 5/1 265), διαδεδομένη σε περιοχές όπου η αρβανίτικη ήταν παρούσα (Εύβοια, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος, Ζάκυνθος κλπ.) σχετίζεται μάλλον με την αλβ. λ. *i grýnjë / i grínjë* ‘από σιτάρι’ < *grurë / grunë* ‘σιτάρι’, πβ. *bukë e grunjë* ‘ψωμί από σιτάρι’, αλλά και *Ο γκρενιάς κάνει καλό ψωμί* (ΙΑ ό.π.).

37. *Etymological Notes* (1. μπουρτζόβλαχος 2. κόρφιγκας, κορφίγκι, κοκοφρίγκι, γρονίγε etc.), *Fonetikë shi Dialectologjie* XXXII 2013 177-184.

Στο άρθρο αυτό κάνουμε μια σύνοψη των ετυμολογιών που προτάθηκαν κατά καιρούς για τη λ. *μπουρτζόβλαχος* και καταλήγουμε ότι το *α’* συνθετικό σχετίζεται μάλλον με την αλβανική λέξη *b(ë)rruc* ‘είδος κάπας’, που απαντά στα ελληνικά ιδιώματα της Ηπείρου ως *μπρούτσα/μπερούτσα*.

Οι λ. *κόρφιγκας*, *κορφίγκι*, *κοκοφρίγκι*, *γρονίγε*, *κορονίγε*, *κρονεκ* κτλ., που απαντάνε στα ελληνικά και αλβανικά ιδιώματα της Ηπείρου με σημασία ‘είδος γλυκίσματος από κουλιάστρα’ και ‘κουλιάστρα’, ανάγονται μάλλον στο βουλγ. διαλ. *ковρηг* ‘μαλκο *кравайче*, *което раздават на коледари*’, με τύπους *κοφρηг*, *ковρηк*.

38. *Ngërçe kujtесе, kumte mirëkuptimi*. (“*Një grek i vogël në shtëpi*” i *D. Agollit dhe “To plati rotami*” i *J. Beratis-it*). / *Αγκυλώσεις μνήμης, μηνύματα κατανόησης* («*Ένας μικρός Έλληνας στο σπίτι μας*» του *D. Agolli* και «*Το πλατύ ποτάμι*» του *Γ. Μπεράτη*). Στον τόμο με τα πρακτικά του συνεδρίου “*Dritëro Agolli – personalitet i shquar i letërsisë dhe i kulturës shqiptare*” / «*Ντ. Αγκόλι – εξέχουσα προσωπικότητα της αλβανικής λογοτεχνίας και του πολιτισμού*», Παν/μιο “*Eqrem Çabej*”, Αργυρόκαστρο 2013, 83-95.

Επιχειρούμε να συγκρίνουμε τα έργα «*Ένας μικρός Έλληνας στο σπίτι μας*» του αλβανού συγγραφέα *Ντ. Αγκόλι*, που μεγάλωσε δίπλα στην ελληνοαλβανική μεθόριο, και «*Το πλατύ ποτάμι*» του *Γιάννη Μπεράτη*, αναδεικνύοντας τα μηνύματα και αισθήματα φιλίας που αναπτύσσονται ανάμεσα στους λαούς ακόμη και σε συνθήκες πολέμου.

39. *Leksikgrafi dhe ortografi: Aspekte të normës drejtshkrimore në Fjalorin Shqip-Greqisht të Thimi Mitkos / Λεξικογραφία και ορθογραφία: Όψεις της ορθογραφικής νόρμας στην Αλβανοελληνική Λεξικογραφία του Ε. Μήτκου*. Στον τόμο με τις εισηγήσεις στην 40^η επέτειο από το Ορθογραφικό Συνέδριο, Παν/μιο “*Fan Noli*”, Κοριτσά 2014, 177-186.

Επισημαίνονται οι δυσκολίες σύνταξης ενός ερμηνευτικού λεξικού της αλβανικής, με γλώσσα ερμηνεύματος την ελληνική, από τον ελληνομαθή λόγιο *Ε. Μήτκο* σε συνθήκες έλλειψης μιας πλούσιας γραπτής παράδοσης της αλβανικής.

40. *Përshkënditje të hershme të Rilindjes Kombëtare Shqiptare dhe iluminizmi grek. / Πρώιμες αναλαμπές της Αλβανικής Εθνικής Αναγέννησης και ο Ελληνικός Διαφωτισμός. Στον τόμο Një Rilindje para Rilindjes / Μια Αναγέννηση πριν από την Αναγέννηση, Παν/μιο “Eqrem Çabej”, Αργυρόκαστρο 2014, 217-224.*

Based on data that weren't used before, we approach in a different way the specific issue and try to emphasize on the significant differences between the pre-national and the national periods of the Balkan region. Analyzing the spiritual development and the work of the personalities who come from the region of Argyrokastró, we designate the role of the Greek enlightenment in the development of the Albanian national movement.

41. *Hapa të hershëm të Thimi Mitkos për një shqipe të përbashkët. / Πρώιμα βήματα του Ε. Μήτκου για μια κοινή αλβανική. Περιοδικό Hylli i Dritës έτος XXXIV 3-4 (2014) 45-60.*

Αν και δεν το διατυπώνει ξεκάθαρα, ο Μήτκος έχει αποδεχτεί την θεωρητική αρχή του Καμάρδα για μια γλώσσα υπερ-τοπική, που να τη μιλάνε οι πάντες (*të “gjithakushme”*) και να μιλιέται παντού (*të “gjithakundme”*), πέρα από τα όρια της γεωγραφικής και της τοσκιτικής (*“për të dalë ... përei synoreshë të Gëgarismitë si edhe të Toskarismitë”*), αλλά φαίνεται να μην είναι πάντα σύμφωνος με τον τρόπο εφαρμογής της. Έτσι, η *ιδιόλεκτος* του κειμένου του Καμάρδα γίνεται διαφανέστερη χάρη στη «*δημό-λεκτο*» του Μήτκου, που έχει διαμορφωθεί μέσω των επαφών του με ομιλητές από διάφορα μέρη της αλβανόφωνης επικράτειας.

Οι ελλείψεις του Μήτκου σε θεωρητικό επίπεδο, που και ο ίδιος γνωρίζει και αποδέχεται, επισκιάζονται ή αντισταθμίζονται από την πλούσια εμπειρία και το εύρος των γνώσεων που αποκτά κατά τη συλλογή λαογραφικού υλικού. Πρόκειται για την πιο χρήσιμη και πολυτιμότερη μαθητεία του· εδώ θα διαμορφώσει και θα τελειοποιήσει το γλωσσικό του αισθητήριο, το αισθητήριο εκείνο που θα τον οδηγήσει να στραφεί προς μια τοπική κοινή, η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση μιας ευρύτερης αλβανικής κοινής.

Ο Καμάρδας είχε καταλήξει στην ιδέα μιας κοινής αλβανικής χάρη στη θεωρητική συγκρότησή του και στην ιταλική εμπειρία· ο Μήτκος φαίνεται να κινήθηκε αντίστροφα: με αξιοθαύμαστη ακρίβεια επιλέγει να χρησιμοποιήσει ως γραπτή γλώσσα μια τοπική ποικιλία που στη συνέχεια επρόκειτο να γίνει το σημείο εκκίνησης της κοινής αλβανικής. Τι εκπροσωπούσε όμως η «*δαγκλο-τοσκική*» το 1875 και γιατί, λίγα χρόνια μετά, ο Μήτκος δεν χρησιμοποιεί πλέον τον όρο αυτό;

42. *“Why Gypsies and Albanians do not have their own Letters”. Greek Attitudes towards neighbouring Languages during the 19th Century. Slavia Meridionalis 15, 2015, 228-240. Instytut Slawistyki PAN. [file:///C:/Users/user/Downloads/189-3959-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/189-3959-1-PB%20(1).pdf)*

In this article several aspects of the Greek attitudes towards neighbours' languages during the 19th century are presented and analyzed. We believe that the decades before the Greek Revolution, known also as the period of maturity for the Modern Greek Enlightenment, deserve more of our attention and concern. The issue needs to be further

investigated and the written resources from the specific time must be exhaustively researched in order for us to form a broader view of the situation.

43. *Linguistic and cultural contacts in the pašalik of Ioannina: Onomastics*. Στο τόμο *Балканските езици, литератури и култури. Дивергенция и конвергенция* (Международна конференция, посветена на 20-годишнината от създаването на специалност Балканистика София, 30–31 май 2014 г.), Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, Sofie 2015, 155-162.

After a general presentation of the linguistic and cultural network in the *paşalik* of Ioannina at the last decades of 18th and the beginning of 19th centuries (Kyriazis 2012, based on the documents of Ali Pasa Tepelenli's Archives, edited by National Research Foundation of Greece, Athens 2007, 2009), in this paper we focus on one more special (and “secondary”) side of these contacts, namely onomastics.

The Ali Pasa's Archives offer a unique wealth of proper names belonging to Albanians (mainly from south Albania), who were islamized massively during the 17th - 18th centuries. The analysis of data shows that the proper names of muslim origine, which were disseminated between Albanians along with Islam, were adapted to the local tradition during a short period. The mechanisms and ways of this adaptation are presented in our paper.

44. *Një motërzim i panjohur i “Bletës Shqiptare” (Athinë, 1875) si pikënisje për botimin e plotë të “Bletëve” të Th. Mitkos*. / *Mia άγνωστη παραλλαγή της «Αλβανικής Μέλισσας» (Αθήνα, 1875) ως απαρχή για την πλήρη έκδοση των «Μελισσών» του Ε. Μήτκου*. Στο τόμο “Konferencë shkencore ndërkombëtare kushtuar jetës dhe veprës së Thimi Mitkos në 195-vjetorin e lindjes. Korçë, 25-26 mars 2015. Universiteti “Fan Noli”, Korçë 2015”, 39-56. Η ανακοίνωση συνοδεύεται από παράτμημα εγγράφων, που συνέλεξε και δημοσίευσε ο Δ.Κ. στον ίδιο τόμο, σσ. 573-601. http://www.unkorce.edu.al/sites/default/files/fakulteti_edukimit/konferenca_shkencore_th_mitko.pdf

Στα κατάλοιπα του Ε. Μήτκου εντοπίσαμε την πρώτη, απ' ό,τι φαίνεται, εκδοχή του γνωστού του έργου «Αλβανική Μέλισσα» (Αλεξάνδρεια 1878), της πιο γνωστής αλβανικής λαογραφικής συλλογής του 19^{ου} αι., που τον καθιέρωσε ως πατέρα της αλβανικής λαογραφίας. Ο Μήτκος σκεφτόταν να πραγματοποιήσει μια δίγλωσση, αλβανοελληνική, έκδοση, κάνοντας χρήση ενός ελληνογενούς αλφαβήτου για τη γραφή της ελληνικής. Στην εργασία αυτή διερευνούνται οι περιπέτειες της ανολοκλήρωτης πρώτης έκδοσης και παρατίθενται τα κριτήρια για μια μελλοντική πλήρη έκδοση του έργου.

45. “*Plakustathi*” ose alter ego-ja e Thimi Mitkos. / «Ο Γέροστάθης» ή το alter ego του Ε. Μήτκου. Περιοδικό Albanohellenica 6 (2015).

http://media.wix.com/ugd/5c39e7_a7d42de53ff744f2b43650632dfea08d.pdf

Στην εργασία αυτή επικεντρώνουμε στη σημασία που παρουσιάζει στην ιστορία των αλβανικών γραμμάτων η ημιτελής αυτή μετάφραση/διασκευή, που βρέθηκε στα κατάλοιπα του εκ Κοριτσάς ελληνομαθούς λογίου.

Ο Μήτκος καταπιάνεται με το έργο αυτό στα τελευταία έτη της ζωής του (1820-

1890) και βρίσκει στον «Γεροστάθη» ένα εξαιρετικό έργο ηθικοπατριωτικής διάπλασης των νέων της πατρίδας του. Η αλβανική μετάφραση/διασκευή του «Γεροστάθη» έρχεται να συμπληρώσει την εικόνα μας για το γλωσσοπλαστικό και λεξικογραφικό εργαστήρι του Μήτκου, καθώς βρίσκουμε εδώ πολλά από τα λήμματα που έχουν καταχωρισθεί στην Αλβανοελληνική Λεξιγραφία του.

46. *Tri dokumente për shqipëren dhe shqiptarët, të viteve 1850. / Τρία έγγραφα για την αλβανική και τους Αλβανούς, των ετών 1850.* Στον τόμο *Festschrift Studime në nderim të prof. Francesco Altimarit me rastin e 60-vjetorit të lindjes*. Tίρανα 2015, 555-571.

Our paper is focused on three unknown documents, dated ±1850, with findings that demonstrate the existence of a network of Albanian scholars who deal with different issues regarding the Albanian language, as far as its history and its alphabet(s) are concerned. The first document, *Φιλολογική Αρχαιολογία. Περί Αλβανικής γλώσσης και του Αλβανικού έθνους*, Αθηνά, αρ. φυλ. 1664, 09.03.1850: 4, is an article on the origin of Albanian and Albanians, written by A. P. Armodios, a teacher of Greek in the elementary school of Korça, who proposes the adaptation of a latin-based alphabet in order to meet the needs of Albanian writing; the second one is a letter of the aforementioned scholar to an unknown recipient, which gives us useful data for the step by step broadening of the Albanian cultural movement; and the last one is a letter of Kostandin Nelko (Kristoforidhi) to A.P. Armodios, with important information regarding Nelko's views on the alphabet matter, the formation of the Albanian koine and the role of Dhaskal Todhri as translator of the Old and the New Testament as well as founder of a new, original, Albanian alphabet.

47. *Përkthim dhe pajisje me shënime i shkrimit të savantit kostandinopolit Jordhanis Karolidhis për vëllimin poetik "Endërrime" të N. Frashërit* (revista Κήρυξ. maj 1885). / *Μετάφραση και υπομνηματισμός του γραπτού του Κωνσταντινοπολίτη λογίου Ιορδάνη Καρολίδη για την ποιητική συλλογή «Ονειροπολήσεις» του N. Frashëri, γραμμένη στην περσική.* Περιοδικό *Perla* 3-4 (2015) 5-16.

48. *Rreth një ndihmese të ranjohur leksikografike të Th. Mitkos: Ndrejje e fjalëve të gabuara të librit të pare (të "Bletës") / Μια άγνωστη λεξικογραφική συμβολή του E. Μήτκου: Διόρθωσις των εν τω πρώτω βιβλίω (της «Αλβ. Μέλισσας» εσφαλμένων λέξεων.* Περιοδικό *Perla* 2 (2015) 40-49 και 3-4 (2015) 65-75.

Στην εργασία αυτή, που ο Μήτκος την προόριζε για το β' μέρος της «Αλβ. Μέλισσας», συγκεντρώνονται λέξεις τουρκικής κυρίως προέλευσης, αλλά και αραβοπερσικές, που απαντάνε στη δημοτική ποίηση των Αλβανών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα σύντομο αλλά πυκνογραμμένο κείμενο, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στη διαδρομή των τουρκικών και αραβοπερσικών δανείων στις βαλκανικές γλώσσες, κατά την οποία οι λέξεις αυτές υφίστανται αλλαγές πολυεπίπεδες σε βαθμό που ενίοτε γίνονται αγνώριστες.

49. (συνεργασία με την E. Παπαδάμου) *Μορφές διαβαθμιστικής αναδίπλωσης στην ελληνική και στις άλλες βαλκανικές γλώσσες. / The reduplication with superlative function in Greek and other Balkan languages.* Proceedings of 12th International Conference on Greek Linguistics (Berlin, September 2015), Edition Romiosini/CeMoG, Freie Universität Berlin, 2017, II

Στόχος αυτής της εργασίας είναι η εξέταση τριών μορφών διαβαθμιστικής αναδίπλωσης στην ελληνική. Πρόκειται για φαινόμενα με όμοια λειτουργία (απόλυτοι υπερθετικοί) αλλά με διαφορετική δομή και γεωγραφική κατανομή. Το πρώτο από αυτά, η συμπαράταξη επιθέτου και της υποκοριστικής του μορφής, έχει βαλκανικό χαρακτήρα και μπορεί, κατά τη γνώμη μας, να θεωρηθεί ως ένα είδος μερικού μορφολογικού βαλκανισμού· τα υπόλοιπα δύο, που αντιπροσωπεύουν μορφές μερικού αναδιπλασιασμού, έχουν όχι απλά διαφορετική γεωγραφική κατανομή αλλά και προκύπτουν με βάση διαφορετικά μοντέλα σχηματισμού.

50. *Greek influence on Albanian (A review of relevant research, problems and perspectives)*. Στον τόμο Χρ. Τζιτζιλής & Γ. Παπαναστασίου (επιμ.) *Ελληνική Ετυμολογία*, ΙΝΣ: Θεσσαλονίκη 2017, 394-416.

Nowadays, conditions are created for a further progress in the research of GLs of Albanian. This progress will only be achieved if the relevant research is established on contemporary methodological approaches and valid methodological principles, and based on chronological, geographic and semantic criteria. Additionally, the status of the GLs in the target language will have to be taken into consideration.

On the other hand, it should be noted that the level of learning of the Greek language and the scientific knowledge of the Greek κόσμος in Albania, even among the specialists, are nowadays rather limited, although favorable conditions have been created during the last decades.

Along with the good knowledge of the data not only of the spring but also of the target language, it is also very important to systematically monitor the relevant bibliography, where noticeable gaps are observed.

In our opinion, the lack of significant contributions in the field of etymological research is also accentuated by an attitude of underestimation of the Greek influence and presence. Albanian colleagues rightfully deploy the existence of Doric elements in their language to establish the arguments that support the ancient and diachronic presence of the Albanians in the territory that they are located today. Nonetheless, they do not seem equally eager to accept that the Greek-speaking areas of southern Albania, where Doric elements are identified, constitute linguistic enclaves with the same time depth as that of the Greek dialect of southern Italy.

51. *Takime dhe shtresime gjuhësh në të folmet shqip dhe greqisht të Bregut të Detit.* / *Γλωσσικές επαφές και διαστρωματώσεις στα αλβανικά και ελληνικά ιδιώματα της περιοχής Bregu i Detit.* Στον υπό έκδοση τόμο με τα πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου με θέμα «Πολιτιστικές γέφυρες της Χιμάρας και της αλβανόφωνης διασποράς της Κ. Ιταλίας κατά τους 16^ο – 18^ο αιώνες», (Αυλώνα, 10-11 Νοέμβρη 2015). Τμήμα της εργασίας αυτής δημοσιεύθηκε στην επιστημονική επετηρίδα *Βορειοηπειρωτικά*, τεύχος Ε΄ 2016 29-49.

Οι πολλαπλές γέφυρες της Χιμάρας με τον κόσμο μαρτυρούνται και από την ιστορία των γλωσσικών επαφών και της διαστρωμάτωσης γλωσσών στα αλβανικά και ελληνικά τοπικά γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής Bregu i Detit. Οι επαφές και οι διαστρωματώσεις

αυτές μπορεί να ανιχνευθούν σε ορισμένα πεδία της γλωσσικής ανάλυσης, διότι είναι γνωστό ότι το λεξιλόγιο και τα τοπωνύμια, ύστερα η μορφοσύνταξη και η φωνολογία, μας βοηθάνε να ανασυστήσουμε τον χάρτη των πρωιμότερων φάσεων των γλωσσών που χρησιμοποιούνται σήμερα στην εν λόγω περιοχή.

Στη σύντομη αυτή παρουσίαση εξετάζονται παραδείγματα αντλημένα από το πλούσιο τοπωνυμικό υλικό της παραλιακής ζώνης του Ιονίου, ξεκινώντας από την/τον Αυλώνα (Vlorë/Vlonë) και κατεβαίνοντας προς τους Αγίους Σαράντα (Sarandë). Το υλικό που διαθέτουμε, παρότι δεν βασίζεται σε μια εξαντλητική καταγραφή των τοπωνυμίων της περιοχής, αρκεί για να καταλήξουμε σε ορισμένα προκαταρκτικά συμπεράσματα, τα οποία θα ενισχυθούν και από τα στοιχεία των άλλων επιπέδων γλωσσικής ανάλυσης, που θα ενσωματωθούν στην οριστική μορφή της παρούσας εργασίας.

Για τα τοπωνύμια ελληνικής αρχής διαπιστώνουμε ότι, αν και απαντάνε καθ' όλη την παραλιακή γραμμή από την/τον Αυλώνα και μέχρι το Βουθρωτό, πυκνώνουν ωστόσο σε ορισμένα σημεία του Bregu i Detit (Παλάσα, Δρυμάδες, Χιμάρα), ενώ αλλού αραιώνουν (Πικέρας – Piqeras) ή απαντάνε κυρίως ως μακροτοπωνύμια. Επίσης, μερικά βρίσκουν τα αντίστοιχά τους στις απέναντι ακτές των Διαποντίων Νήσων (Μαθράκι, Ερείκουσα, Οθωνοί), της Κάτω Ιταλίας και των Επτανήσων. Βασικό τους χαρακτηριστικό είναι τα αρχαϊκά γνωρίσματα, αλλά και η μοναδικότητα, πράγμα που σημαίνει ότι ορισμένα απαντάνε μόνο εδώ. Ένα άλλο χαρακτηριστικό τους είναι το ότι είναι συνήθως μονομελή και σχηματίζουν παραδείγματα (σειρές) σαφώς διακριτά και αναγνωρίσιμα σε ό,τι αφορά τη δομή και τα παραγωγικά τους μοντέλα.

52. *Vepra në gjuhën greke për Shqipërinë dhe shqiptarët, shkruar prej grekësh dhe shqiptarësh. Vështrim i përgjithshëm. / Ελληνόγλωσσα έργα για την Αλβανία και τους Αλβανούς, γραμμένα από Έλληνες και Αλβανούς.* Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο της Αλβανικής Ακαδημίας Επιστημών (Τίρανα, Νοέμβρης 2015), που δημοσιεύτηκε στον τόμο *Letrat shqipe dhe gjuhët e tjera të letërsisë shqiptare* (ed. F.Dado, J.Bulo, A.Plasari & Sh. Sinani) Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë 2016, σσ. 198-253.

Συνοπτική (αλλά όχι εξαντλητική) παρουσίαση έργων γραμμένων στην ελληνική γλώσσα που σχετίζονται με την Αλβανία και τους Αλβανούς, ξεκινώντας από ένα ανέκδοτο χειρόγραφο για το βίο και τα κατορθώματα του Γ. Καστριώτη Σκενδερμπέη και φτάνοντας μέχρι τις μέρες με τα έργα στην ελληνική που γράφουν αλβανοί μετανάστες στην Ελλάδα. Πλούσια, διαχρονικά, παραγωγή και χρήσιμα διδάγματα.

53. *Τα ελληνικά γλωσσικά ιδιώματα της νότιας Αλβανίας υπό το φως της βαλκανικής γλωσσολογίας*, στον τόμο Χρ. Τζίτζιλής & Γ. Παπαναστασίου (επιμ.) *Γλωσσικές επαφές στα Βαλκάνια και στη Μ. Ασία*, ΙΝΣ: Θεσσαλονίκη 2019, 156-175.

Τα νεοελληνικά ιδιώματα της νότιας Αλβανίας, ευρισκόμενα κοντά στον γεωγραφικό «πυρήνα» της Balkansprachbund και με χρονική παρουσία προγενέστερη από την περίοδο δημιουργίας της, αποτελούν μια χαρακτηριστική περίπτωση περιφερειακών ιδιωμάτων που έδωσαν και πήραν με άλλες βαλκανικές διαλέκτους στην «πρώτη γραμμή» γλωσσικής επαφής. Για το λόγο αυτό παρουσιάζουν μεγαλύτερο βαθμό βαλκανικότητας σε σχέση με τις νότιες γεωγραφικές ποικιλίες της ελληνικής.

Μέλη της τοπικής Dialektbund είναι σήμερα τα ελληνικά, τα αλβανικά και τα αρωμουνικά ιδιώματα, ενώ παλαιότερα, ίσως την περίοδο δημιουργίας της βαλκανικής γλωσσικής ένωσης, θα πρέπει να υπήρξε και η σλαβική, η παρουσία της οποίας είναι ανιχνεύσιμη στα υπόλοιπα αλλόγλωσσα ιδιώματα και στον ονοματολογικό χάρτη της περιοχής. Στο σημείο αυτό είναι χαρακτηριστικό να αναφερθεί ο «Βογκός ο Σερβαλβανιτοβουλγαρόβλαχος» (Μιχαήλ Δουκός, Ηπειρωτικά, εκδ. Βόννης 1849, σ. 238) ως δείγμα του πληθυσμιακού και γλωσσικού τοπίου στο οποίο κινείται ο ελληνόφωνος πληθυσμός και διαμορφώνεται το τοπικό του ιδίωμα.

Είναι γνωστό ότι μια Sprachbund δημιουργείται στο πλαίσιο μιας Kulturbund, η οποία θεμελιώνεται στις κοινές παραστάσεις/συνήθειες και τις κοινές παραγωγικές δραστηριότητες των πληθυσμών που κατοικούν στην ίδια περιοχή για μεγάλο χρονικό διάστημα. Για παράδειγμα, οι αλλόγλωσσες κοινότητες της Ηπείρου μοιράζονται κοινούς μύθους και δοξασίες, είναι χρήστες του πολυφωνικού τραγουδιού κτλ.

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω και με δεδομένο ότι τα ελληνικά ιδιώματα της νότιας Αλβανίας έχουν κάποια επιπλέον κοινά τοπικά χαρακτηριστικά με τα υπόλοιπα αλλόγλωσσα ιδιώματα (βλ. π.χ. την τροπή ρν/γν σε ρ/γ και τον αυξημένο βαθμό ισοσημίας στο ποιμενικό τους λεξιλόγιο), μπορούμε να εικάσουμε ότι τα χαρακτηριστικά αυτά αποκτήθηκαν σε βάθος χρόνου. Επομένως φαίνεται αβάσιμος ο ισχυρισμός ότι οι ελληνόφωνοι κάτοικοι της περιοχής εγκαταστάθηκαν στο συγκεκριμένο χώρο κατά τους δυο-τρεις τελευταίους αιώνες.

54. *Language conflict or/and synergy? (Greek and Albanian during 19th and early 20th century)*. Synergies Sud-Est Europeen 5 (2020), 71-88.

The progress towards the foundation of the Balkan nation states, which inevitably spurred territorial delimitation, was also accompanied by ‘battles’ in the linguistic field. The notion of the ‘other’ in linguistic terms now reflects the idea of belonging to another nation. The events that shaped the history of the Balkan region in the 19th century as well as the linguistic and territorial disintegration of former Yugoslavia in the 90s prove that the determination of linguistic boundaries was a work driven by conflicting dynamics. This paper, as a precursor to a broader study, concentrates on texts written by Greek educated scholars from neighboring nations of Greece. More precisely, the research focuses on the Albanian paradigm which often follows a parallel trajectory with the rest of the Balkans. The material under examination covers the period of a 100 years (1814-1914) and comes from original testimonies-documents, the study of which triggers a series of questions and issues. For practical purposes, the period will be divided in the following three phases: *the pre-national, the national and the transitional intermediate*. It should be noted that the limits of these phases are not clearly defined and they don’t necessarily coincide with the respective phases for the rest of the Balkan languages.

55. *Lexical and onomasiological concordances among Greek dialects of Magna Grecia, Ionian Islands, Epirus and South Albania*. In: Kahl, Thede; Krapova, Iliana; Turano, Giuseppina (Hg.): *Balkan and South Slavic Enclaves in Italy. Languages, Dialects and Identities. Proceedings from the Sixth Meeting of the Commission for Balkan Linguistics of*

the International Committee of Slavists. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2018, 165-176.

Taking into account that Balkan Sprachbund was probably formed during the medieval centuries, the history of the contacts of the two Ionian shores may be divided in its pre-Balkan and Balkan periods. Consequently, approaching these two periods, we must have in mind this methodological issue.

Within this framework, there are some specific lexical and onomasiological concordances concerning the Greek (and Albanian) dialects of Magna Graecia, the dialects of the opposite coast as well as the dialects of the Ionian Islands.

The examination of the linguistic material of the Greek (and occasionally supplemental of the Albanian) language in these areas indicates that there is a diachronic continuum with pockets of partial discontinuity/diversification, resulting from the network of contacts of the west and east coasts of the Ionian sea.

Besides the common and barely traceable ‘Mediterranean’ substratum (see the place names Kalaja/Maja e Karosit in the Qeparo region of Chimara, which survives as a common noun in Southern Italy: *κάρρος* ‘cerro’ (year 1056), see also *καρρός· φυτόν* found in Hesychius as well as the noun *κάρρου* ‘cerro’ in Bova, that Caracausi considers as ‘termine del sostrato’ Caracausi 1990 : 198), there is also a shared Doric substratum.

Although we have a more complete view of said substratum regarding Magna Grecia (Rohlf, Karanastasis et al.), related data on the coastline of contemporary Southern Albania has been neither exhaustively collected, nor systematically studied.

For instance, the word *βράχλο* (<*βλάχρον*, Hesychius) is found either as a common noun or as a place name in Southern Italy: *to lãhri, Lahrító* (Rohlf 1964: 87, w. *βλάχριον*, and **λάχριον* 291); in Arta-Avlonia: *βράχους ο·* in the village of Chimara: *βράχνα η* (Μπόγκας 1966 Β’: 82); in Corfu: *βράχλο το, βλάχλα η, βράχλα η·* in the islands of Paxi: *βράχλος ο* (Andriotis 1974:177, λ. *βλάχνον*); in Politsiani, Pogoni and Douviani, Dropoli: *Βράχλα*, in Droviani: *Βλαχούρια*, in Divri: *Βλάχουρας*, in Kakodiki, Delvino: *βλάχαρος*.

56. *Dukuri të hibridizimit leksikor dhe të interferimit kuptimor e morfosintaksor në të folmet arvanitase dhe në zonën e “helenofonisë shqiptare” / Όψεις του λεξιλογικού υβριδισμού και της σημασιολογικής και μορφοσυντακτικής παρεμβολής στα αρβανίτικα και στη ζώνη «αλβανικής ελληνοφωνίας»* (Studime Filologjike 3-4/ 2018, 75-104).

1. Στα αρβανίτικα ιδιώματα της Ελλάδας, ορισμένες λέξεις παρουσιάζουν νέες σημασίες που, καθώς δεν απαντάνε σε άλλες γεωγραφικές ποικιλίες της αλβανικής, οφείλονται μάλλον σε ελληνική επίδραση. Έτσι, ανάλογα με την περίπτωση, μπορεί να έχουμε

α) επέκταση του σημασιολογικού περιεχομένου μιας λέξης της γλώσσας στόχου, όταν η αντίστοιχη λέξη της γλώσσας δότριας είναι πολύσημη ή αποτελεί ομόηχο μιας άλλης. Βλ. για παράδειγμα τα ρ. *shpëtoj* (I) ‘γλιτώνω’ και *shpëtoj* (II) ‘τελειώνω’, απ’ τα οποία το δεύτερο απέκτησε τη σημ. αυτή από την επαφή με την ελληνική, όπου υπάρχουν τα *σώζω* (λαϊκ. *σώνω*) ‘γλιτώνω’ και *σώνω* ‘τελειώνω’. το ίδιο έχει συμβεί και με το ρ. *mbraz* ‘εκκενώνω’, που στα αρβανίτικα απέκτησε και τη σημ. ‘ευκαιρώ’, καθώς στα ελληνικά υπάρχουν τα *αδειάζω* (I) ‘εκκενώνω’ και *αδειάζω* (II) ‘ευκαιρώ’.

β) συρρίκνωση ή αλλαγή της σημ. μιας λέξης της γλώσσας στόχου, όταν δίπλα σ' αυτή εμφανίζεται ένα δάνειο που ανήκει στο ίδιο σημασιολογικό πεδίο και αναπληρώνει τη σημασιολογική 'απώλεια' της πρώτης. Η αλβ. λέξη *dimër* 'χειμώνας' έχει προσλάβει στα αρβανίτικα της Άνδρου τη σημ. 'βροχή', καθώς η πρωταρχική της σημ. καλύπτεται πλέον από το ελλ. δάνειο *hjimón*. με τον ίδιο τρόπο, στα αρβανίτικα της Άνδρου οι λέξεις *dalandish* και *hjelidhón* βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή, αφού η πρώτη σημαίνει πλέον την 'κοπή της άκρης του αφτιού των αιγοπροβάτων σε σχήμα διχάλας', ενώ η δεύτερη καλύπτει την αρχική βασική σημ. της πρώτης.

2. Το ρηματικό σύστημα των αρβανίτικων ιδιωμάτων, εκτός από την απώλεια της ευκτικής και θαυμαστικής έγκλισης, που απαντάνε πλέον μόνο ως 'απολιθώματα', παρουσιάζει μια ιδιάζουσα αναλυτική δομή με γενικευμένη χρήση, η οποία απαντά κυρίως σε τελικές προτάσεις: ... *e shterëmë hinë, për të ikinë kalkanxarëtë, të mos vijnë*. [ρίχναμε τη στάχτη, για να φύγουν οι καλικάντζαροι, να μην έρθουν.] και ... *e ruan fikunë, për të mos vejnë t'i hajnë çorantë fiqtë*. [φύλαγε τη συκιά για να μην πάνε να τα φάνε οι τσοπάνηδες τα σύκα.] (Γιοχάλας 2002: 140). Η δομή αυτή θυμίζει εν μέρει αφενός το λεγόμενο αναλυτικό απαρέμφατο της αλβανικής, ίχνη του οποίου βρίσκουμε στα αρβανίτικα (*Plaku ish për të vdekurë* 'der Alte war zum Sterben' Haebler 1965: 52) και αφετέρου τις τελικές προτάσεις της αλβανικής, που εισάγονται με τον σύνδεσμο *që* + υποτακτική, αλλά δεν εμφανίζονται στα αρβανίτικα.

Επομένως, σε συνθήκες γλωσσικής επαφής, αν θεωρήσουμε ότι η δομή αυτή ανάγεται στο αναλυτικό αλβανικό απαρέμφατο, η ελληνική, που έχει αντικαταστήσει ήδη το απαρέμφατό της με *για να* + υποτακτική, πιέζει και 'υπονομεύει' τις απαρεμφατικές δομές *për të ikur* και *për të vajtur* της άλλης γλώσσας ενισχύοντας τα ρηματικά χαρακτηριστικά και τη ρηματική συμπεριφορά των παγιωμένων τύπων *ikur* και *vajtur*, που στην αφετηρία τους ήταν μεταρηματικά ουσιαστικά (Demiraj 1986). Η διαδικασία αυτή ευνοείται και από την επανάλυση του άρθρου *të* (*të ikur-it*, *të vajtur-it*) σε μόριο της υποτακτικής (*të ikinë*, *të vejnë*), όπως και από την απόδοση της πρόθεσης *για* ως *për* (ή *prë*) και τον αποκλεισμό του συνδέσμου *çë*. (Βλ. Άλεξ, 10 χρονών, δίγλωσσος ελλ.-αλβ.,: *Na dha edhe ένα χαρτί për të shkojmë*.)

57. *Greek-Albanian and Albanian-Greek Lexicography during 18th and 19th centuries*. In *Studies in Greek lexicography, in honor of John N. Kazazis*, ed. by G. K. Giannakis, C. Charalambakis, F. Montanari, A. Rengakos. De Gruyter, Berlin/Boston 2019, 35-50.

The present paper examines lexicographic works that appeared during the 18th through the beginning of the 20th century, starting from the multi-lingual (in three and four languages, respectively) lexicons by Th. Kavalliotis (1770) and D. Moschopolitis (1802), the Greek-Albanian lexicon by M. Botsaris (1809), the works of E. Mitko (Italian-Greek-Albanian lexicon, in about 1860, published in 2013, Albanian-Greek Vocabulary, annex of the "Albanian Melissa", 1878, Albanian-Greek / Greek-Albanian lexicon, in about 1880, published in 2014), the Greek-Albanian lexicon by P. Koupitoris (1870-80, published in 2006) and the Lexicon of the Albanian language (Albanian-Greek Lexicon) by K. Christoforidis (1904).

As time progresses we observe an ascending course in the qualitative characteristics of these works, without, however, achieving a complete bilingual dictionary by today's standards, since for various reasons their compilation failed to meet this objective. There is a lot to learn from the examination of these works with regard to the position and the role of the Greek language in the pre-national and national Balkans, as well as about the course of literacy of the remaining 'illiterate' peoples of the area.

58. *Language contact and onomastics: tautological constructs, folk etymologies and some methodological issues*. Ανακοίνωση στη συνάντηση της Balkan Kommission, Βουκουρέστι, Σεπτέμβρης 2017, *Romanoslavica on line* –LIV-3 2018.

Σε πολύγλωσσα περιβάλλοντα, όπου συνυπάρχουν/συνυπήρχαν διαφορετικές γλώσσες, παρατηρείται μια διαστρωμάτωση του τοπωνυμικού υλικού, η οποία εμφανίζεται είτε με τη μορφή παράλληλων ονομασιών του ίδιου αντικειμένου αναφοράς είτε με τη μορφή διμελών ταυτολογικών δομών, που απαντάνε συνήθως ως Όνομα στην ονομαστική + Όνομα στη γενική και σπανιότερα ως ακολουθία δύο ουσιαστικών στην ονομαστική/αιτιατική πτώση. Για παράδειγμα, στα παράλια της νότιας Αλβανίας η 'προεξοχή της στεριάς στη θάλασσα' εκφράζεται με τα τοπωνύμια *Gjuhëza, Hunda, Hostoni, Kortiri, Χαλί, Narta, Karaburuni, Kepi i Gjuhë(zë)s, Πούδα του Χαλίου, Hunda e Hostonit, Kapo Qefali*, κτλ. Με τον τρόπο αυτό, βλέπουμε να συναντώνται διαχρονικά η αλβανική (*gjuhëz* 'γλώσσα', *hundë* 'μύτη'), η ελληνική (κεφάλι, κωρτήρι, δωρ. διάλ. χαλίον, χωστόν), η σλαβική (*Nartë / Artë* / ελλ. Άρτα < гѣтъ 'κάβος, προεξοχή, ύψωμα'), η ιταλική (*punta* 'μύτη', *capo* 'κεφάλι'), και η τουρκική (*kara-burun* 'μεγάλη μύτη').

Οι ταυτολογικές αυτές δομές υφίστανται σε διαχρονικό επίπεδο, γιατί οι ομιλητές δεν είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τη σημασία του δεύτερου μέλους και έτσι προβαίνουν στην ανασηματοδότησή του με την προσθήκη της αντίστοιχης λ. που διαθέτουν σε συγχρονικό επίπεδο. Κατά κανόνα, το πρώτο, νεότερο, μέλος έρχεται να αποκαταστήσει το σημασιολογικό κενό.

Την «αποκατάσταση» αυτή εξυπηρετεί και η λαϊκή ετυμολογία (βλ. τπν. Σορωνιά 'δάσος από δρύες', που αναλύεται ως σωροί εννιά, αλλά και το τπν. *Fitore* 'νίκη', που επανερμηνεύεται στα ελληνικά ως Φυτόριο).

Είναι αξιοποιήσιμο το προαναφερθέν υλικό για να προβούμε σε χρονολογικές εκτιμήσεις; Απαντώντας στο ερώτημα αυτό αναδεικνύουμε και θίγουμε ορισμένα μεθοδολογικά ζητήματα και τονίζουμε την ανάγκη μιας συνδυαστικής και διεπιστημονικής προσέγγισης των ονοματολογικών δεδομένων.

59. *Aspekte të jehonës/receptimit dhe të kuadrit ballkanik të veprave në gjuhën gjermane kushtuar shqipes dhe shqiptarëve / Όψεις της απήχησης/πρόσληψης και του βαλκανικού πλαισίου των έργων στη γερμανική γλώσσα για την αλβανική και τους Αλβανούς*. Στον τόμο R. Ismajli (ed.) *Albanian studies in German speaking countries*, Πρίστινα, 2018, 505-528.

Με σημείο αναφοράς τον J.G. Hahn και το έργο του "Albanesische Studien" (1854), διερευνούμε την απήχισή τους στα Βαλκάνια των μέσων του προπερασμένου αιώνα, και

ειδικότερα σε κύκλους λογίων που έχουν ασπαστεί την «πελασγική θεωρία» (D. Camarda, Π. Κουπιτόρης, Ε. Μήτσος, κ.ά.).

Καρπός των αρχειακών μας ερευνών είναι και το χειρόγραφο έργο του έλληνα λογίου Γάσου Νερούτσου (1826-1892), που φέρει τον τίτλο *ALBANICA (Quellen zu albanesischen Studien von Dr Neroutsos (aus Athen) gesammelt und zusammengestellt. München in Bayern und Alexandrien in Egypten. 1848-1878)*, και το οποίο αποτελεί μάλλον την πρώτη προσπάθεια για μια συστηματική συγκέντρωση και παρουσίαση των πηγών που σχετίζονται με την αλβανολογία.

Όπως φαίνεται κι από τον τίτλο, το έργο αυτό απέβλεπε στην προώθηση των μελετών για την αλβανική και τους Αλβανούς, και άρχισε να συντάσσεται κατά την περίοδο που ο Νερούτσος σπούδαζε στο Μόναχο ιατρική και φιλολογία. Ο συγγραφέας έχει σημειώσει ως έτος ολοκλήρωσης του έργου του το 1878, πράγμα που σημαίνει ότι έχει ασχοληθεί με το αντικείμενο αυτό καθ' όλη τη διάρκεια του ενεργού του βίου.

Πρόκειται για 200 ευανάγνωστες χειρόγραφες σελίδες, γραμμένες στα γερμανικά και σε άλλες γλώσσες, συμπεριλαμβανομένων της ελληνικής και της λατινικής, όπου ο Νερούτσος μας δίνει εν περιλήψει αποσπάσματα έργων αρχαίων, βυζαντινών και σύγχρονών του συγγραφέων, οι οποίοι ασχολήθηκαν συστηματικά ή περιστασιακά με την αλβανολογία. Εκ πρώτης όψεως, το έργο αντικατοπτρίζει την κατάσταση των αλβανολογικών μελετών στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, αλλά δεν παύει να είναι και σήμερα πηγή πολύτιμων πληροφοριών, ορισμένες από τις οποίες μας ήταν άγνωστες.

Υπάρχουν ενδείξεις και για την ύπαρξη ενός Αλβανο-Γερμανικού λεξικού του Νερούτσου, καθώς στο χφ των *Quellen...* έχει διασωθεί, δεν ξέρουμε πώς, και μια σελίδα με μόνο δυο αλβανικές λέξεις επεξηγημένες στα γερμανικά, που μάλλον ανήκουν στο προαναφερμένο λεξικό. Από την ανάγνωση του ερμηνεύματος των δύο αυτών λέξεων φαίνεται η τάση του Νερούτσου για μια συγκριτική εξέταση των γλωσσών, που σημαίνει ότι εκείνος αντλεί υλικό και από άλλες γλώσσες, λ.χ. τη γαλλική.

60. (συνεργασία με την D. Valtcheva) *Ο ρόλος των μεταφράσεων για τη διαμόρφωση των κοινών της Βαλκανικής. Η περίπτωση της Αλβανικής και της Βουλγαρικής.* Στα υπό δημοσίευση πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου για την νεοελληνική κοινή και τις κοινές εν γένει, που διοργάνωσε το ΙΝΣ στη Θεσσαλονίκη το Νοέμβριο 2017.

Η μεταφραστική παραγωγή του 19^{ου} αιώνα (εκκλησιαστικά κείμενα, χρηστοθήεις, διδακτικά και λογοτεχνικά βιβλία κτλ.) μας δίνει τη δυνατότητα να εντοπίσουμε άμεσα ή έμμεσα τους προβληματισμούς που αναπτύχθηκαν και τα κριτήρια που εφαρμόστηκαν για τη βαθμιαία διαμόρφωση των κοινών στα Βαλκάνια.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στις διαδοχικές μεταφράσεις της ΚΔ παρατηρείται η προσπάθεια χρήσης μιας γλώσσας που να αγγίζει ένα ευρύ αναγνωστικό κοινό και επομένως να αποκτά υπερτοπικό χαρακτήρα. Από την άλλη, οι μεταφράσεις χρηστοθηϊών και διδακτικών/λογοτεχνικών βιβλίων αναδεικνύουν με έμφαση το ζήτημα της νεολογίας, που διέπεται συχνά από καθαρολογικές τάσεις.

Σ' αυτό το πλαίσιο εξετάζουμε και το ρόλο της ελληνικής, η οποία εμφανίζεται συχνά ως διαμεσολαβητικός κρίκος ανάμεσα στις γλώσσες του πρωτοτύπου και την

Αλβανική/Βουλγαρική (βλ. Χρηστοθήθεια, που μεταφράζεται πρώτα στα ελληνικά και μετά στα βουλγαρικά και αλβανικά).

Εξετάζονται δειγματοληπτικά:

(α) για την αλβανική, οι διαδοχικές μεταφράσεις της ΚΔ των Ε.Μέξη – Γ.Αργυροκαστρίτη (Κέρκυρα 1827) και Κ. Χριστοφορίδη (Κ/πολη 1879), η μετάφραση/διασκευή της ελλ./ιταλ. «Χρηστοθήθειας» από τον Ι. Βρέτο (1886), η μετάφραση/διασκευή του «Γεροστάθη» από τον Ε. Μήτκο (τέλη δεκαετίας του 1880), η μετάφραση της α' ραψωδίας της «Ιλιάδας», από τον Ν. Φράσαρη (1896).

(β) για τη βουλγαρική, οι διαδοχικές μεταφράσεις της ΚΔ από τον Ν. Ρίλσκι (Σμύρνη 1840) και από τους Π. Σλαβέικοβ, Χ. Νικόλοβ, Ε. Riggs και Α. Long (Κ/πολη 1871), η μετάφραση της «Χρηστοθήθειας» από τον Ρ. Πόποβιτς (Βούδα 1837), τα μεταφρασμένα άρθρα στο πρώτο βουλγαρικό περιοδικό «Λιουμποσλόβιε» του Κ. Φώτινοβ (Σμύρνη 1844-1846).

61. “*Thëngijjtë*” e pashuar të Voskorojës: grishje për rilexim / Η άσβηση «θράκα» της Μοσχόπολης: πρό(σ)κληση για αναστοχασμό. Στον τόμο F. Dado et al. (ed.) *Qytetërimi i Voskorojës dhe shekulli i Iluminizmit në Ballkan*, Tirana 2019, 244-270.

Αν και έχει γίνει αντικείμενο πολλών βιβλίων και άρθρων, η Μοσχόπολη εξακολουθεί να παραμένει εν πολλοίς μια κατ' εξοχήν *terra incognita*.

Μέσω συγκεκριμένων στοιχείων επισημαίνουμε την ανάγκη επαν-ανάγνωσης και επαν-ερμηνείας της πνευματικής παραγωγής της Μοσχόπολης, τοποθετώντας την σε ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο και παρακολουθώντας την πορεία στο χρόνο των «σπόρων» που φιλοξένησε το δικό της έδαφος. Η συγκριτική εξέταση, αφενός, της «Πρωτοπειρίας» του Θ.Καβαλλιώτη (1770) και της «Εισαγωγής» του Δ.Μοσχοπολίτη (1802), και, αφετέρου, της τελευταίας με έργα που εμφανίζονται στις αρχές του 19ού αιώνα από έναν κύκλο ανθρώπων που σχετίζονται με τη Μοσχόπολη και την ευρύτερη περιοχή, δείχνει ότι η μετάβαση από τη προ-εθνική στην εθνική φάση των λαών της Βαλκανικής δεν υπήρξε ούτε ομοιόμορφη ούτε ταυτόχρονη.

Η εξέταση των σημασιών και των χρήσεων της λέξης *έθνος* κατά την περίοδο αυτή, καθώς και των προσπαθειών «επινόησης του ιστορικού παρελθόντος» παρουσιάζεται ως μια σύνθετη, αλληλοεξαρτώμενη και συχνά αμφιλεγόμενη διαδικασία. Ένα έτος μετά την κυκλοφορία της «Εισαγωγής», ο πατέρας του ελληνικού διαφωτισμού Α.Κοραΐς εκδίδει στο Παρίσι το έργο *Mémoire sur l'état actuel de la civilisation dans la Grèce*. στα έτη 1808 και 1809 κυκλοφορούν δυο βιβλιάρια του Κ.Ρόζα για την ρωμανική καταγωγή των Βλάχων, ενώ το 1809 συντάσσεται με προτροπή του F.Rouqeville-it το (γνωστό ως) Ελληνο-Αλβανικό λεξικό του Μ.Μπότσαρη. Στα 1812, ο Γεώργιος Καστριώτης-Σκενδέρμπεης, «βασιλεύς των Αλβανών», επανεμφανίζεται στα πεδία μαχών για ελευθερία των λαών της Ευρώπης και της Βαλκανικής, μέσα από μια ελληνική μετάφραση για τη ζωή και τους άθλους του, που εκδόθηκε στη Μόσχα. Εάν ο μεταφραστής στην ελληνική υπήρξε ο Κ. Τζιχάνης, το στοιχείο αυτό δίνει αφορμή να εξτάσουμε από μια νέα οπτική την ενδιαφέρουσα και εν πολλοίς άγνωστη αυτή φυσιογνωμία, με καταβολές από τη Μοσχόπολη. Το 1813, επίσης, ο Μ.Βογιατζής εκδίδει τη Γραμματική της Μακεδονοβλαχικής. Στα συμφραζόμενα αυτά, η προτροπή του Μοσχοπολίτη προς τους

Βαλκάνιους να εγκαταλείψουν τις γλώσσες τους και να στραφούν προς την ελληνική είναι ανάγκη να επανεξεταστεί και να τοποθετηθεί στο χωροχρονικό της πλαίσιο.

62. «*Το Δέλβινο 'ν' η πατρίδα μου...*»: τα ηπειρωτικά ιδιώματα μέσα από την «*Αληπασιάδα*» του Χ. Σεχρέτη και από τα έγγραφα του Αρχείου του πασαλικίου Ιωαννίνων. Στον τόμο «*Λέξεις*», προς τιμήν της Χριστίνας Μπασέα-Μπεζαντάκου, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 2019, 231-248.

The recently published documents in the Archive of Ali Pasha of Tepelena, together with Haxhi Shehreti's, *Alipashiad*, a lengthy poem previously known to us, allow us to approach the picture of (northern) Epirote idioms of 200-250 years ago. Yet, how truthful is that picture? A re-examination of the subject convince us of the view that the language of those documents incorporates elements of Greek-language idioms of Epirus and of today's southern Albania, but, of course, there are also differences between them. Besides, the language of *Alipashiad* has been a controversial issue between J. Psycharis and G. Chatzidakis, who, unlike the former, used to insist on the mixed character of medieval and modern demotic texts.

63. «*...ngaha pema njihetë lisi*»: përkthimi i V. Meksit i «*Shënjtit Ungjill të Evangjelistiut Markosë*» dhe redaktimi i G. Gjirokastritit / «*..από τον καρπών γνωρίζεται το δένδρον...*»: η αλβανική μετάφραση του «*Κατά Μάρκον Ευαγγελίου*» από τον Ε.Μεξικό και η επιστάσια της από τον Γρ.Αργυροκαστρίτη. Στον τιμητικό τόμο για τον καθηγητή Χh.Lloshi, Τίρανα 2018, 195-219.

Πρόκειται για τμήμα μιας ευρύτερης -υπό προετοιμασία- εργασίας, που αποσκοπεί: α) στη μεταγραφή ολόκληρης της αλβανικής μετάφρασης της ΚΔ, που πραγματοποιήθηκε από τον Ε.Μεξικό πριν από 200 χρόνια, και της οποίας σώζεται χειρόγραφο αντίγραφο, που ανήκει σε άτομο με περιορισμένη γνώση της αλβανικής, και β) στην αντιπαραβολή της με το κείμενο της έκδοσης της ΚΔ στην αλβανική, που έγινε με την επιστάσια του Γ. Αργυροκαστρίτη, ο οποίος τροποποίησε το κείμενο της μετάφρασης του Ε. Μεξικού.

Η μετάφραση αυτή συγκαταλέγεται στα πρώιμα γραπτά μνημεία της νότιας διαλεκτικής ομάδας της αλβανικής (τοσκικής) και παρέχει τη δυνατότητα πολλαπλής προσέγγισης του κειμένου και εξαγωγής πληθώρας συμπερασμάτων για την πορεία διαμόρφωσης τοπικών κοινών των επιμέρους βαλκανικών γλωσσών πριν από την εκδήλωση των αντίστοιχων κινήσεων εθνικής αφύπνισης και χειραφέτησης.

Το 2012 εκδόθηκε στα Τίρανα βιβλίο του Χh. Lloshi, που περιέχει τη μεταγραφή της μετάφρασης Μεξικού του «*Κατά Ματθαίον Ευαγγελίου*» και μια απόπειρα σύγκρισής της με την έκδοση του 1827 του Γ. Αργυροκαστρίτη. Το βιβλίο αυτό, καθ' όλα χρήσιμο, έχει κενά σε ό,τι αφορά τη μεταγραφή και ερμηνεία προβληματικών σημείων της μετάφρασης, τις οποίες επισημαίνουμε και διορθώνουμε με βάση την εμπειρία της μεταγραφής της μετάφρασης του «*Κατά Μάρκον Ευαγγελίου*». Για παράδειγμα, διαφορετικά από τον Lloshi, πιστεύουμε ότι ο Μεξικός κάνει χρήση του φωνήματος y [ü] της αλβανικής, πράγμα που επιβεβαιώνεται από τις γραφηματικές επιλογές του αλλά και από τα χαρακτηριστικά του ιδιώματος της γενετήρας του. Από την άλλη, προκαλεί εντύπωση το ότι ο

Αργυροκαστρίτης δεν προβαίνει στην αντικατάσταση ούτε και ενός τούρκικου δανείου με αντίστοιχες αλβανικές λέξεις!

Στη συνέχεια περιγράφουμε το πώς φανταζόμαστε μια ολοκληρωμένη φιλολογική (και γλωσσολογική) έκδοση του συνόλου της αλβανικής μετάφρασης της ΚΔ, που θα περιλαμβάνει α) τη δίσηλη ελληνο-αλβανική μετάφραση της ΚΔ, όπως εκδόθηκε το 1827 β-γ) τη μεταγραφή του κειμένου της μετάφρασης του 1827 και της μετάφρασης Μεξικού στο σημερινό αλβανικό αλφάβητο δ) κριτικό υπόμνημα με τις απόλυτα απαραίτητες πληροφορίες-διορθώσεις και ε) το ψηφοποιημένο κείμενο της μετάφρασης του Μεξικού, προκειμένου να καθίσταται δυνατή η ανά πάσα στιγμή χρήση και αντιπαραβολή του. Πέραν αυτών, η έκδοση θα συνοδεύεται από μια εκτενή εισαγωγή και δυο παραρτήματα: το ένα θα αναφέρεται στη γλώσσα της μετάφρασης και το άλλο θα περιέχει το σύνολο των λέξεων της μετάφρασης της ΚΔ με τις αναγκαίες ερμηνείες και πληροφορίες. Δείγμα της σχεδιαζόμενης αυτής έκδοσης συνοδεύει το παρόν υπόμνημα και, παρότι σε ημιτελή μορφή, δίνει μια εικόνα του πώς μπορούμε να παρακολουθήσουμε βήμα-βήμα το έργο και τα κριτήρια του μεταφραστή και του επιμελητή.

64. *Takime arbëresho-arvanito-shqiptare në gjysmën e dytë të shek. XIX / Αρμπερεσο-αρβανιτο-αλβανικές συναντήσεις κατά το β' ήμισυ του 19^{ου} αιώνα*. Στον τόμο Matteo Mandalà dhe Albanologjia sot, Τίρανα 2018, 435-447.

Στην ανακοίνωση αυτή, με βάση ανέκδοτο αρχειακό υλικό, διερευνούμε το πώς επικοινωνούσαν μεταξύ τους αλβανόφωνοι λόγιοι από τις αρβανίτικες κοινότητες της Ελλάδας (Π.Κουπιτόρης, Τ.Νερούτσος), τους Αρμπερέσοι της Κ.Ιταλίας (D. Camarda, G.Schiro) και της αλβανικής κοινότητας της Αιγύπτου (Ε.Μήτκος) και το πόσο διαδομένη υπήρξε την εποχή εκείνη η «πελασγική θεωρία» που πρέσβευε ότι Έλληνες και Αλβανοί, ελληνική και αλβανική έχουν δεσμούς και σχέσεις κοινής καταγωγής.

65. (σε συνεργασία με τον E. Bilali) *Drejt hartimit të një Fjalori invers shqip-arvanitisht-greqisht bazuar në Fjalorin greqisht-arvanitisht-shqip të P. Kupitorit / Προς τη σύνταξη ενός αντίστροφου Αλβανο-Αρβανιτικο-Ελληνικού λεξικού με βάση το Ελληνο-Αρβανιτικο-Αλβανικό λεξικό του Π.Κουπιτόρη*. Ανακοίνωση στο 37^ο Αλβανολογικό Σεμινάριο (Πρίστινα, Αύγουστος 2018). Δημοσιεύθηκε στα Πρακτικά, Πρίστινα 2019, 247-259.

The Greek-Arvanitika-Albanian Dictionary of Panajot Kupitori was composed around 1870-1880 and it was published in Athens, in 2006, by the researcher Titos Jochalas.

In a previous study (Qirjazi 2013) we had pointed out the great lexical wealth of the Albanian which remains hidden in the interpretive part of the lemmas in the Kupitori's dictionary and also, we had mentioned some aspects on the temporal stratification (the 'fjalë plaka'/old words and the 'fjalë nuse'/neologisms) and its' spatial expansion (words from the Arvanitika dialect of Hidra and some other Albanian dialects).

The composition of its' reverse Albanian-Avanitika-Greek form is a part of a project for the preparation of a dictionary of the Arvanitika dialects in Greece and it began as a master thesis of the postgraduate student E. Bilali under the guidance of As. Prof. Dh. Q. Qirjazi.

With this paper we share our experience so far on the subject and we describe some

of our criteria and the directions we will follow in the future on this project.

66. *Një shtatore e Gjergj Kastriotit në Athinë... (Autori, parateksti, teksti dhe konteksti i një dokumenti-polemikë me historianin grek K. Paparigópulos, për origjinën etnike të Skënderbeut).* / Ένας ανδριάντας του Γεωργίου Καστριώτη στην Αθήνα. (Συντάκτης, προ-κείμενο, κείμενο και συγκείμενα ενός εγγράφου-πολεμικής με τον έλληνα ιστορικό Κ. Παπαρρηγόπουλο για την εθνική καταγωγή του Γεωργίου Καστριώτη). Διάλεξη στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τα 550 χρόνια από τον θάνατο του Σκενδέρμπεη (Τίρανα, Σεπτέμβριος 2018), η οποία θα δημοσιευθεί σε ειδικό επετειακό τόμο. Δημοσιεύθηκε στο ηλεκτρονικό περιοδικό *Reizazhe të Fjalës* 29.12.2022.

Στον φάκελο Ε. Μήτκου των Αλβανικών Γενικών Αρχείων απόκειται ένα 15-σέλιδο χειρόγραφο, που αντιγράφηκε από τον Ε.Μήτκο στο Κάιρο, στις 25 Μαρτίου 1877, με σκοπό να δημοσιευθεί στον ελληνικό τύπο της εποχής. Μέσα από το κείμενο αυτό, γραμμένο εν είδει επιστολής, ο συγγραφέας του εκφράζει τη διαφωνία του με τη θέση του Κ. Παπαρρηγόπουλου ότι ο Σκενδέρμπεης ήταν σλαβικής καταγωγής. Στην πραγματικότητα, δεν πρόκειται για μια κατ' εξοχήν επιστημονική πολεμική. Ο συντάκτης του, διαφορετικά από άλλους που συμμετείχαν στη σχετική διαμάχη, βρίσκει την ευκαιρία να προβάλλει και να υπερασπιστεί το αλβανικό ζήτημα και να αναφερθεί στην ανάγκη εγγραμμτισμού των Αλβανών στη μητρική τους γλώσσα. Περισσότερο απ' ό,τι με τον ίδιο τον Παπαρρηγόπουλο καταπιάνεται με τις προκαταλήψεις και τους παράγοντες που κρατάνε ακόμη ακαλλιέργητη την «αλβανική άμπελο», όπως ο ίδιος γράφει χαρακτηριστικά. Από την άποψη αυτή, το έγγραφο, γραμμένο ένα έτος πριν από την κυκλοφορία της «Αλβανικής Μέλισσας», αποκτά βαρύνουσα σημασία.

Παρότι δεν γνωρίζουμε αν η επιστολή αυτή δημοσιεύθηκε σε κάποια ελληνική εφημερίδα, είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί ότι, τελικά, συντάκτης της υπήρξε ο εκ Κορυτσάς έμπορος Ευθύμιος Πράντης, συγγραφέας και του έργου «Αλβανικά παράπονα», που κυκλοφόρησε στην Αθήνα το 1880. Στην υποσημ. 15 των «Παραπόνων» βρίσκουμε μεγάλο τμήμα της εν λόγω επιστολής. Με τον τρόπο αυτό, η μορφή και η μνήμη του Σκενδέρμπεη χρησιμεύουν ως ένα αποτελεσματικό μέσο για την εθνική αφύπνιση των Αλβανών. Ο Μήτκος, ο Πράντης και στη συνέχεια ο Ν. Φράσσαρης με το ποίημα «Ο αληθής πόθος των Σκουπετάρων», αν και γράφουν ελληνικά, απευθύνονται πρωτίστως και κυρίως στους ομοεθνείς τους. Το κείμενο της ανακοίνωσης συνοδεύεται από την αλβανική μετάφραση του χφ καθώς και από πληροφορίες για τα ιστορικά συμφραζόμενα της διαμάχης για την εθνική καταγωγή του Σκενδέρμπεη, που έλαβε χώρα στον αθηναϊκό τύπο στα μέσα της δεκαετίας 1870-1880. Η κυρίαρχη θέση της συζήτησης, η οποία θα αναιρεθεί στη συνέχεια από τον Ν. Φράσσαρη, είναι ότι Αλβανοί και Έλληνες αποτελούν κλάδους του κοινού ελληνικού κορμού, που έχει πελασγικές ρίζες.

67. *Διατοπικότητα και διαχρονικότητα των ελληνικών γλωσσικών ιδιωμάτων της νότιας Αλβανίας.* Στον τόμο με τα πρακτικά του 8^{ου} Συνεδρίου Νεοελληνικών Διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας (MDGLT8), Αργυρόκαστρο, 4-6 Οκτωβρίου 2018. Εκδότης University of Gjirokastër & University of Patras, Laboratory of Modern Greek Dialects, 2019, 103-132.

Η έλλειψη πρώιμων γραπτών μαρτυριών για τα νεοελληνικά γλωσσικά ιδιώματα της νότιας Αλβανίας δυσχεραίνει την προσπάθεια προσδιορισμού του χρόνου παρουσίας τους στο συγκεκριμένο χώρο. Η εξέταση των σχέσεων τους με τα υπόλοιπα ιδιώματα/διαλέκτους της ελληνόφωνης επικράτειας (*διατοπικότητα*) αλλά και με τα όμορα αλλόγλωσσα ιδιώματα (*γλωσσικές επαφές*), βοηθάει ώστε, με τη συνδρομή της *ιστορικής γλωσσολογίας*, να γεφυρώσουμε το σήμερα με το χθες (*διαχρονικότητα*). Η συνδυαστική αξιοποίηση στοιχείων που συγκροτούν την *ταυτότητα του χώρου* (τοπωνύμια) και τη *συλλογική μνήμη* του ντόπιου πληθυσμού (μυθικές παραδόσεις) επιβεβαιώνει όσα φέρνει στο φως η «σκαπάνη» του γλωσσολόγου και του αρχαιολόγου.

Με την εργασία αυτή επιχειρούμε μια σύνθεση των πορισμάτων από προηγούμενες επιμέρους εργασίες μας και άλλων συναδέλφων, διευρύνοντας τον χωροχρονικό ορίζοντα της έρευνάς μας και επιδιώκοντας μια -κατά το δυνατόν- διεπιστημονική προσέγγιση. Παραθέτω ενδεικτικά τμήμα του τελευταίου μέρους της εργασίας:

Προσπαθώντας να ανακτήσουμε τα «εδάφη» της μνήμης μας, οφείλουμε στα αυθαιρετήματα να αντιτάξουμε επιχειρήματα. Στα σπλάχνα του τόπου μας διασώθηκαν λέξεις και τοπωνύμια μπροστά στα οποία καταρρέουν η αυθαιρεσία και η «αμνησία».

«...οι κάτοικοι της περιοχής δεν απώλεσαν ποτέ τη μνήμη του ένδοξου παρελθόντος της ελληνικής πόλης. Η επιβίωση της αρχαίας ονομασίας, που φαίνεται ότι έχει μεταδοθεί αδιάλειπτα στον οικισμό που εξακολουθούσε να υπάρχει στους πρόποδες του λόφου μέχρι και τις μέρες μας, αποτελούσε ένα επιπλέον εχέγγυο μνήμης...»¹.

Τα λόγια αυτά ανήκουν σε ιταλό συνάδελφο και αφορούν την αρχαία *Φοινίκη* της Ηπείρου, αλλά και το σημερινό *Φοινίκι*, στο λόφο του οποίου υπάρχει το *Κάστρο των Ελλήνων*, όπως το ονόμασε ο ντόπιος γεροβοσκός απαντώντας σε ερώτημα του Rouqueville στα 1807.

Οικισμός *Finiki* καταγράφεται και σε οθωμανικό κατάστιχο του 1431, που αφορά την περιοχή αυτή (Inalcik 1987: 137), άρα η ονομασία *Φοινίκι* δεν είναι λόγια αναβίωση του αρχαίου οικωνυμίου. Γλωσσολογικά, εάν το όνομα *Φοινίκη* είχε διασωθεί μέσω της αλβανικής, θα ήταν αναμενόμενος ένας ρωτακισμένος² τύπος *Firiqi* ή *Friqi*, αλλά πουθενά δεν μαρτυρείται τέτοιο οικωνύμιο.

68. Ένα νέο έργο για την ετυμολογία της αλβανικής: *Kolec Topalli, Fjalor Etimologjik i Gjuhës Shqipe, Tiranë 2017*. Στο υπό έκδοση τόμο με τα πρακτικά του Β' Συνεδρίου για την Ετυμολογία της Ελληνικής του ΙΝΣ (Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2019).

Η έκδοση ενός νέου ετυμολογικού λεξικού οδηγεί αναπόφευκτα στο ερώτημα ποια είναι η συνεισφορά του σε σχέση με τα προηγούμενα. Στην περίπτωση της αλβανικής, σημείο αναφοράς για κάθε σύγκριση και αξιολόγηση αποτελεί το ετυμολογικό έργο του E. Çabej (1908-1980) “*Studime etimologjike në fushë të shqipes*” (7 τόμοι, 1976-2014).

Σημειώνουμε ότι ο Çabej έχει αναφερθεί διεξοδικά στις αρχές και τη μέθοδο σύνταξης του Λεξικού του (α' τόμος, 1982) και το κείμενο αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί

¹ «... gli abitanti della zona non avevano mai perduto il ricordo del passato glorioso della città greca. La sopravvivenza del nome antico, che pare essersi trasmesso senza soluzione di continuità all' insediamento che ha proseguito la sua esistenza ai piedi della collina fino ai nostri giorni, costituiva poi un' ulteriore garanzia di memoria...» (Rambaldi 2007: 178).

² Στην τοςκική διάλεκτο της αλβανικής, το μεσοφωνηεντικό -n- τρέπεται σε -r- και η διαδικασία αυτή εκτιμάται ότι ολοκληρώθηκε γύρω στο 10^ο αι. μ.Χ.

ως μια εισαγωγή στην αλβανική ετυμολογία. Ο Topalli δεν επιχείρησε κάτι παρόμοιο, άρα θα πρέπει μέσα από τη μελέτη της μικρο- και μακροδομής του Λεξικού του να παρακολουθήσουμε τον τρόπο που εργάζεται.

Κινούμενος στα χνάρια μιας πλούσιας παράδοσης, που εγκαινιάζεται το 1891 από τον G. Meyer, ο Topalli (1938-2018) θέτει ως στόχο τη σύνταξη του Ετυμολογικού Λεξικού της Αλβανικής (ΕΛΑ) και όχι την παρουσίαση ενός επιλεκτικού, σχετικά περιορισμένου, αλλά μελετημένου σε βάθος, λημματολογίου, όπως είχε πράξει ο Çabej.

Το ΕΛΑ του Topalli αναφέρεται άμεσα ή έμμεσα στην ετυμολογία 42.846 λέξεων (βασικά λήμματα και παράγωγα/σύνθετά τους) και σε 2.331 ονοματολογικές μονάδες, διάσπαρτες στα λήμματά του.

Το λημματολόγιό του αποτελείται από λέξεις που ανήκουν στη βασική κληρονομιά της αλβανικής, από άλλες που δημιουργήθηκαν με δικά της μέσα, και, τρίτο, από το δάνειο λεξιλόγιο. Η μικροδομή του ΕΛΑ περιέχει φωνητικές, μορφολογικές, σημασιολογικές κ.ά. πληροφορίες, στο βαθμό που μπορούν να φωτίσουν διάφορες πτυχές της ετυμολογίας μιας λέξης. Καθώς επιδιώκει να έχει γενικό και ενημερωτικό χαρακτήρα, το λεξικό παρουσιάζει την ετυμολογική πρόταση που προκρίνει, χωρίς να διαλέγεται με τις λιγότερο πειστικές, κατά το συγγραφέα, ετυμολογίες, για τις οποίες παραπέμπει στη σχετική βιβλιογραφία. Από την άποψη αυτή, θα μπορούσε να το κατατάξει κανείς ανάμεσα στις Ετυμολογικές Μελέτες του Çabej (αναλυτική παρουσίαση των διάφορων ετυμολογιών) και στο Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ανδριώτη (τηλεγραφική αναφορά σε διαφορετικές ετυμολογικές προτάσεις).

Το ΕΛΑ αποτελεί σίγουρα ένα βήμα μπρος στις ετυμολογικές μελέτες της αλβανικής και είναι αναμφίβολα μια παρακαταθήκη. Ωστόσο, όπως τονίζει ο συγγραφέας του, έργα τέτοιας εμβέλειας και προβληματικής είναι αδύνατο να μην έχουν ελλείψεις ή/και αδυναμίες. Γι' αυτό το λόγο, ο εντοπισμός και η συνειδητή προσπάθεια βελτίωσής τους είναι η άλλη -εξίσου ουσιαστική- όψη της όποιας παρακαταθήκης.

Περιοριζόμενοι μόνο στις ελληνικές ετυμολογίες του ΕΛΑ θα λέγαμε ότι η ελλιπής σε ορισμένες περιπτώσεις βιβλιογραφική ενημέρωση οδηγεί αναπόφευκτα σε κενά. Για παράδειγμα, είναι αισθητή η απουσία του *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten* του N. Andriotis (Wien 1974), του Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας του Ε. Κριαρά (Θεσσαλονίκη 1969 --) και του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών (1933--). Είναι χαρακτηριστικό να αναφερθεί ότι, ενώ συμπεριλαμβάνεται το άρθρο “Zur Problematik der griechischen Lehnwörter im Albanischen” της G. Uhlisch (1968) μένει αναξιοποίητη η ομότιτλη μελέτη του Chr. Tzitzilis, (*Zeitschrift für Balkanologie* 33/2 1997), που αναθεωρεί σε μεγάλο βαθμό την έως τότε έρευνα για τα ελληνικά δάνεια της αλβανικής.

Γενικά, από μια σύγκριση των αντίστοιχων βιβλιογραφιών, διαπιστώνουμε ότι στον Çabej υπάρχουν περισσότεροι ελληνικοί τίτλοι και συγγραφείς, ενώ θα περιμέναμε να συμβεί το αντίθετο, λόγω του χρόνου που μεσολάβησε μέχρι την έκδοση του ΕΛΑ. (Βλ., λ.χ., την απουσία της εργογραφίας του Π. Φουρίκη, που απαντά στον Çabej, ή και του Ελληνο-Αρβανίτικου Λεξικού του Π. Κουπιτόρη, έκδοσης Τ. Γιοχάλα, Αθήνα 2006, το οποίο διασώζει πολύτιμο υλικό από τα αρβανίτικα).

Παραμένει, νομίζουμε, επίκαιρη η πρόσφατη διαπίστωσή μας στο Α΄ Συνέδριο Ελληνικής Ετυμολογίας (Θεσσαλονίκη, Νοέμβρης 2015) για την επιτακτική ανάγκη διεύρυνσης της επιστημονικής ελληνογνωσίας στην Αλβανία, κυρίως και πρωτίστως στο χώρο των ειδικών.

69. *Λεξικογραφικές προσθήκες και διευκρινίσεις [στην ύλη των εγγράφων του Αρχείου Αλή Πασά, τόμων Α΄ - Ε΄].* Αρχείο Αλή πασά Γενικών Αρχείων του Κράτους και Μουσείου Μπενάκη. Έκδοση – Σχολιασμός – Ευρετήρια Β.Παναγιωτόπουλος με τη συνεργασία των Δ.Δημητρόπουλου και Π.Μιχαηλάρη. Τόμος Ε΄ Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών ΕΙΕ, Αθήνα 2018, 619-623.

70. *Ελληνική και Αλβανική, δυο γλώσσες σε επαφή.* Στον υπό προετοιμασία συλλογικό τόμο για την ιστορία της ελληνικής, που πρόκειται να εκδοθεί από τον Οίκο Gutenberg σε επιμέλεια Ν. Παντελίδη.

71. *Gjuhë “të vogla”, “ndë avs të faregjëit”, e gjuhë “të mëdha”, “të stoneónme”:* *Paradigma e F. Santorit (1819), e Th. Mitkos (1820) dhe e P. Kupitorit (1821)/ Lingue “minori” e lingue “maggiori”:* *Il paradigma di F. Santori (1819), Th. Mitko (1820) e P. Kupitori (1821).* Ανακοίνωση στο διεθνές συνέδριο του Παν/μίου Καλαβρίας για τα 200 χρόνια από τη γέννηση του F.A.Santori (Cosenza, Σεπτέμβρης 2019).

Καθώς ανασύρεται από τη λήθη, το έργο του Santori προσφέρει στο γλωσσολόγο μια πρώτη τάξεως ευκαιρία να απολαύσει τα αρμπερέσικα (“albreshe”) ενός μαέστρου σαν κι αυτόν, αλλά και να γνωρίσει τις κρίσεις και εκτιμήσεις (των ηρώων) του για τη μητρική τους γλώσσα. Το ερώτημα «γιατί να καθόμαστε και να ταλαιπωρούμαστε με τη γλώσσα μας, που μόνο τις στοιχειώδεις λέξεις έχει και βρίθει από ελλείψεις», και επιπλέον «βρισκόμαστε σε ξένη χώρα, όπου μιλάνε μια άλλη, πιο πλούσια, πιο εκφραστική γλώσσα» (μυθιστόρημα “Sofia e Kominiatëve”, libri II, kreu III, fl.6), υπήρξε και παραμένει η ουσία όλων των συζητήσεων για τη μοίρα των γλωσσών της διασποράς και των «μικρών» εν γένει γλωσσών. Το ίδιο ζήτημα τίθεται και στο έργο δύο σύγχρονων και συνομηλίκων του Santori, των Th. Mitko και P. Kupitori, αυτή τη φορά για τις σχέσεις των αλβανικών/αρβανίτικων με τα ελληνικά. Δημιουργείται έτσι ένα ενδιαφέρον παράδειγμα/προβληματική, που εκτείνονται πέρα από την εποχή και το χώρο των συγγραφέων που εξετάζουμε.

72. *From V. Meksi's translation to G. Gjirokastriti's redaction: towards a comparative edition of Albanian texts of NT,* στο B. Demiraj (Hrsg.) *Altalbanische Schriftkultur – aus der Perspektive der historischen Lexikographie und der Philologie der Gegenwart – Akten der 6. Deutsch-albanischen kulturwissenschaftlichen Tagung* (27. September 2019, Buçimas bei Pogradec, Albanien) Harrassowitz Verlag 2020, 351-385.

It shall be possible to have a general consideration of the language used in the Albanian translation of the NT only when the complete manuscript of the entire text, drafted by its first translator, Vangjel Meksi (1819-1820), is fully transcribed and published, and when its text shall be opposed, in detail, against the subsequent revised translation by Grigor Gjirokastriti (1827).

We have continued the work, which started with the transcription of the translated text of “the Gospel of Matthew” by Xh. Lloshi (2012), as completed by Th. Qendro (2016), who updated the revision made by Grigor Gjirokastriti by using the current Albanian alphabet, with the transcription of the “Gospel of Mark” (Qirjazi 2018) and the “Gospel of John” (Qirjazi 2019).

The present paper focuses on issues regarding the transcription of V. Meksi’s manuscript; said manuscript, as it is known, was the saved copy of the original, written by someone who hardly knew any Albanian.

Following the transcription, the linguist and the philologue have the opportunity to confront both texts, the translation and the revision thus drawing interesting conclusions about the Albanian language of the southern areas, at the end of the 18th century and at the dawn of the 19th century.

What is most important is that we are actually dealing, on one hand, with a pre-national-era Albanian document, which is evident from the absolute absence of puristic tendencies, and on the other hand, with the early efforts to use a written Albanian language which would be understood by as many people as possible, and in this sense hyperdialectic.

73. *Kohë dhe hapësirë për të menduar ndryshe: “Urat e Arbërit” (2015) dhe “Arbërit e Jonit” (2016) në optikën e albanistikës italiane./ Χρόνος και χώρος να σκεφτούμε διαφορετικά: τα έργα “Urat e Arbërit” (2015) και “Arbërit e Jonit” (2016) υπό το φως της ιταλικής αλβανολογίας.* Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο με θέμα “Studimet albanistike në Itali” (Πρίστινα, Οκτώβρης 2019).

Στην ανακοίνωση αυτή θίγουμε δυο ζητήματα εκ πρώτης όψεως άσχετα, που εν τούτοις συνδέονται πολλαπλά, συν το ότι εξετάζονται υπό το φως της ιταλικής αλβανολογίας αλλά και της ανάγκης να σκεφτούμε διαφορετικά.

1. “Η Αναγέννηση πριν από την Αναγέννηση”, μια νεωτερική θέση που επεξεργάστηκαν οι συνάδελφοι Αρμπερέσοι, προσδίδει μεγαλύτερο βάθος χρόνου (18^{ος} αιώνας) και ευρύτερο γεωγραφικό πλαίσιο (ρόλος της διασποράς) στην Εθνική Αλβανική Αναγέννηση. Παίρνοντας αφορμή κυρίως από τη μελέτη “Arbëreshët për Rilindjen e Shqipërisë”, όπου εξετάζονται παράλληλα, αφενός, ο ρόλος των αλβανόφωνων κοινοτήτων της Ιταλίας «στην ανακάλυψη της αλβανικής εθνικής ταυτότητας», και, αφετέρου, η επίδραση των Επτανήσων «για την εθνική αναγέννηση της σύγχρονης Ελλάδας» (F.Altimari, *Urat e Arbërit*, Tiranë 2015,141), αναπτύσσουμε την ιδέα ότι, σε τελευταία ανάλυση, η αφύπνιση των Βαλκανίων δεν υπήρξε αποτέλεσμα μόνο της δράσης του “The Conquering Balkan Orthodox Merchant” (Stoianovich), αλλά και μιας σειράς παραγόντων, ένας από τους οποίους θεωρούμε ότι υπήρξε “The Emancipating Neo-Byzantine Orthodox Priest”. Μέσα σ’ αυτό το πλαίσιο, συνεξετάζεται ο ρόλος των εκκλησιαστικών σεμιναρίων του Shën Benedhiti στην Καλαβρία και του Παλέρμμο στη Σικελία καθώς και της «Νέας Ακαδημίας» της Μοσχόπολης.

2. Το βιβλίο “Arbërit e Jonit” του P. Xhufi (Τίρανα 2016) δεν έχει υποστεί ακόμη, απ’ όσο γνωρίζουμε, μια συγκροτημένη και σε βάθος επιστημονική κριτική. Βασισμένοι στη βιβλιογραφική έρευνα και σε παρατηρήσεις *in situ* για τα ελληνικά γλωσσικά ιδιώματα της Νότιας Αλβανίας, είχαμε επισημάνει γενικά ότι “Η μπονομερής ανάγνωση και χρήση

εγγράφων μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου και η παράκαμψη των γλωσσικών και τοπωνυμικών δεδομένων ενός βαθύτερου χρονικού και ευρύτερου χωρικού φάσματος δεν συνάδουν με το πνεύμα της Çabej-ικής (και γερμανικής) μεθοδολογίας.» (στο Studimet albanistike në vendet ku flitet gjermanisht, Prishtinë 2018, 526), και πιστεύουμε ότι η κριτική αυτή βρίσκει πρόσθετα ερείσματα στις πρόσφατες εκδόσεις που πραγματοποίησαν η γαλλική, η αγγλοαμερικανική και ιδίως η ιταλική αρχαιολογική αποστολή σχετικά με τις ανασκαφές στη Δρόπολη και το Φοινίκι. Τα στοιχεία αυτά καθιστούν πιο σύνθετο το ζήτημα των «γηγενών» και «επήλυδων» του Ιονίου, που θα βρει ικανοποιητική απάντηση μόνο όταν αρχίσουμε να σκεφτόμαστε διαφορετικά και να απαλλαγούμε από τις παραδοσιακές «ερυθρομέλανες» και «γαλανόλευκες» προσεγγίσεις.

74. *Γλωσσική προσαρμογή των Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα: μια ειδική περίπτωση διλαλίας*. Ανακοίνωση στο Β' Διεθνές Συνέδριο του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ. (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη) για τις γλωσσικές επαφές στα Βαλκάνια και τη Μ. Ασία (Θεσσαλονίκη, Νοέμβρης 2019).

Οι ομιλητές των νεοελληνικών ιδιωμάτων της νότιας Αλβανίας, αποκομμένοι επί μισό περίπου αιώνα (1945-1990) από τον εθνικό κορμό, βρέθηκαν αντιμέτωποι με μια νέα γλωσσική πραγματικότητα, όταν άνοιξαν τα σύνορα και κατέβηκαν στην Ελλάδα. Τα ιδιώματα αυτά, απαλλαγμένα μέχρι τότε από τη «διαβρωτική» επίδραση της κοινής νέας ελληνικής και επηρεασμένα από την αλβανική - επίσημη γλώσσα ενός κράτους με διαφορετικές πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές δομές, ακολούθησαν μια δικιά τους πορεία στη μετά το 1990 εποχή.

Η πορεία αυτή και τα αποτελέσματά της, που είναι προϊόν πολυπαραγοντικών διαδικασιών, εξετάζονται στην παρούσα ανακοίνωση βάσει του υλικού που συγκεντρώσαμε από συνεντεύξεις κατοίκων της μειονότητας, από αγροτικές κυρίως περιοχές, αλλά και από συζητήσεις με Βορειοηπειρώτες εγκατεστημένους στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες. Σχετικό υλικό ανιχνεύτηκε και στο έργο βορειοηπειρωτών συγγραφέων, με σημείο αναφοράς τα πεζογραφήματα του Τ. Κώτσια.

Όλοι οι κάτοικοι της ελληνικής μειονότητας πέρασαν από ένα στάδιο προσαρμογής στα δεδομένα της κοινής νέας ελληνικής και σήμερα η πλειοψηφία τους χρησιμοποιεί, ανάλογα με την περίπτωση και το μορφωτικό υπόβαθρο, είτε το ιδίωμα είτε την κοινή, ή, για την ακρίβεια, μια κοινή στην οποία εισχωρούν αυθόρμητα ιδιωματικά στοιχεία. Η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί μια ειδική περίπτωση διλαλίας.

Μια άλλη παράμετρος, που αφορά και τη συγκεκριμένη ομάδα, είναι το γεγονός ότι, σύμφωνα με επίσημες πηγές, από το 1991 και μέχρι σήμερα έχουν συναφθεί γύρω στους 65.000 μικτούς γάμους, που σημαίνει ότι υπάρχουν δυνάμει ισάριθμες εστίες ελληνο-αλβανικής/αλβανο-ελληνικής διγλωσσίας, χωρίς να υπολογίζονται στον αριθμό αυτό και οι μικτές οικογένειες που είχαν δημιουργηθεί πριν από το 1990.

75. *Rreth vendit dhe rolit të greqizmeve në veprën e Santorit dhe në të folmet e në letërsinë arbëreshe./ Σχετικά με τη θέση και το ρόλο των ελληνικών δανείων στο έργο του Santori, στα αρμπερέσικα ιδιώματα και γράμματα*. Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο για

την προσωπικότητα και το έργο του F.A.Santori, που διοργάνωσε η Ακαδημία Αλβανολογικών Μελετών (Τίρανα, Δεκέμβρης 2019). Υπό δημοσίευση.

Το έως τώρα εκδοθέν έργο του F. Santori παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και σε ό,τι αφορά τη γλώσσα του. Πρόκειται για μια συνειδητή και πετυχημένη προσπάθεια δημιουργίας μιας γραπτής ποικιλίας που υπερβαίνει τα τοπικά όρια και ενσωματώνει ταυτόχρονα και στοιχεία της λόγιας παράδοσης. Στο πλαίσιο αυτό αξίζει να εξεταστούν η θέση, ο ρόλος και η χρήση (ως στοιχείων ύφους και πηγής νεολογισμών) των ελληνικών δανείων στο έργο του Santori και –ξεκινώντας απ' αυτό– στα αρμπερέσικα ιδιώματα και γράμματα.

Αυτό που επισύρει την προσοχή μας στο έργο του Santori και άλλων αρμπερέσοι συγγραφέων είναι το γεγονός ότι τα ελληνικά στοιχεία θεωρούνται μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ιδιαίτερης γλωσσικής ταυτότητας των Αρμπερέσοι, πράγμα που σχετίζεται με τις βυζαντινές τους ρίζες και, περαιτέρω, με τον μύθο περί πελασγικής προέλευσής τους (F. Altimari, *Urat e Arbërit, Tiranë* 2015, 286). Δεν είναι τυχαία, επίσης, και η “*la maggiore familiarità degli scrittori arbëreshë con la terminologia religiosa greco-bizantina*” (M. Mandalà, N. Chetta. *Testi letterari in albanese, Caltanissetta* 2004, CII). Στο πλαίσιο αυτό, η ποικιλότητα και αρχαιότητα των ελληνικών δανείων στα αρμπερέσικα ιδιώματα έρχονται να επιβεβαιώσουν τις πρώιμες επαφές των δυο γλωσσών στο βαλκανικό έδαφος, που συνεχίστηκαν και εμπλουτίστηκαν στις αποικίες σε Σικελία και Κάτω Ιταλία των Αλβανών που ήρθαν είτε από «τον ομόμορφω Μωριά» είτε από τις ανατολικές ακτές της Αδριατικής και του Ιονίου (T. Jochalas, *Sulla problematica dei prestiti bizantini e neo-greci nei dialetti italo-albanesi*, 1975, 50).

Η έντονη εκδοτική δραστηριότητα των αρμπερέσοι συναδέλφων κατά τα τελευταία έτη έφερε στο φως της δημοσιότητας μια σειρά από νέα έργα, που διεύρυναν τις γνώσεις μας για τα ελληνικα στοιχεία των αρμπερέσικων και θέτουν την ανάγκη της επανενσωμάτωσης και επανεκτίμησής τους εντός του συνόλου των ελληνικών δανείων της αλβανικής.

76. Ένας επιφανής αλβανός Ζωσιμάς του 19^{ου} αιώνα: Σελίδες από το έργο του Jani Vreto / Ιωάννη Βρέτου. Διάλεξη σε ημερίδα του πανεπιστημιακού κολεγίου LOGOS (Τίρανα, Δεκέμβρης 2019).

Στην ομιλία μας θα αναφερθούμε σε πτυχές της προσωπικότητας και του έργου του επιφανούς αλβανού λογίου του 19^{ου} αιώνα Jani Vreto / Ιωάννη Βρέτου (1822-1900), που πέρασε από τα θρανία της Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων. Αποτελεί αναμφίβολα μια εμβληματική περίπτωση του πώς τα ελληνικά γράμματα μεταλαμπαδεύτηκαν στους γειτονικούς βαλκανικούς λαούς και συνέβαλαν ευεργετικά στην εθνική αφύπνιση και χειραφέτησή τους.

Από το πλούσιο συγγραφικό έργο του Βρέτου, αξιοποιώντας πρόσφατα αρχειακά και βιβλιογραφικά ευρήματα, θα γίνει λόγος ειδικότερα για τα

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΟΜΙΛΟΥΜΕΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΙΣ ΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΚΗΝ. ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ, ΤΥΠΟΙΣ «ΒΥΖΑΝΤΙΔΟΣ», 1866, εξετάζοντας κυρίως την σχετική Αγγελία του Βρέτου της 25^{ης} Νοεμβρίου 1865, η οποία

αναφέρεται στην προσεχή έκδοση του εν λόγω βιβλίου και μας παρέχει ενδιαφέρουσες πληροφορίες.

MIRËVETIJA (Χρηστοθήεια), Βουκουρέστι 1886. Έργο ηθικοδιδακτικού περιεχομένου, που αποτελεί διασκευή στην αλβανική του ομότιτλου έργου του Στέφανου Κομητά, το οποίο με τη σειρά του είναι μετάφραση από τα ιταλικά ενός βιβλίου του Φραγκίσκου Σοαβίου.

Θα κάνουμε επίσης λόγο και για ένα άλλο έργο που, αν και δεν φέρει την υπογραφή του Βρέτου, πήρε την οριστική του μορφή χάρη στη φιλολογική επιμέλειά του. Πρόκειται για το βιβλίο ΑΛΒΑΝΙΚΑ ΠΑΡΑΠΟΝΑ του Ευθύμη Πράντη, που κυκλοφόρησε στην Αθήνα το 1880 και είχε μια ενδιαφέρουσα και γεμάτο εκπλήξεις εκδοτική πορεία.

77. *Απ' το αυθαίρετο του γλωσσικού σημείου στο "αυθαίρετο" των μετονομασιών.* Ανακοίνωση σε σεμινάριο του ΕΙΕ με θέμα τις μετονομασίες των οικωνυμίων στον ελλαδικό χώρο (Σύρος, 27.9.2019). Στον τόμο *Αλλάζοντας τον χάρτη – ζητήματα μετονομασιών στη Μεσόγειο, 19^{ος} – 20^{ος} αιώνας*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2020, 243-258.

Ενώ οι λέξεις που χρησιμοποιούμε καθημερινά (τα γλωσσικά σημεία) έχουν δημιουργηθεί πάνω σε μια αυθαίρετη σχέση σημαίνοντος και σημαινομένου (βλ. ελλ. όρος/βουνό και αγγλ. mountain), τα πάσης φύσεως τοπωνύμια έπονται της δημιουργίας του λεξιλογίου. Θεωρητικά, όλα τα τοπωνύμια θα έπρεπε να είναι σημασιολογικά διαφανή, εφόσον βασίζονται σε λέξεις του κοινού μας λεξιλογίου. Αυτό όμως δεν συμβαίνει είτε για λόγους διαχρονίας της γλώσσας (τι σημαίνει σήμερα Σύρος;) είτε για λόγους γλωσσικών επαφών.

Θα προσπαθήσω να αποδείξω ότι ο βαθμός αυθαιρετότητας βαίνει μειούμενος καθώς οι λέξεις του καθημερινού μας λεξιλογίου "παγιδεύονται" και παγιώνονται σε βάθος χρόνου υπό τη μορφή τοπωνυμίων. Τα γλωσσικά σημεία βασίζονται στην αυθαίρετη σχέση σημαίνοντος και σημαινομένου (βλ. όρος/βουνό της ελληνικής και mountain της αγγλικής), ενώ τα τοπωνύμια είναι προϊόν άλλων διαδικασιών και συνειδητών επιλογών και μηχανισμών του ονοματοθέτη. Θεωρητικά, όλα τα τοπωνύμια θα έπρεπε να είναι σημασιολογικά διαφανή. Γιατί, ωστόσο, δεν είναι;

Τα γλωσσικά σημεία σχετίζονται με τη γέννηση της γλώσσας, ενώ οι μαζικές μετονομασίες σχετίζονται με την γέννηση των εθνικών κρατών. Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχουν καθολικά (για τις γλώσσες) και κοινά (για τα εθνικά κράτη) τυπολογικά χαρακτηριστικά.

Η συμβολικότητα της γλώσσας επιβάλλει τις "άνωθεν" μετονομασίες. Υπάρχουν ωστόσο και μετονομασίες που γίνονται φυσιολογικά, ως αποτέλεσμα των νέων αναγκών, αλλά και των γλωσσικών επαφών. Σ' αυτό το σημείο θα σταθούμε αναλυτικότερα, αντλώντας υλικό κυρίως από τις περιοχές της νότιας Αλβανίας, στο πλαίσιο των εκάστοτε δικτύων γλωσσικών επαφών.

Είναι χαρακτηριστικό να υπογραμμιστεί πως, ειδικά στα Βαλκάνια, εκεί που υπήρξαν πιο έντονες οι γλωσσικές επαφές (π.χ. Μακεδονία) εκεί ακριβώς έδρασε πιο έντονα και ο οδοστρωτήρας των μετονομασιών. Στην περίπτωση αυτή έχουμε "βίαια" αλλοίωση

του γλωσσικού τοπίου, η οποία, στην ουσία, ανατρέπει τα αποτελέσματα της γλωσσικής αλλαγής που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη γλωσσική επαφή.

78. *Rreth diakronisë dhe diatopisë së të folmeve greqisht të Shqipërisë së Jugut ("Dialog" me të paharruarin prof. Sh. Demirajn)*. Botuar në Aktet e konferencës *Shaban Demiraj, personalitet i gjuhësisë, arsimit dhe i kulturës shqiptare*, Tiranë, 2020, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë i Universitetit të Tiranës.

Εκδοχή στην αλβανική, συμπληρωμένη με νέα στοιχεία και επισημάνσεις, της ανακοίνωσής μας με τίτλο *Διατοπικότητα και διαχρονικότητα των ελληνικών γλωσσικών ιδιωμάτων της νότιας Αλβανίας*, δημοσιευμένης στον τόμο με τα πρακτικά του 8^{ου} Συνεδρίου Νεοελληνικών Διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας (MDGLT8), Αργυρόκαστρο, 4-6 Οκτωβρίου 2018. Εκδότης University of Gjirokastër & University of Patras, Laboratory of Modern Greek Dialects, 2019, 103-132.

79. *Gjaku s' bëhet ujë, shkenca, po! / Το αίμα νερό δεν γίνεται, η επιστήμη, ναι!* Peizazhe të Fjalës, 18.2.2021 <https://peizazhe.com/2021/02/18/gjaku-sbehet-uje-shkenca-po/> Προσπάθεια απόρριψης των ισχυρισμών περί πρόσφατης εγκατάστασης στη Δρόπολη του διαμένοντος εκεί ελληνόφωνου πληθυσμού και τεκμηρίωση της άποψης ότι το λεγόμενο «Χρονικό της Δρόπολης» είναι ένα λόγιο κατασκεύασμα που δεν μπορεί να αξιοποιηθεί ως ιστορική πηγή. (Βλ. παρακάτω ευρύτερη εκδοχή στα ελληνικά, της ίδιας μελέτης).

80. *Iluminizmi i Naim Frashërit, iluministët grekë dhe "e madheja frymëtojeja luftë e vitit 1821"* / *Οι διαφωτιστικές ιδέες του Naim Frashëri, οι έλληνες διαφωτιστές και «ο μέγας πνευματικός αγώνας του 1821»*, ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο της Αλβανικής Ακαδημίας Επιστημών για τα 175 χρόνια από τη γέννηση του αλβανού εθνικού ποιητή (Αργυρόκαστρο, Μαΐς 2021). Βλ. παρακάτω ανακοίνωση στα ελληνικά Διαδρομές του φωτός στα Βαλκάνια, όπου συμπεριλαμβάνεται το κύριο τμήμα της εν λόγω ανακοίνωσης.

81. *Aspects of dialectal phraseology: The case of the Greek idioms of the mountain region of Thesprotia and of South Albania*. (Coreferat with E. Badiou). On line MGDLT9 Conference, June 2021.

The aim of this paper is to contribute to the field of dialectal phraseology, which is examined within the scope of language contact and Balkan linguistics. Except for the diachronic aspect of the phraseological units, we focused on their diatopic aspect and their spread in certain geographical areas, where they are mostly, or even strictly known. In the light of contact linguistics, we examine phraseological material of the Greek idioms of South Albania and of the mountain region of Thesprotia. The collection of the phraseological material was based on indexing phraseological units from the literary work of T. Kotsias and S. Dimitriou, who systematically use the dialectal variation in their writings. More phraseological units of the local idioms were added, deriving from work concerning the region of Epirus. A comparison of the gathered material with the available, corresponding phraseological units coming from the Albanian language was made afterwards. The study highlights a series of phraseological equivalents between the two linguistic varieties, which are the result of the language contact between Greek speaking and

Albanian speaking populations of this specific geographic, as well as linguistic area. The consistency of the phraseological units leads us to the conclusion that we can interpret a large part of the dialectal phraseological material, which remains opaque within the range of Greek, by shedding light on the neighboring language.

82. *Përimtime dhe saktësime rreth teorisë pellazgjike / Λεπτομέρειες και αποσαφηνίσεις σχετικά με την Πελασγική θεωρία*. Ανακοίνωση στο Α΄ Διεθνές Συνέδριο Αρμπιέρικων Μελετών, Τίρανα, Σεπτέμβριος 2021.

Επιχειρούμε να αναδείξουμε την πορεία διάδοσης της Πελασγικής θεωρίας στον βαλκανικό χώρο και τον τρόπο εργαλειοποίησής της από Έλληνες και Αλβανούς, κυρίως κατά το β΄ ήμισυ του 19^{ου} αι.

83. *“Η γλώσσα... κόκκαλα τσακίζει»*. Σχέσεις ισχύος και υποτέλειας μέσα από τα έγγραφα των Αρχείων του Αλή πασά Τεπελενλή. Ανακοίνωση στο Συνέδριο με θέμα «Ο Αλή Πασάς και η εποχή του», που οργάνωσαν το ΕΙΕ και ο Δήμος Ιωαννίνων, Ιωάννινα, Οκτώβρης 2021.

Η γνωστή λαϊκή ρήση *Η γλώσσα κόκκαλα δεν έχει και κόκκαλα τσακίζει* στην περίπτωση του Αλή πασά αγγίζει τα όρια της κυριολεξίας. Η γλώσσα σπάει κόκκαλα, αλλά συνάμα, σε ένα γενικότερο πλαίσιο, λειτουργεί ως πολλαπλός καθρέφτης της εποχής τον απόηχο της οποίας αποτυπώνει. Το Αρχείο, *μνημείο ες αεί της (εκ νέου ακμάζουσας) αλβανικής ελληνοφωνίας*, θησαυρός ανεκτίμητος γνώσεων, προσώπων, καταστάσεων, παραμένει ανοιχτή πρόκληση και γλυκό βάσανο για τον ιστορικό (και τον) γλωσσολόγο. Η προσέγγισή μας είναι κειμενοκεντρική και εστιάζει στις σχέσεις εξουσίας, δηλ. ισχύος και υποτέλειας, κατά την εποχή του Αλή πασά.

84. *Προσπάθειες λογίων από τις αλβανόφωνες κοινότητες της διασποράς για μια κοινή αλβανική στα μέσα και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα (η περίπτωση De Rada, Camarda και E. Μήτκου)*. Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο για την Νεοελληνική Κοινή και τις Κοινές στα Βαλκάνια, που οργάνωσε το ΙΝΣ, Θεσσαλονίκη, Νοέμβρης 2021. Υπό δημοσίευση.

Οι αλβανόφωνες κοινότητες της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας ιδρύθηκαν μετά την οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων και διέσωσαν πολλά χαρακτηριστικά της αλβανικής της υστεροβυζαντινής περιόδου. Από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και προπάντων κατά τον 19^ο γνώρισαν πνευματική άνθηση που αποτυπώνεται είτε σε δημοσιεύματα για τις «ρίζες» τους είτε στη λογοτεχνική παραγωγή.

Ο Girolamo De Rada (1814-1903) ποιητής και λόγιος, αφού έχει δημιουργήσει πλούσιο λογοτεχνικό έργο με ευρεία απήχηση, διατυπώνει στη δεκαετία του 1860 την άποψη ότι τα αλβανικά της δεύτερης πατρίδας τους παραμένουν ατόφια και ως τέτοια μπορούν να αποτελέσουν τη βάση δημιουργίας μιας κοινής αλβανικής. Πρότυπο της γλώσσας αυτής θεωρεί ότι είναι το ποιητικό του έργο.

Η άποψή του αμφισβητείται έντονα από τον Demetrio Camarda (1821-1882), συγγραφέα του γνωστού βιβλίου *Saggio di grammatologia comparata sulla lingua albanese* (1864). Στη μεταξύ τους αλληλογραφία διατυπώνονται οι διαφορές τους πάνω στο ζήτημα, ενώ ο Camarda στα 1867 κάνει ένα βήμα παραπέρα. Μεταφράζει στα αλβανικά το γνωστό δοκίμιο της Dora D' Istria για την αλβανική φυλή και τη δημοτική ποίησή της (1866), εφαρμόζοντας στην πράξη τις αρχές και τα κριτήρια δημιουργίας της κοινής αλβανικής, που

διατυπώνει στην εισαγωγή του βιβλίου αυτού. Ο Camarda πιστεύει στην πολυδιαλεκτική βάση της υπό διαμόρφωση κοινής, αλλά το αποτέλεσμα του πειράματός του είναι μάλλον απογοητευτικό.

Αναζητώντας τους λόγους της «αποτυχίας» αυτής, θα λέγαμε ότι δεν είχαν ωριμάσει ακόμη οι συνθήκες για τη σύγκλιση των διαλέκτων της αλβανικής. Άλλος λόγος, που τον θέτουμε εδώ υπό μορφή ερωτήματος, είναι αν και σε τι βαθμό μπορεί μια ποικιλία διαμορφωμένη στη διασπορά να αποτελέσει πρότυπο για τις γλωσσικές ζυμώσεις στην πρώτη πατρίδα.

Στη διαμάχη De Rada – Camarda συμμετέχει, εκφράζοντας επιφυλάξεις για τις απόψεις και τις πρακτικές και των δύο, ο E. Μήτκος, ελληνομαθής λόγιος από την Κοριτσά, μέλος της αλβανικής παροικίας της Αιγύπτου. Στο γνωστό του «αλβανοελληνικό σύγγραμμα» με τίτλο «Αλβανική Μέλισσα» (Αλεξάνδρεια 1878), που περιέχει αλβανικά δημοτικά τραγούδια και παραμύθια, ενσωματώνει, διασκευάζοντάς το, τμήμα από την αλβανική μετάφραση του δοκιμίου της Dora D' Istria, που είχε ήδη πραγματοποιήσει ο Camarda. Έχουν εντοπιστεί διαδοχικές μορφές της διασκευής αυτής, που μας οδηγούν σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και διαπιστώσεις σχετικά με το πώς φανταζόταν την κοινή αλβανική ένας συλλογέας και βαθύς γνώστης της αλβανικής προφορικής παράδοσης.

85. “On the current state and the diachrony of Albanian varieties in Greece and Greek varieties in Albania: moving away from ‘scientific’ misconceptions”, në E. Derhemi (ed.) *Endangered Languages and Diaspora*. XXV Annual Conference – Proceedings, Foundation for Endangered Languages and Center for Research and Publications on Arbëresh, Tirana, 16-19 Dec. 2021, pp. 22-37.

In the context of the main topic of the Conference, “Endangered languages and diaspora, starting from the current situation and going way back in time, we can first talk about the last wave of Albanians settling in Greece after 1990, and constituting a real diaspora, as well as for the Albanians who settled during the Middle Ages in the territories of today Greece, constituting, in our opinion, a historical diaspora. After 1990, the largest and most active part of the ethnic Greek minority migrated from Albania to Greece, of. The latter, being a "Diaspora" sui generis, faces language problems of a special nature, be it in the country of origin or under the new shelter of the mother country. To grasp today's problems, it is necessary to take a historical/diachronic look at the dialects under analysis and then dwell on the sociolinguistic aspects that help/hinder the preservation of Albanian among Albanian emigrants in Greece as well as Greek among the Greek-speaking population in Albania. The basic condition for their preservation in both cases is the creation of a favorable climate, which sees linguistic diversity as an asset and not as a threat. This is of course a desideratum, which requires time, effort, a clear mind and intellectual and political will to make it a reality.

86. *Si lexohet Hahn-i më 1855 dhe si lexohet sot? / Πώς διαβάζοταν ο Hahn το 1855 και πώς διαβάζεται σήμερα;* Ανακοίνωση στο συνέδριο για το έργο του Hahn και τις απαρχές της αλβανολογίας, που διοργάνωσε η Αλβανική Ακαδημία Επιστημών, Τίρανα, Μάης 2022.

Επισημαίνουμε το άγνωστο μέχρι σήμερα στοιχείο ότι ο πρώτος –ίσως- κριτής του έργου *Albanesische Studien* του Hahn (1853, 1854) υπήρξε ο Κ. Παπαρρηγόπουλος και

τονίζουμε την ανάγκη επανατοποθέτησης και επαναξιολόγησης του έργου λαμβάνοντας υπόψη την πρόοδο που σημείωσαν οι σχετικές με την αλβανολογία επιστήμες μέχρι σήμερα, ειδικά σε ό,τι αφορά το χώρο της Ηπείρου.

87. *Σλάβικα στοιχεία στα ελληνικά γλωσσικά ιδιώματα της Νότιας Αλβανίας (II)*. Ανακοίνωση στο Βαλκανολογικό Συνέδριο που διοργάνωσε το Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Σόφιας, Ιούνιος 2022.

Με την ανακοίνωσή μας επιχειρούμε να ανακεφαλαιώσουμε τα νέα στοιχεία που έχουν προκύψει από την έρευνα της τελευταίας δεκαετίας στον τομέα που περιγράφει ο αναγραφόμενος τίτλος. Όπως και σε προηγούμενη παρόμοια εργασία («Slavic elements in the Greek idioms of South Albania», *Philologica Jassyensia* VII/1 (15) 2012, 151-166), ανιχνεύουμε τα αποτυπώματα της σλαβικής τόσο στο λεξιλόγιο όσο και στο ονοματολογικό υλικό (τοπωνύμια, ανθρωπωνύμια), απ' όπου αναδύονται ενδιαφέροντα ευρήματα. Για παράδειγμα, το επίθημα –ίκοβο εντοπίστηκε και στο ελληνικό ιδίωμα της Χιμάρας, ενώ από οθωμανικό κατάστιχο της περιοχής βόρειου Πωγωνίου καταδεικνύεται ότι η γειτνιαζούσα με τη Δρόπολη απομονωμένη αυτή περιοχή διασώζει μια παλαιότερη ονοματολογική κατάσταση. Η οποία, με τη σειρά της, μας βοηθάει να κατανοήσουμε γιατί η παρουσία αλβανικού ανθρωπωνυμικού υλικού στα οθωμανικά κατάστιχα του 16^{ου} αιώνα για την περιοχή Δρόπολης δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη παρουσία του αλβανικού στοιχείου στα εδαφώνυμια της περιοχής, τα οποία είναι κυρίως ελληνικής και δευτερευόντως σλαβικής αρχής.

88. *Triptychon gift to Prof. Nikolae Saramandu*. Συμμετοχή στον τιμητικό τόμο για τα 80 χρόνια του καθ. Νικ. Σαραμάντου. Στο, Βουκουρέστι 2022.

Το άρθρο αποτελείται από τρεις ενότητες: 1. “THE CONQUERING BALKAN ORTHODOX MERCHANT[S]” AND “THE (ILLUMINATED AND) ILLUMINATING BALKAN PRIEST(S)”. MOSCHOPOLIS’ CASE. 2. FROM THE PAGES OF “KARAVIDA” MAGAZINE (1873) 3. TWO INTERESTING ALBANIAN DIALECTAL WORDS: TÚRRNA AND GLUHËRRÚM.

89. «Στην κόψη του ξυραφιού παλαντζάρουν οι λέξεις.» (Όρια του ιδιωματικού λόγου στο έργο του Σ. Δημητρίου). (συνεργασία με την Α. Μαρκομιχελάκη). Στα Πρακτικά του amg142, ΙΝΣ, Θεσσαλονίκη 2023, σσ.

Η χρήση του ιδιωματικού λόγου είναι η μεγάλη δύναμη του συγγραφέα Σωτήρη Δημητρίου, αλλά είναι συνάμα και η αδυναμία του. Ισορροπεί συνέχεια, ευρισκόμενος στην κόψη του ξυραφιού, μας προσκαλεί και μας προκαλεί να γευτούμε τον «άλλο» λόγο, τον πιο φυσικό, τον ατόφιο, της «χωριανικής ζωής», για τον οποίο συνέχεια διαλογίζεται και με τον οποίο έχει αναπτύξει μια σχέση λατρείας. Όλες σχεδόν οι βιβλιοκριτικές που γράφτηκαν για το «Ουρανός απ' άλλους τόπους» θέτουν το ζήτημα κατά πόσο ένα βιβλίο που κάνει τέτοια πλατιά χρήση του ιδιωματικού λόγου μπορεί να αγγίξει τον μέσο αναγνώστη. Μέσω μιας κειμενοκεντρικής προσέγγισης επιχειρούμε να αποδείξουμε ότι ο Δημητρίου δεν «αντιγράφει», αλλά στην ουσία «ξαναγράφει» τον ιδιωματικό λόγο με μέσα και τρόπους που καθιστούν «αφανές» το εγώ του συγγραφέα και δημιουργούν στον αναγνώστη μια αίσθηση αληθοφάνειας.

90. *Τίτου τρίπτυχον δώρημα*. Συμμετοχή στον τιμητικό τόμο για τον αλβανολόγο/αρβανιτολόγο Τίτο Γιαχάλα, που εξέδωσε η Αλβανική Ακαδημία Επιστημών. Τίρανα 2022, 248-279.

Φέρνουμε στο φως νέα στοιχεία και κείμενα, που συμπληρώνουν διάφορα σημεία του έργου του Γιαχάλα.

91. *Η ετυμολογία του περιεκτικού τοπωνυμικού επιθήματος –ίλας της νέας ελληνικής. Μια νέα προσέγγιση*. (συνεργασία με τον Π. Στουγιανά). Ανακοίνωση στο Συνέδριο για την Ετυμολογία του ΙΝΣ, Νοέμβρης 2022.

Με την εργασία μας διερευνούμε την ετυμολογία του περιεκτικού τοπωνυμικού επιθήματος –ίλας. Στην πρώτη ενότητα γίνεται αναφορά στις παλαιότερες ετυμολογικές προτάσεις των Δόσιου, Meyer, Χατζιδάκι, Φιλήντα, Ανδριώτη, Θωμόπουλου, Πετρούνια, Μπαμπινιώτη και δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην πρόταση του Συμεωνίδη, σύμφωνα με τον οποίο το επίθημα εισήχθη στην ελληνική είτε μέσω της βλαχικής (αρχικά ως περιεκτικό –ίλα και αργότερα με την τοπωνυμική του μορφή) είτε ενδογλωσσικά από την αρχαία στη νέα ελληνική. Στη συνέχεια παρουσιάζονται ποικίλα τοπωνύμια με το εν λόγω μόρφημα (*Ελίλας, Αρίλας, Σπαρτίλας* κτλ.), τα οποία εντοπίζονται κυρίως ως φυτοτοπωνύμια στην Κέρκυρα και στα ελληνόφωνα χωριά της απέναντι ακτής του Ιονίου, στην περιοχή Δελβίνου της σημερινής νότιας Αλβανίας, αλλά και στη Θεσπρωτία. Λαμβάνοντας υπόψη την περιορισμένη γεωγραφική διάδοση του –ίλας και την πρόωμη χρονολόγησή του στα μέσα του 13^{ου} αιώνα, καθώς και τις πληροφορίες που κάνουν λόγο για εγκατάσταση λατινόφωνου πληθυσμού στην γύρω από το Βουθρωτό περιοχή, προτείνουμε ως πιο πιθανή την προέλευση του –ίλας από το λαϊκό λατινικό / πρώιμο ιταλικό περιεκτικό επίθημα –*iglia*.

92. *Παράλληλες διαδρομές του φωτός στα Βαλκάνια: Κοραΐς, Ρήγας και αλβανοί λόγιοι του 19ου αιώνα*. Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο του Παν/μίου Βελίκο Τούρνοβο με θέμα τον βαλκανικό διαφωτισμό, Νοέμβρης 2021.

Since the Bulgarian Enlightenment and its relations with the corresponding Greek one is the best studied episode of the Balkan Enlightenment, our references to the Albanian Enlightenment will be indicative and not exhaustive, to prove, we hope, that this case also falls under and is governed by a more general framework and common typology. In the first part of the paper we provide information about the early phase of the Enlightenment in the area of today's Albania and following that, we shall focus on the impact of A. Korais and R. Feraios on Greek-educated Albanian scholars of the 19th century, μετέχοντες της ελληνικής παιδείας.

93. *Για το «Χρονικό της Δρόπολης», τη χρήση αι κατάχρησή του ως ιστορικής πηγής*. ΒΟΤΡΥΣ – περιοδικό της βορειοηπειρώτικης διανοήσης, τεύχος Α, Ιούλιος. – Οκτ. 2022.

Ένα ντοκιμαντέρ του αλβανικού καναλιού Top Channel (Ιανουάριος 2021), με αποκλειστικό αντικείμενο την καταγωγή των κατοίκων της Δρόπολης, και στη συνέχεια οι αντιδράσεις και οι συζητήσεις που προκάλεσε, έφεραν εκ νέου στην επικαιρότητα το λεγόμενο «Χρονικό της Δρόπολης». Είχα συμμετάσχει τότε στη σχετική συζήτηση που φιλοξενήθηκε από τις σελίδες του αλβανικού ηλεκτρονικού περιοδικού Peizazhe të Fjalës (Τόπια του Λόγου) και τώρα, ύστερα από ενάμιση και βάλε έτος, σκέφτηκα να μεταφέρω

τις σκέψεις και τους προβληματισμούς μου στις στήλες του ΒΟΤΡΥΣ. Τι είναι όμως το Χρονικό αυτό; Πότε και πώς γράφτηκε; Γιατί αποτελεί σήμερα αντικείμενο διαμάχης και διαφωνιών ανάμεσα στους μελετητές; Κατά τη γνώμη μας όλη η συζήτηση έχει να κάνει με το θέμα της χρήσης ή κατάχρησής του ως ιστορικής πηγής, το οποίο θα προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε στο άρθρο αυτό.

94. *Απ' τη χόβολη των θρύλων του τόπου μας: το στοιχείο της Μπίστριτσας*. ΒΟΤΡΥΣ – περιοδικό της βορειοηπειρωτικής διανοήσης, τεύχος Β, Νοέμβρ. 2022 – Φεβρ. 2023.

«Κάπως παράξενοι είναι αλήθεια οι τρόποι που ο ελληνικός λαός ήρθε να πρωτοσυναντήσει τους παλιούς του προγόνους: α) με το να δημιουργήσει με τη φαντασία του έναν μυθικό λαό, που οικειοποιήθηκε το όνομα των Ελλήνων· β) με το να κρατήσει μέσα στη στοματική παράδοση πλούσιο παραδοσιακό υλικό, από τα προομηρικά ακόμα χρόνια ως σήμερα· γ) με το να αναπλάσει παλιούς μύθους, καθώς τους μάθαινε από κάποια πηγή λόγια σε νεότερα χρόνια.» (Κακριδής 1979, 9). Μετά τα όσα είπαμε και υποσχεθήκαμε στο πρώτο τεύχος του περιοδικού ΒΟΤΡΥΣ, έφτασε η ώρα να ασχοληθούμε με τα στοιχεία και τα στοιχεία του παρελθόντος (αφήνοντας για τη συνέχεια τα του παρόντος), καθώς, όπως έχουμε ήδη γράψει, «Η συνδυαστική αξιοποίηση στοιχείων που συγκροτούν την ταυτότητα του χώρου μας (τοπωνύμια) και τη συλλογική μνήμη του ντόπιου πληθυσμού του (μυθικές παραδόσεις) επιβεβαιώνει όσα φέρνει στο φως η ‘σκαπάνη’ του γλωσσολόγου και του αρχαιολόγου.» (Κυριαζής 2019, 103). Από τις περιπτώσεις που απαριθμεί ο αείμνηστος καθηγητής Ιωάννης Κακριδής στο χωρίο από το κλασικό έργο του «Οι αρχαίοι Έλληνες στη νεοελληνική παράδοση» θα σταθούμε σήμερα μόνο στη δεύτερη, ενώ η πρώτη και η τρίτη θα μείνουν υποχρεωτικά για μια άλλη φορά ή και για κάποιους/κάποιες άλλους/άλλες νεότερους/-ες ερευνητές/-ριες. Οι μνήμες που υπάρχουν και που εκδηλώνονται υπό τη μορφή μυθικών παραδόσεων δείχνουν ότι είμαστε «πέτρα ριζιμιά» στον τόπο που κατοικούμε και σήμερα. Μεταξύ αυτών, ο θρύλος για το(ν) δράκο/στοιχείο/θερίο της Μπίστριτσας, διαδομένος πλατιά και σε διαφορετικές παραλλαγές, είναι, νομίζω, αποκαλυπτικός, όπως είναι επίσης τα όσα ακούγαμε από τις γιαγιάδες μας για τη *Μονοβύζα* και το *Φίδι του Σπιτιού*.

95. *Ορολογία και ιδεολογία: ένα ελληνικόν (και καθαρολογικόν) Ονοματολόγιον Ναυτικόν του έτους 1858*. Ανακοίνωση στο amgl43, Θεσσαλονίκη, Μάης 2023.

Το έτος 1858 εκδίδεται στην Αθήνα ένα Ονοματολόγιον Ναυτικόν, που συνοδεύεται από σύντομο εισαγωγικό σημείωμα του τότε επί των Ναυτικών Υπουργού του Ελληνικού Βασιλείου, Αθ. Μιαούλη, γιου του Ανδρέα Μιαούλη από την Ύδρα, του φημισμένου καπετάνιου ή «ναυάρχου Μιαούλη», ο οποίος έλαβε μέρος στην Επανάσταση του 1821 και, όπως λέει το δημοτικό τραγούδι, “e flit gluhën arbërishte / λαλούσε τα αρβανίτικα”.

Στην εισαγωγή του εν λόγω Ονοματολογίου δίνεται η εντολή «παραγγέλλομεν να μεταχειρίζεσθε το εξής εν τοις επισήμοις εγγράφοις τους εν αυτώ κατακεχωρισμένους Ελληνικούς όρους αντί των κοινοβαρβαρικών και των άλλων άχρι τούδε εσφαλμένως εισαχθέντων Ελληνικών.»

Γιατί γίνεται αυτό το βήμα ακριβώς το 1858, τρεις περίπου δεκαετίες από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους; Ποιοι ήταν οι κοινοβαρβαρικοί και ποιοι οι εσφαλμένως εισαχθέντες ελληνικοί όροι που έπρεπε να εξαλειφθούν, και τι μέρος καταλάμβαναν σ’

αυτούς τα δάνεια από επιμέρους γλώσσες; Πού βασιζόταν και τι στόχευε να πετύχει η ιδεολογία της γλωσσικής καθαρότητας στην Ελλάδα των μέσων του 19^{ου} αιώνα;

Μπορούμε να κάνουμε λόγο για την ύπαρξη μιας ναυτικής ορολογίας στα αρβανίτικα, αφού ο Reinhold (*Noctes Pelasgicae*, 1855) υποστήριζε ότι μεγάλο μέρος των πληρωμάτων του Βασιλικού Στόλου ήταν ομιλητές των αρβανιτικών; Πώς μπορούν να μας βοηθήσουν τα έργα του Reinhold, του Κουπιτώρη (*Ελληνοαρβανίτικο λεξικό*, συντάχθηκε γύρω στα 1880, έκδ. 2006) καθώς και άλλες σχετικές πηγές της εποχής για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό;